

PODATKI O DIPLOMSKI NALOGI

Ime in priimek: Ana Jelušič

Naslov naloge: Ljubezen in spolnost med starimi ljudmi

Kraj: Ljubljana

Leto: 2013

Št. strani: 158

Št. tabel: 3

Št. prilog: 1

Št. slik: 1

Mentor: As. dr. Vera Grebenc

Ključne besede: stari ljudje, potrebe starih ljudi, ljubezen, spolnost, ageizem, domovi za starejše občane, socialno delo

Povzetek: Diplomaska naloga proučuje tematiko ljubezni in spolnosti med starimi ljudmi. Spoznava pojav demografskega staranja, dotika se vprašanja potreb starih ljudi in zadovoljevanja njihovih potreb. V nalogi sem ugotavljala ali se ljubezen in spolnost kot potrebi še vedno pojavljata pri starih ljudeh. Raziskovala sem ali stari ljudje zadovoljujejo spolne potrebe (če jih imajo) in na kakšen način jih zadovoljujejo v domovih za starejše občane.

Title: Love and sexuality among elderly people

Keywords: Elderly people, needs of elderly people, love, sexuality, ageism, nursing homes, social work

Abstract: This graduate work covers love and sexuality among elderly people. It presents the demography of ageing and speaks about the needs of elderly people and the satisfaction of their needs. Throughout the graduate work, I have tried to establish if the need for love and sexuality are still present among elderly people. My research focuses on finding out how the elderly satisfy their sexual needs (if they have any) and how they satisfy them in nursing homes.

Univerza
v Ljubljani Fakulteta
za socialno delo

DIPLOMSKA NALOGA

LJUBEZEN IN SPOLNOST MED STARIMI LJUDMI

Mentorica: **As. dr. Vera Grebenc**

Avtorica: **Ana Jelušič**

Ljubljana, 2013

... O tem je tako prepričana, da se tudi ona
sleče na rožastem pregrinjalu – enako
počasi, enako preprosto, vse do golote.
Marta ne misli na nič več. Reče si samo:
»Tudi on ljubi golo starko, ki ga čaka na
postelji...«

(iz kratkega romana Noëlle Châtelet)

Predgovor

Idejo o naslovu in tematiki moje diplomske naloge sem dobila iznenada – pri nekem predmetu, ki obravnava stare ljudi je beseda nanesla na ljubezen in spolnost starih in na to, kako o tem pojavu nič ne vemo. Takrat sem se odločila, da bi o tem raziskovala. Seveda sem imela nekaj pomislekov – kako me bodo starejši sprejeli, to je zasebna stvar, se bodo sploh želeli pogovarjati z menoj? Zbrala sem pogum in sedaj v rokah držite napisano diplomsko nalogo.

Z mentorico sva se dogovorili, da bo raziskava poizvedovalne narave. Z njo naj bi skušala orisati prvi vpogled v tematiko pri nas. Tako je nastal nekakšen zemljevid teme, oz. hitra ocena tega pojava. O ljubezni in spolnosti med starimi ljudmi sem brala že v člankih in revijah, ker pa je literature na to temo zelo malo, sem odgovore o tem pojavu poiskala pri starih ljudeh, ki so se o tej temi bili pripravljene pogovarjati z mano.

Namen diplomske naloge je v prvi vrsti bil ta, da se podučim o značilnostih tematike, hkrati pa sem želela detabuizirati temo o spolnosti in starosti in s tem tudi razbiti svoje morebitne predsodke. Želela sem si raziskati kakšne so potrebe starih ljudi, koliko se jih upošteva in kakšne pravice imajo v zvezi s spolnostjo. Pogledati pa sem hotela tudi v domove za stare in se podučiti, kaj institucije starim ljudem glede spolnosti dovoljujejo in kaj ne.

Ob tem bi se rada v prvi vrsti zahvalila svoji mentorici, as. dr. Veri Grebenc za mentorstvo, za vse prispevne komentarje, ideje in misli, da sedaj diplomska naloga zgleda taka kot je. Zahvaljujem se tudi socialnima delavkama Lei Horvat in Jasmini Tomažič za omogočeno izvedbo raziskovalnega dela diplomske naloge. Zahvale gredo tudi mojim sogovornikom, ki so mi zaupali svoje zgodbe, brez katerih ne bi prišla do zaključkov. Posebej pa bi se rada zahvalila tudi svoji družini in fantu – hvaležna sem jim za potrpljenje in vzpodbudo tekom študija in pisanja diplomske naloge. Hvala vsem!

Kazalo vsebine

PREDGOVOR	3
KAZALO VSEBINE	4
SEZNAM TABEL	5
SEZNAM SLIK	5
1. TEORETIČNI UVOD	6
1.1. Starost in staranje prebivalstva	6
1.2. »Kdaj je človek star?«	8
1.3. Kakovostno staranje	10
1.3.1. Uspešno staranje in zadovoljstvo.....	11
1.3.2. Življenjske naloge v tretjem življenjskem obdobju.....	12
1.3.3. Kriza srednjih let in stres v tretjem življenjskem obdobju.....	13
1.3.4. Osebna priprava na kakovostno starost.....	15
1.4. Potrebe starih ljudi	15
1.4.1. Socialni odnosi, osamljenost, partnerstvo in ljubezen.....	17
1.4.1.1. Osamljenost.....	17
1.4.1.2. Partnerstvo.....	18
1.4.1.3. Ljubezen.....	20
1.4.2. Potreba po spolnosti in intimnosti.....	21
1.4.2.1. Starejše ženske.....	23
1.4.2.2. Starejši moški.....	24
1.4.2.3. Spolnost v domovih za starejše občane.....	25
1.5. Negativen odnos družbe do starih ljudi	26
1.5.1. Predsodki do starih ljudi.....	27
1.5.2. Ageizem.....	28
1.5.3. Starostna diskriminacija.....	29
1.6. Domovi za starejše občane	30
1.6.1. Značilnosti domov za stare.....	30
1.6.2. Bivanje in socialno delo v domovih za stare.....	31
1.6.3. Predhodniki današnjih domov za stare.....	33
1.6.4. Totalna ustanova.....	33
1.7. Socialno delo s starimi ljudmi	35
2. PROBLEM	40
3. METODOLOGIJA	41
3.1. Vrsta raziskave	41

3.2.	Merski instrumenti in viri podatkov	41
3.3.	Populacija	42
3.4.	Zbiranje podatkov	43
3.5.	Obdelava in analiza podatkov	44
4.	REZULTATI.....	46
4.1.	Stanovalci DSO oz. stari ljudje	46
4.2.	Socialna delavka	57
5.	POSKUSNA TEORIJA ALI RAZPRAVA	61
6.	SKLEPI	66
7.	PREDLOGI.....	67
8.	LITERATURA	68
9.	PRILOGA.....	72
9.1.	Zapisi intervjujev in analiza pogovorov s starimi ljudmi.....	72
9.2.	Zapis intervjuja in analiza pogovora s socialno delavko, zaposleno v DSO	145
	POVZETEK.....	158

Seznam tabel

Tabela 1:	lestvica najhujših in najblažjih stresov	14
Tabela 2:	bivanje starih v DSO Šiška / DSO Ilirska Bistrica / domačem okolju	42
Tabela 3:	pregled vzorca	43

Seznam slik

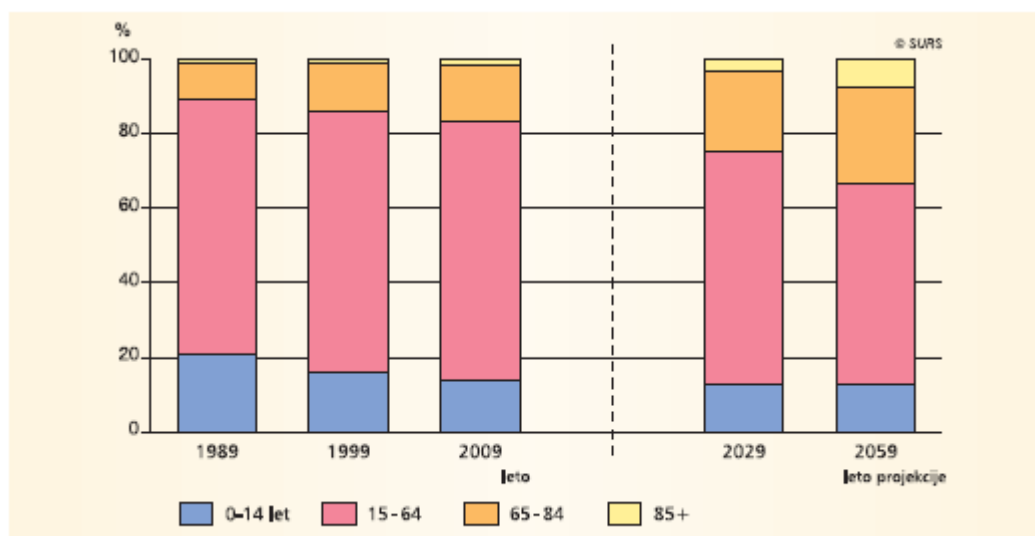
Slika 1:	prebivalci po velikih starostnih skupinah, Slovenija	6
----------	--	---

1. Teoretični uvod

1.1. Starost in staranje prebivalstva

Znašli smo se v obdobju, ko se ljudje oz. prebivalstvo vedno bolj stara. »Z izrazom staranje prebivalstva ali demografsko staranje poimenujemo proces, v katerem se spreminja starostna sestava prebivalstva, in sicer tako, da se povečuje delež starih.« (Šircelj 2009: 15). In zakaj je temu tako? »Proces staranja sproži zniževanje rodnosti: delež starih se povečuje zaradi zmanjševanja števila rojstev. To imenujemo staranje od spodaj (zožuje se spodnji del starostne piramide).« (ibid.: 18).

Povečuje se delež prebivalstva, znotraj tega deleža pa opazimo, da najbolj strmo narašča delež starih ljudi. »Leta 1998 je živel na svetu 580 milijonov ljudi, starejših od 60 let, leta 2050 pa jih bo že dve milijardi.« (Pečjak 2007: 16).

Slika 1: prebivalci po velikih starostnih skupinah, Slovenija

(vir: SURS, Eurostat EUROPOP 2008, konvergentni scenarij, v Spletni vir 5: 16)

Kot je razvidno iz zgornje slike iz SURS-ove brošure iz leta 2010, se je prebivalstvo, staro 65 in več let, v 20-ih letih občutno povečalo. Delež otrok (starih do 14 let) se zmanjšuje, medtem ko se povečuje tudi delovno prebivalstvo (prebivalci stari med 15 in 64 let) (Spletni vir 5: 16). »Še ne tako daleč nazaj so bili v Sloveniji precej redki posamezniki, ki so doživeli zelo visoko starost. Z napredkom medicine oz. temeljne zdravstvene oskrbe in obvladovanja mnogih bolezni ter z izboljšanjem prehrane in sploh načina življenja pa so bili dani pogoji za daljšo

življenjsko dobo in s tem za povečanje števila deleža starejših tudi pri nas.« (ibid.). Kot kaže tabela na sliki, pričakuje Statistični urad Republike Slovenije tudi v naslednjih desetletjih (za leto 2029 in 2059) še večji porast prebivalcev, starejših od 65 let (ibid.).

S tem, ko je starih ljudi vse več in mladih manj kot pred nekaj desetletji, je povezano tudi stališče oz. odnos družbe do starih in mladih. Vloge so se sedaj zamenjale. Starih je vedno več in mlajše populacije »ne vedo« kam s starimi, poleg tega do starih gojijo predsodke o tem, da so senilni, počasni, »za nobeno rabo več« ... Pred demografsko spremembo so bili veliko bolj cenjeni, ker jih je bilo malo, pa vendar so imeli dolga leta izkušenj za seboj. To vlogo so danes prevzeli mladi, ker so bolj izobraženi in se, npr. hitreje prilagajajo spremembam, ki jih prinaša družbeni razvoj (Šircelj 2009: 21).

Na predavanju »Psihologija staranja za socialno delo« v 3. letniku študija nam je prof. G. Čačinovič Vogrinčič povzela besede iz Pečjakove knjige, da je »staranje sestavljeno iz sprememb v poznejših letih življenja. V prvi polovici življenja pravimo tem spremembam zorenje, v drugi polovici pa staranje.« (Pečjak 2007: 13). Ramovš (2003: 43) dodaja, da vsem generacijam teče čas enako hitro, zato lahko rečemo, da se starajo vse generacije. Najbolj pa se ljudje osredotočimo na staranje v tretjem življenjskem obdobju, ker se vsi enako hitro gibljemo v obdobje starosti.

Staranje navadno povezujemo s kronološko (časovno) starostjo, vendar ni identično z njo. Večina znanstvenikov meni, da proces staranja niso vse spremembe, ki se dogajajo v povezavi s kronološko starostjo. Dejansko se v organizmu, ki se stara, zgodi toliko sprememb, da je zelo težko predpostaviti in ugotoviti njegovo realno starost (Smolić-Krković 1974: 17). (moj prevod)

Razlikujemo »biološke, socialne, subjektivne, vedenjske in koledarske vidike staranja« (Pečjak 2007: 14), ki nosijo vsak svojo teorijo o staranju. Vsi nosijo pa enako bistvo – s staranjem se začnejo človeške funkcije zmanjševati in upočasnjevati, kar privede do številnih sprememb, ki jim rečemo, da so prišle s starostjo. Spremembe prinašajo travmatične dogodke in strese v tretjem življenjskem obdobju, ki se jih bom dotaknila v naslednjih straneh. Med drugimi so to: upokožitev, zamenjava družbe in prijateljev, odhod otrok iz družine, ki si ustvarjajo svojo, smrt zakonca, finančne težave, bolezni ...

Ljudje dosegamo višjo življenjsko dobo zaradi spremembe načina življenja. Naštela bom le nekaj najvidnejših sprememb:

- svet se je moderniziral – na vsakem koraku imamo za skoraj vsako opravilo nek tehnični pripomoček, ki nam olajšuje delo;
- dostopnost svetovnega spleta, ki nam ponuja rešitve na mnoga vprašanja;
- elektronika in medicina podaljšujeta življenja – ženske ne umirajo več med rizičnimi porodi, zdravila pa nam lajšajo bolečine;
- fizičnega dela je manj kot v časih – kmetijstvo in poljedelstvo, ki sta od ljudi zahtevala veliko fizičnega napora, sta razvita samo še na deželah in obrobjih večjih mest;
- vsaj v razvitejšem delu sveta nismo več priča vojn, ki so odvzela mnogo življenj, hkrati pa med ljudmi povzročala nepredstavljen strah in skrbi;
- na vsakem koraku nas mediji opozarjajo na zdrav način življenja, posledično ljudje skrbimo za prehrano in vitalnost, kar nam ravno tako podaljšuje zdravo življenje. Pečjak (2007: 40) pravi, da tudi prehrana in druge navade vplivajo na življenjsko dobo ljudi. Kajenje in čezmerno pitje alkoholnih pijač nam življenje skrajšajo, življenje na podeželju in zakonska zveza pa ga nam podaljšajo. Dodaja, da je posebno pomemben tudi spol – ženske naj bi približno 7 let dlje živele kot moški.

Ne smemo pa pozabiti na hitrejši življenjski tempo, ki je na drugi strani naporen in stresen – obremenjujoče službe, svetovni ideali na vseh področjih, ki se jim želimo čim bolj približati ... Skratka stresu, ki se pojavlja tudi v tretjem življenjskem obdobju, ne moremo ubežati.

1.2. »Kdaj je človek star?«

O zgornjem vprašanju sem razmišljala veliko časa. Koliko let mora človek sploh biti star, da mu lahko rečemo, da je star? Se star počutiš sam, ali je obdobje starosti družbeno konstruirano? Kaj dela človeka starega?

Prišla sem do sklepa, da po eni strani delajo človeka starega njegove lastne izkušnje, po drugi strani delamo razliko med mladim in starim človekom ravno ljudje sami. V prejšnjem stoletju se je zelo delalo razlike med generacijami. Danes je naš skupni cilj soustvarjati in iskati skupen prostor za življenje, sožitje vseh – starih in mladih.

Hojnik-Zupanc (1997: 3, 4) pa opozarja, da lahko pri vsakem človeku razlikujemo tri vrste starosti:

- kronološko starost – določa, koliko smo stari po koledarju,
- biološko starost – to starost določa delovanje osnovnih telesnih funkcij,
- psihološko starost – ta starost je doživljajska, kolikor se sami počutimo stare.

Lahko pa vse 3 vrste starosti sovpadajo – oseba, stara 70 koledarskih let, z nekaterimi zmanjšanimi telesnimi funkcijami, se doživljajsko počuti mlajšo od 70 let, na primer staro šele 65 let.

Smiselno se mi zdi razjasniti razvojne stopnje našega življenja. Pečjak (2007: 14) povzema psihološke enciklopedije, ki življenje delijo na naslednja obdobja: detinstvo, zgodnje otroštvo, pozno otroštvo, najstništvo, mladost, mlajša odraslost, pozna odraslost, mlada srednja leta, pozna srednja leta, zgodnja starost, srednja starost in pozna starost. Te razvojne stopnje določajo kronološko starost, tisto, ki nam jo določa koledar. Zgodnja starost naj bi se začela po 65. letu. Obdobje starosti večina psiholoških enciklopedij deli na tri obdobja: zgodnjo, srednjo in spodnjo starost, ne smemo pa pozabiti na, že prej omenjene, tri vrste starosti.

Našla sem podatek, da se je »Svetovna zdravstvena organizacija (WHO) odločila za 65 let in to mejo upošteva tudi večina gerontologov.« (Pečjak 2007: 13). Ko ljudje dosežejo torej 65 let, niso več odrasli, ampak stari ljudje. Za to mejo sem se odločila tudi sama in v svojo raziskavo vključila ljudi, starejše od 65 let. Šircelj (2009: 16) piše, da so, po kriterijih prvega World Assembly of Ageing leta 1982, bili stari tisti, ki so bili starejši od 59 let, za drugi World Assembly of Ageing leta 2002, pa se je meja povišala, saj so za stare ljudi veljali tisti, ki so stari 65 let in več. »Demografi so dolgo časa med stare uvrščali tiste stare 60 let in več, a so ta prag zaradi podaljševanja življenjske in delovne dobe sčasoma dvignili na starost 65 let.« (ibid.).

V življenju pa obstajajo tudi dejavniki, ki starost zavirajo:

- srečen zakon,
- zadovoljstvo pri delu,
- občutek osebne sreče,
- sposobnost smejanja,

- zadovoljivo spolno življenje,
- sposobnost pridobiti in obdržati prijatelje,
- redno življenje,
- redno delo,
- vsaj en teden počitnic na leto,
- občutek, da obvladujemo zasebno življenje,
- prijetno preživljanje prostega časa, zadovoljujoči konjički,
- sposobnost izražanja čustev,
- optimistično gledanje na prihodnost,
- občutek finančne varnosti, zadostna življenjska sredstva.

(Hojnik-Zupanc 1997: 5)

Artiček je upokojenec, ki je napisal duhovito knjigo o življenju v pokoju. Navaja poimenovanja, s katerimi večinsko prebivalstvo poimenuje stare ljudi. Med njimi so naslednje: »starostniki, upokojenci ali penzionisti, ljudje iz tretjega življenjskega obdobja, tisti v tretjem polčasu in pa ta sivi.« (Artiček 1999: 23, 24). Med njimi so tudi žaljive oz. diskriminatorne besede, h katerim se bom vrnila v naslednjih poglavjih. Dejstvo je, da za vsako obdobje starosti, med ljudmi veljajo neka prepričanja in stereotipi, ki se širijo in se tam ukoreninijo, ne smemo pa pozabiti, da jih ne bi smeli posploševati na vsakega prebivalca.

1.3. Kakovostno staranje

Da se ljudje starajo in postarajo srečni, in da srečni tudi zapuščajo naš svet, veliko pripomore kakovostno življenje oz. kakovostna starost. Ramovš poudarja, da je kakovostna starost zelo pomembna, vendar v kontekstu s staranjem mlade in srednje generacije. Povezava oz. kohezija mlade, srednje in stare generacije je nepogrešljiva, saj druga drugi zapolnjujeta socialno praznino, ki bi drugače v staranju nastala. (Ramovš 2003: 43) »Govorimo torej o kakovostnem staranju in kakovostni starosti tretje generacije, ta pa vključuje povezanost in hkratno kakovostno staranje obeh mlajših generacij.« (ibid.).

Po besedah Ramovša sta zdravje in materialna varnost dragoceni vrednoti življenja, ki prideta še bolj do izraza v času tretjega življenjskega obdobja (ibid.: 44-47). Da je starost še bolj kakovostna, mora biti star človek zdrav in vsaj osnovno materialno preskrbljen. S starostjo se

v naša telesa prikradejo bolezni in bolečine, ki od nas zahtevajo, da moramo svoje telo še bolj zavestno krepiti. Seveda je z zdravjem še kako povezana materialna varnost – ravno revščina je velikokrat vzrok za bolezni in druge težave, z njo pa se posledično poslabša tudi kakovostno staranje posameznika (ibid.: 45).

1.3.1. Uspešno staranje in zadovoljstvo

Zdravje in materialna preskrbljenost pa nista glavna pogoja za kakovostno starost in zadovoljstvo. Telesna in duševna razsežnost posameznika delata človekovo življenje vredno in pomembno in ju ne smemo zanemariti (Ramovš 2003: 48). Požarnik pa pravi, da so glavni viri zadovoljstva v poznih letih naslednji: skladje v družini, zdravje, uspeh otrok, pogled na preteklo življenje, dobre gmotne razmere, prijatelji in hobiji (poročeni starejši ljudje so na primer bolj zadovoljni kot samski in starejši ljudje z dobrim socialno-ekonomskim položajem so zadovoljni v življenju kljub slabemu zdravju ...) (Požarnik 1981: 106).

Rečemo lahko, da posameznik živi kakovostno starost takrat, ko se uspešno stara. Ali obstajajo norme za uspešno staranje? Obstajajo – te norme si človek kroji in določa sam. Požarnik (ibid.: 109) navaja pet odgovorov, ki jih postavijo starostniki ob vprašanju »kaj naj bi bilo po njihovo pri staranju najbolj idealno in zaželeno?« Odgovori so naslednji:

- neodvisnost od otrok in lastno gospodinjstvo,
- številni stiki z otroki, sorodniki, znanci in prijatelji,
- zaposlenost,
- aktivno preživljanje prostega časa, hobi, številni interesi,
- aktivno delovanje v raznih društvih in organizacijah.

Uspešno staranje doseže človek takrat, ko je z načinom staranja zadovoljen in ko doseže osebni notranji mir. O življenjskem zadovoljstvu nadaljuje Požarnik (ibid.: 110), ki pravi, da ločimo 5 tipov starih ljudi, ki vsak po svoje črpajo življenjsko zadovoljstvo:

- prvi tip: zelo aktivni ljudje, uspešni v delu, poklicu in življenju, ki svojo aktivnost ohranijo pozno v leta (umetniki, politiki, gospodarstveniki, ljudje svežega duha),
- drugi tip: ljudje z dobro integrirano osebnostjo ob srednji stopnji dejavnosti, svoje zadovoljstvo pa črpajo iz ene ali več vlog,

- tretji tip: ljudje, ki se s starostjo prostovoljno umaknejo, a ohranijo dobro podobo o sebi in svetu in ne trpijo zaradi občutkov osamljenosti,
- četrti tip: ljudje črpajo zadovoljstvo iz opore družinskih članov in prijateljev,
- peti tip: ti ljudje so zadovoljni zato, ker niso od življenja nikoli veliko pričakovali ali pa več pričakujejo v onostranstvu.

(Požarnik 1981: 110)

Omenjeni tipi dosegajo kakovostno starost s tem, ko črpajo svoje življenjsko zadovoljstvo. Kaj pa ljudje, ki se umaknejo, so osamljeni in v depresiji, ki jo prinese starost in živijo sami zase in se sprašujejo, kaj je smisel življenja oz. staranja?

Življenjsko zadovoljstvo lahko povežemo tudi s kakovostno starostjo, kajti pozitiven občutek do življenja nam daje moč po še bolj kakovostnem življenju in po produktivnejšem uresničevanju osebnih vrednot. Ramovš omenja človekovo voljo do smisla oz. človekovo spraševanje o smiselnih možnostih in življenjskih nalogah v starosti. Pravi, da človek potrebuje nek »energetski naboj«, ki ga v življenju žene in motivira. Psihologija prepoznava potisne motivacije, ki posameznika motivirajo od zadaj, in privlačne motivacije, ki »človeka privlačijo tako, da sprožijo delovanje vrednot, idealov in drugih vzgibov, ki so povezani z njegovim svobodnim odločanjem.« (Ramovš 1997: 15).

Močan vir zadovoljstva vidi Košiček tudi v ljubezenskem življenju, ki ga podrobneje omenjam pozneje. Pomembno je, da je posameznikovo ljubezensko življenje srečno in da je le-ta z njim zadovoljen (Košiček 1991: 15).

1.3.2. Življenjske naloge v tretjem življenjskem obdobju

Z vrednotami v starosti so povezane tudi življenjske naloge, ki jih posamezniki v starosti še lahko opravijo. Ramovš poudarja, da se s starostjo žal zmanjšajo možnosti za ustvarjalno uresničevanje vrednot – staremu človeku peša moč za fizične in delovne napore, peša spomin in druge duševne zmožnosti, spremljajo ga bolezni, osamljenost in družbena odrinjenost na stranski tir. Posledica tega je, da posameznik nima veliko možnosti za uresničevanje vrednot in novo doživljajsko bogatenje (Ramovš 1997: 17). Star človek mora zavzeti svoja stališča in na novo postaviti smisle oz. vrednote življenja. Odločiti se mora za pot, kjer bo sprejel nalogo staranja in jo opravil.

V vsakem obdobju starosti naj bi za ljudi obstajale tipične naloge oziroma tipične smeri, v katerih naj bi se pojavljale konkretne možnosti in naloge. Ramovš (2003: 134) navaja 6 smeri, ki so tipične za starost:

- dejavno življenje – prizadevanje za lastno duševno, telesno in socialno zdravje,
- preprosto življenje – prepuščanje skrbi za vsakdanjo preskrbo srednji generaciji,
- sproščeno življenje – oblikovanje stališča do svoje preteklosti, sedanjosti in prihodnosti,
- vedro življenje – predajanje življenjske izkušnje mladi generaciji ob nadaljevanju učenja,
- samostojno življenje – poslavljanje od življenjskih sopotnikov,
- dozorelo življenje – opravljanje sklepnih osebnih nalog pred odhodom iz časa in prostora.

Ramovš še zaključuje, da »je kakovostna starost dejavno, preprosto, sproščeno, vedro, samostojno in dozorelo življenje.« (ibid.: 179) Dobro je, če se star človek poskusi usmeriti v vseh šest smeri življenja oz. staranja. Pomembno je namreč to, kako do staranja živi svoje življenje, kajti takšno naj bi bilo potem tudi njegovo staranje – če živi umirjeno življenje, se bo umirjeno tudi staral.

1.3.3. Kriza srednjih let in stres v tretjem življenjskem obdobju

Ne smemo pa pozabiti tudi na krizo srednjih let, ki ravno tako vpliva na kakovostno starost posameznika. O krizi lahko govorimo, ko se začnejo ljudje spraševati o smislu življenja, o tem, kaj so vse v življenju dosegli, ko se v njih naseli nek nemir. Začno se zavedati, da čas je minljiv in ni neskončen. Strokovnjaki in gerontologi pravijo, da je kriza srednjih let dobra in da se mora vsak posameznik spopasti z njo oz. sam s sabo. Narobe pa je, če se jo preprosto zanika, saj to lahko povzroči pozneje še večjo krizo starosti. Krizno obdobje se začne takrat, ko se ljudje začno zavedati svoje starosti oz. staranja. Kriza srednjih let prevladuje med 40. 55. letom, oz. v obdobju klimakterija (obdobje pred menopavzo). To obdobje uspešno prebrodijo tisti, ki v krizi načrtujejo in sanjarijo o svojem življenju – kdor raste iz preteklega življenja v nove načrte in koncepte, je uspešen (Požarnik 1981: 102-105).

Kriza srednjih let, osamljenost in drugi dejavniki so lahko povzročitelji stresa, ki se lahko pojavi tudi na stara leta. Stres je povezan z zunanjimi oz. fizičnimi dejavniki, pa tudi z notranjimi (npr. zaznave razmer in njihove interpretacije). Pečjak povzema psihološke literature, ki opredeljujejo stres kot preobremenjenost, ki ogroža posameznikovo fizično in duševno integriteto (Pečjak 2007: 82). Meni, da so najhujši stres, ki lahko nastanejo pri človeku, posledica bombardiranja, požara, potresa, poplave, plenjenja, begunstva, ločitve, osamljenosti, invalidnosti ali hude bolezni.

Spodaj pripenjam ocenjevalno lestvico od najblažjega (1) do najhujšega (100) stresa, ki sta ga izmerila ameriška psihologa Holmes in Rahe (1967) in ki je objavljena v Pečjakovi literaturi Psihologija staranja.

STRESEN DOGODEK	POVPREČNA OCENA STRESA
smrt zakonca	100
ločitev	65
smrt ožjega družinskega člana	63
odhod v zapor	63
hujša nesreča, bolezen, invalidnost	63
poroka	58
izguba službe	50
huda bolezen v družini	45
upokojitev	45
nosečnost	45
težave v spolnih odnosih	40
hujši finančni problemi	39
nova ljubezen	38
smrt prijatelja	37
zamenjava poklica	36
ločitev od otroka	29
začetek šolanja	26
sprememba bivališča	20
počitnice	13
božič	12
prometni prekršek	11

Tabela 1: lestvica najhujših in najblažjih stresov

(vir: Holmes in Rahe 1967, ocenjevalna lestvica stresov, v Pečjak 2007: 83)

Od naštetih stresnih situacij se pogosteje v starosti pojavljajo smrt zakonca, ločitev, smrt ožjega družinskega člana, upokojitev ...in večina naštetih se pojavlja na visokem mestu (v lestvici sem poudarila tiste, ki se v starosti lahko pojavijo). Stresni dogodki so torej prav tako

prisotni v starosti , čeprav bi lahko pomislili, da stari ljudje pač »samo živijo«, nič se jim ne dogaja – zakaj bi torej bilo njihovo življenje stresno? Sama bi v lestvico stresnih dogodkov dodala še osamljenost (čeprav mislim, da se ta ne bi pojavila visoko na lestvici) in odhod v dom za starejše občane (ki bi se najbrž pojavil višje na lestvici). Pečjak namreč pravi: »Odhod v zavod oziroma v dom za stare ljudi pomeni enega od najhujših stresov v življenju.« (1998: 13). Zakaj se večina starih ljudi tako upira odhoda v dom? Odgovor je jasan: bojijo se sprememb, bojijo se zamenjave okolja, vedo, da bodo tako izgubili stik s svojimi bližjimi, pa naj so to prijatelji ali svojci, vedo, da ne bodo smeli početi vsega, kar si želijo in bojijo se tega, da se bo na njih in njihove potrebe pozabilo.

1.3.4. Osebna priprava na kakovostno starost

Da bi posameznik najprimernejše doživljal kakovostno starost in ne glede na to, kako živi, se mora na kakovostno starost pripraviti sam, oz. mora staranje potekati po njegovem načrtu. Točnih priprav za kakovostno starost ni, Ramovš pa poudarja, da moramo vedeti, da so srednja leta življenja idealen čas za pripravo na kakovostno starost, priprave pa se začenjajo že vse od otroštva naprej. Meni, da je najbolje, da se na vsako naslednje življenjsko obdobje pripravljamo že v prejšnjem – starši se pripravljajo na rojstvo, otroštvo in mladost prve generacije, na kakovostna srednja leta se pripravljamo v otroštvu in mladosti, na kakovostno starost pa se pripravimo v obdobju srednjih let. Ena izmed pomembnejših življenjskih nalog je torej človekova osebna priprava na starost – ljudje morajo vedeti, da če se bodo na starost pripravili, jo bodo tudi lepo doživljali. Ramovš še dodaja, da mora star človek vedeti nekaj stvari o starosti – o tem, da starost pride sama, da so najboljša priprava na njo srednja leta, potrebno si je izoblikovati pozitivno stališče do starosti, zavedati se krize srednjih let ... Zelo pomembno vlogo pri kakovostnem staranju igra tudi osebni načrt življenja po upokojitvi, ko ima človek kar naenkrat preveč časa. Načrt naj vsebuje vsakdanji urnik (vstajanje, obroki, telovadba in sprostitve), nove dejavnosti in nujnost novih socialnih stikov in ideje o tečaju priprave na upokojitev (Ramovš 2003: 243-248).

1.4. Potrebe starih ljudi

Tukaj bi se dotaknila človeških potreb. Osredotočam sem se na Maslowo teorijo potreb, ki jo navaja Pečjak in ki je razdeljena na 5 hierarhičnih razredov:

- fiziološke potrebe (hrana, kisik, voda, spanje, spolnost ...),

- potreba po varnosti (fizični, materialni, čustveni, zdravstveni ...),
- potrebe po pripadnosti in ljubezni (prijateljstvo, intimnost),
- potrebe spoštovanju,
- potrebe po samoaktualizaciji.

(Pečjak 1998: 153)

Zanimivo pri teh potrebah po Maslowu je to, da je tukaj hierarhija zelo pomembna, saj določa, da dokler potreb na nižji ravni ne zadovoljimo, tistih na višji ravni enostavno ne občutimo. Dokler ne zadovoljimo fizioloških potreb, nas, npr. potrebe po varnosti niti toliko ne zanimajo. Dejstvo je, da zadovoljena potreba ne prispeva k večji motivaciji, temveč se motivi za delovanje prenesejo na eno višjo raven.

Ramovš (2003) opredeljuje naslednje potrebe, kot potrebe, ki so izrazitejše v starosti:

- potreba po materialni preskrbljenosti – lastno delo je vir materialne varnosti v življenju in starejši človek je ravno tako še sposoben za delo in samostojno preskrbljenost;
- potreba po ohranjanju telesne, duševne in delovne svežine – za dobro kakovostno starost se človek ne sme v nobenem starostnem obdobju telesno, duševno in delovno zanemariti;
- potreba po osebem medčloveškem odnosu – potreba po soljudeh je živa vse življenje;
- potreba po predajanju življenjskih izkušenj in spoznanj mladi in srednji generaciji – je specifična nematerialna socialna potreba in brez zadovoljitve le-te lahko star človek doživlja svoje dotedanje življenje kot nesmiselno;
- potreba po doživljanju smisla starosti – človek mora starost sprejeti kot smiselno obdobje življenja, prav tako kot mladost in srednja leta;
- potreba po negi v starostni onemoglosti – človek mora dopuščati pojevanje svoje telesne in lastne moči in se ju ne sramovati;
- potreba po nesmrtnosti – človekova lastna priprava na smrt, spraševanja o smislu življenja, spraševanja o življenju po smrti.

(ibid.: 93-128)

V nadaljevanju se bom osredotočala na dve vrsti potreb; na potrebo po ljubezni, pripadnosti in potrebo po spolnosti. »Potreba po stikih in druženju je ena temeljnih človekovih potreb.« (Flaker et al. 2008: 258). Pomeni, da se potreba po stikih in druženju izraža tudi v starostnem obdobju. Potreba po stikih in druženju z drugimi ljudmi se, po Maslowi hierarhiji potreb, nahaja znotraj potrebe po pripadnosti in ljubezni, medtem ko se potreba po spolnosti nahaja znotraj telesnih oz. fizioloških potreb, ki so najbolj nujne za preživetje. In kot sem že navedla – Maslowa hierarhija potreb naj bi veljala za vse starosti ljudi, torej ne moremo zanikati, da stari ljudje nimajo želje oz. potrebe po spolnosti, intimnosti in nežnosti.

1.4.1. Socialni odnosi, osamljenost, partnerstvo in ljubezen

Požarnik je mnenja, da se socialni odnosi v starosti zelo spremenijo – ti naj bi se predvsem ožili. Ljudje se starajo in spoznavajo, da so nekateri njihovi prijatelji že pokojni, upokojitev ravno tako prinese zmanjševanje socialnih stikov, saj se s sodelavci človek ne srečuje več. Tu je še odselitev otrok, ki si ustvarijo svoje življenje, svoje pa doprinese še bolezen, ki starega človeka lahko priklene na dom (Požarnik 1981: 45).

Požarnik nadaljuje, da nekaterim starim ljudem prijata mir in samota, drugim pa ne. Vse je odvisno od naše osebnosti in preteklega življenja. Ljudem, ki so bili v dobi odraslosti zelo aktivni in dejavni tudi na socialnem področju, po upokojitvi ustreza čas, ki ga lahko namenijo sebi in svojim dejavnostim, prav kmalu pa se tega lahko naveličajo in spet potrebujejo okrog sebe ljudi. Spet drugi pa so taki, ki so prepričani, da se imajo lepše brez večjega števila prijateljskih stikov (ibid.: 45, 46).

Po mnenju Ramovša potrebujemo ljudje neke povezave med soljudmi. Te povezave so lahko simetrične (te so takrat, ko se dve osebi v določenem pogledu povsem ujemata), komplementarne ali dopolnjujoče se (ko se pogleda dveh oseb razlikujeta, ampak skupaj dopolnjujeta v celoto) in konfliktne ali nasprotne (ko sta stališči dveh oseb povsem neuskladjeni). Ramovš tukaj dodaja, da je komunikacija vrednota oz. sposobnost, ki določa kakovost medčloveških odnosov, razmerij in sodelovanja (Ramovš 2003: 101, 102).

1.4.1.1. Osamljenost

Tukaj se dotaknem položaja osamljenosti starih ljudi. Za stare ljudi večkrat slišimo, da velja, da so osamljeni in sami – osamljenost že skoraj avtomatično pripisujemo starim ljudem, pravi

Flaker (2012: 179). Škoda, ker tako strokovnjaki, ki delajo s starimi ljudmi, pozabijo na potenciale starih, ker vidijo v ospredju samo njihovo osamljenost (ibid.).

Vsi ljudje se rodimo in živimo med ljudi, zato smo takšnega življenja v dobi odraslosti tudi navajeni. In ti medčloveški odnosi, razmerja in drugačni stiki pripomorejo k naši osebnostni rasti. Živimo v formalnih in neformalnih skupinah in vsaka oblikuje našo osebnost (Pečjak 2007: 76). Boleč občutek pa je, ko stari ljudje spoznavajo, da ostajajo vedno bolj sami. Dandanes je osamljenost prevladujoč družbeni položaj starih ljudi. Začne se s tem, ko se otroci odselijo od doma, prav kmalu nastopi upokojitev, pridejo bolezni in po možnosti sledi odhod v dom, stran iz ljubega domačega kraja. Pečjak povezuje osamljenost starih ljudi v dve teoriji: prva teorija pravi, da naj bi družba stare diskriminirala, izolirala in izključevala; po drugi teoriji naj bi se stari ljudje sami umikali iz odklanjajočega družbenega življenja, ker se ne znajdejo več v njem (Pečjak 2007: 77). Flaker pa dodaja, da staranje pomeni progresivno izgubo prijateljev in znancev – če se posameznik prepusti starosti in ne obnavlja svoje socialne mreže, je tudi progresivno bolj osamljen (Flaker et al. 2008: 282).

Osamljenost je v starosti ena najhujših tegob in četudi je star človek imel polno, bogato življenje, se lahko zaradi osamljenosti počuti praznega in brezpredmetnega. Ljudje smo namreč ustvarjeni tako, da ob sebi neprestano potrebujemo ljudi. Od vseh teh ljudi, ki nas obkrožajo, pa potrebujemo nekoga, ki mu lahko rečemo, da je »naš« oz. »moj«. Ramovš namreč poudarja, da tudi, če ima star človek tesno ob sebi več ljudi in če nobenega ne doživlja kot »svojega«, potem se počuti osamljeno (Ramovš 2003: 103, 104).

Kdor se počuti osamljenega, se lahko počuti tudi zapuščenega. Zapuščen je človek takrat, ko ga zapusti oseba, s katero si je želel biti skupaj. Ti izgubi lahko rečemo tudi čustvena izguba, ki jo, npr. začutimo ob izgubi ljubljenega partnerja (Stoppard 1990: 105).

1.4.1.2. Partnerstvo

Štiglic (2009: 33) pravi, da zakon oz. partnerstvo danes pomeni psihološko in emocionalno preživljanje partnerjev, za razliko od preteklosti, ko je to bolj pomenilo ustanovo za fizično preživljanje in ohranjanje potomstva.

Krapež (2004: 267) meni, da ko dva posameznika vstopata v neko skupno razmerje, prineseta s seboj vsak svojo doto čustvenih, miselnih in vedenjskih vzorcev, ki se lahko bolj ali manj

skladajo. Na začetku, ko v partnerstvu prevladuje zaljubljenost, so ti vzorci oz. razlike neopazni, v ospredje pridejo šele po tem, ko zaljubljenost mine in se začne prava ljubezen (ibid.). Odnos in partnerstvo omogoča obema partnerjema, da se razvijata skupaj, po drugi strani pa je to odlična priložnost za razvijanje samega sebe (Bokan 2004: 145).

Kaj se zgodi z odnosi med moškim in žensko, ko dosežeta tretje življenjsko obdobje? Stoppard (1990: 118) je menja, da se v tem obdobju partnerja res dobro poznata in je to idealna priložnost za odlično prijateljstvo in uživanje. Občutek, da partner ve, da se stara skupaj z nekom, s katerim lahko deli spomine, lepe in manj lepe trenutke, je poln in poživljajoč in prav nič ne utruja in dolgočasi. Požarnik pa pravi, da je v tem obdobju več konfliktov in kriz v zakonu, je pa manj globokih čustev in medsebojne nežnosti. Viri za konflikte so lahko naslednji: osamosvojitve in odhod otrok, ki mu lahko rečemo »sindrom praznega gnezda«, upokojitve in razne bolezni (Požarnik 1981: 47).

Partnerja se lahko res začneta odtujevati zaradi neustrezne komunikacije. »V odnosu si morata partnerja dovoliti konkretno povedati svoje želje ter brez strahu izraziti svoje bojzani. Kadar tega ne zmoreta, je medsebojno razumevanje blokirano, zato začenja naraščati medsebojno odtujevanje.« (Lenič 2010: 70). Lenič nadalje navaja navodila Brajše (1985), kako se lahko partnerja naučita kakovostnega dialoga v odnosu:

- Izražanje neizgovorjenega – dobro je, če partnerja neverbalno komunikacijo čim pogosteje izražata z besedami.
- Pogovor o medsebojnih odnosih – pravilno je, da se partnerja veliko in odkrito pogovarjata o sebi in svojem odnosu.
- Enakopravnost v odnosu – partnerja morata doseči dialog, ki jima hkrati dovoljuje združevati in ohranjati svoj statusni položaj.
- Dvosmerna komunikacija – komunikacija mora biti taka, da dovoljuje kakovostno zakonsko prepiranje.
- Kongruentno komuniciranje – ta dialog vodi k medsebojnemu usklajevanju neverbalnega in verbalnega, odnosnega in vsebinskega.
- Konstruktivno komuniciranje – v dialogu med partnerjema ni prostora za medsebojne žalitve, poniževanja in obtoževanja.

(Lenič 2010: 70)

Giddens (2000: 53) pravi, da se je včasih strukturna skladnost med romantično ljubeznijo in spolnim partnerstvom jasno videla – to je bilo takrat, ko je med večinskim prebivalstvom zakonska zveza res trajala za vselej. Povezava ni delovala dobro in skupno življenje je bilo mučno – ljubezen ni šla z roko v roki z zahtevami poznejšega skupnega življenja. Sta pa lahko tako mož kot žena ohranila nek zadovoljujoč zakon tako, da sta si delo razdelila po spolih – možki je bil zaposlen, žena je skrbela za dom.

Med partnerjema se je tako velikokrat razvil patriarhalen odnos, ki nakazuje na neenakost med partnerjema. Haralambos in Holborn (1999: 618) povzemata Walby (1990), ki trdi, da obstaja 6 patriarhalnih struktur:

- plačano delo,
- patriarhalni odnosi v gospodinjstvu,
- patriarhalna kultura,
- spolnost,
- moško nasilje nad ženskami,
- država.

Plačano delo, ki govori o tem, kako so veliko let pravila izključevala ženske iz zaposlitev, če pa so se že zaposlile, so imele drugačne pogoje kot možki, to se mi zdi relevantno za mojo diplomsko nalogo. Ravno tako so pomembni patriarhalni odnosi v gospodinjstvu, kjer možki izkoriščajo ženske s tem, ko imajo npr. doma dobiček od njihovega neplačanega dela in spolnost ter nasilje nad ženskami – oboje se mi zdi povezano – ženske so bile v spolnosti močno omejene in usmerjene k enemu spolnemu partnerju za vse življenje. Možnost razveze jim je prineslo večjo svobodo, prav tako pa izboljšana kontracepcija, večjo zaščito pred nezaželenimi nosečnostmi. Žal danes še vedno velja, da so mlade, spolno aktivne ženske vlačuge, spolno aktivni možki pa so občudovani zaradi njihove moškosti. Vse skupaj gre tesno z nasiljem, ki je lahko orodje ali grožnja, ki žensko obdrži na njenem mestu in se ji ne pusti upirati patriarhalnemu odnosu (Haralambos in Holborn 1999: 618-620).

1.4.1.3. Ljubezen

Kje je pa ljubezen? Košiček je mnenja, da je naša ljubezen do drugega človeka izraz ljubezni do sebe. Ko imamo šele sebe zares radi, lahko ljubimo tudi druge ljudi (Košiček 1991: 132).

Lenič (2010: 20, 21) opredeljuje ljubezen kot nek razvoj, ki je možen med partnerjema in ki se razvije skozi 3 faze. Prva faza je zaljubljenost, ki temelji na močni kemiji in spolni privlačnosti, in je zaradi tega zelo močna. Ta faza ne vsebuje intimnosti, je pa v njej močno prisotna aktivna spolnost med partnerjema. Tej fazi v razvoju sledi romantična ljubezen, ki predstavlja neko idealizirano ljubezen. Pogosto je razlog za skupno življenje, ker jo razumemo kot večno in edino ljubezen. Zadnja faza ljubezni je zrela ljubezen, ki temelji na odnosu med partnerjema. Zrelo partnerstvo je odnos dveh samostojnih, odraslih oseb, ki sta se za skupno življenje zavestno odločila in kjer je prisotno veliko prilagajanja in odrekanja. V zrelem odnosu partnerja še vedno spoznavamo, vstopamo v njegovo intimnost in mu dovolimo, da tudi on vstopa v našo.

Trtnik razmišlja o ljubezni in trdi, da jo vsak človek drugače doživlja in dojema in na vprašanje »kaj je to ljubezen?«, nam bi vsak odgovoril drugače (2004: 299). Pravi, da je doživljanje in razumevanje ljubezni odvisna od starosti posameznika, njegovih izkušenj in osebno-duhovne zrelosti. Obstaja več vrst ljubezni, ki jih človek lahko doživlja – do staršev, prijateljev, partnerja, otrok, do mladostniške ljubezni, do živali, poklica ... (ibid.).

Novak Škarja pravi, da pravo ljubezen čutimo takrat, ko razumemo in sprejemamo različnost drugega in nas to spoznanje še bolj bogati. Ko ljubimo nekoga, si z njim želimo podeliti svojo izkušnjo življenja, saj ga ljubimo in se počutimo varne, ko mu zaupamo (2004: 291).

Košiček pravi, da je posameznik sposoben zares ljubiti partnerja takrat, ko svobodno razvija ljubezenska čustva (2003: 143). Nadalje se ta resnična ljubezen do partnerja razvija v spolni odnos z njim, ki si ga želimo in ga dojemamo kot popolnoma naravnega (ibid.). Tukaj vidim povezavo med čustvi in spolnim življenjem partnerjev. Krapež (2004: 273) pravi, da moški ločujejo čustva od spolnosti, za razliko od žensk, ki jih le še bolj povezujejo.

1.4.2. Potreba po spolnosti in intimnosti

Spolnost naj bi z leti začela močno upadati. Bernik in Klavs (2011: 132) pojasnujeta, da je spolnost pogostokrat doživljena kot sredstvo za ohranjanje in vzpostavljanje partnerske zveze, saj se večina spolnih aktivnosti dogaja v partnerskih zvezah. Opažata tudi, da je redna spolnost, ki jo omogoča zveza, dobra motivacija za vstopanje in vztrajanje v partnerski zvezi.

Menim, da je med starimi ljudmi še vedno prisotna potreba po spolnosti, vendar si je le-te zaradi družbenih normativov in predsodkov (ki jih pozneje tudi omenjam), ne upajo izražati. Požarnik meni, da se spolnost z leti spreminja, vendar nikdar povsem ne ugasne (1981: 49). Kot zanimivost dodaja raziskave iz preteklih let, kjer navaja, npr. rezultat, da »je v starosti 68 let še 70 odstotkov moških in 53 odstotkov žensk redno spolno aktivnih.« (ibid.). Dodaja, da na spolnost v starosti močno vpliva spolnost iz mlajših let – spolno bolj aktivni ljudje iz mlajših let ohranijo spolno želje in moč tudi na stara leta (ibid.: 52).

Zanimivo je tudi dejstvo, ki ga navaja Košiček (1991: 68). Govori o tem, da spolna dejavnost posameznika ni nujno povezana z njegovo spolno potrebo. To se, npr. zgodi med partnerjema, ki se seksualno precej razhajata – en partner ima večjo željo po spolnosti, drugi manj in zaradi tega imata manjkrat spolne odnose, kar ne sovпада s spolno potrebo prvega partnerja.

Stoppard dodaja, da morebitni problemi, ki se pripetijo med spolnostjo v starejši dobi, niso izključno posledica starosti. Dejavniki, ki povzročajo spolne težave pri mladostnikih, odraslih ljudeh in pri starostnikih, so isti – npr. utrujenost, čustvene težave, jemanje drog, alkoholizem, bolezen, prekomerno prehranjevanje in podobno (Stoppard 1990: 120). Avtorica piše tudi o spolni aktivnosti pri kroničnih boleznih, ki jih imajo stari ljudje in ki jih lahko pri spolnosti ovirajo. Povzema, da se spolnemu aktu oz. spolni združitvi ne smemo nikoli odreči, če pa že povzroča neznosne bolečine zaradi posledic kakšne kronične bolezni, se ne smemo nikoli odreči drugim spolnim aktivnostim, če si jih s partnerjem želimo – tukaj pridejo v poštev dotiki, božanja, ljubkovanja ... (ibid.: 129-131). Solina in Zorec (2012: 52) sta mnenja, da je dotik lahko zelo pomirjujoč, povzemata pa Tomori (1990), ki pravi, da lahko vsako emocionalno vsebino povežemo in izrazimo z dotikom. Tomori tudi trdi, da je dotik sestavni del medosebnih odnosov in da nam lahko količina dotikov pove koliko sta si osebi blizu in kako je njun odnos intenziven. Dodaja še, da veliko ljudi kar naprej dotika druge, spet drugim pa je dotik neprijeten in se ga izogibajo (ibid.).

Košiček (1991: 35) pravi, da se v dolgem obdobju partnerstva lahko zgodi, da se med partnerjema pojavi obojestransko spolno naveličanost, vendar se jo da sprejeti in odpraviti. Poudarja, da je pomembno, da morata tudi priletna partnerja živeti bogato ljubezensko življenje, s pestro vsebino. Dodaja, da je za partnerja dobro, da sta na različne načine telesno intimna – od držanja za roke do vzajemnega draženja spolovil in spolne združitve (ibid.). Stoppard pa je mnenja, da stari ljudje ugotavljajo, da je v tretjem življenjskem obdobju lažje

nadzirati intimne situacije – otroci so se po možnosti odselili, zato imajo več zasebnosti zase, nihče jih ne moti, kar omogoča več možnosti za najlepše trenutke v spolnosti (Stoppard 1990: 120).

Patriarhalni odnos v spolnosti sem omenjala že v prejšnjih odstavkih. Dodala bi še to, da patriarhalnost močno vpliva na čustveni odnos med partnerjema. Patriarhalno vzgojen moški bo čutil obvezo, da mora v odnosu biti glavni in bo zato do partnerke čustveno zadržan, ženska pa bo v odnosu do patriarhalnega moškega v strahu, kar ravno tako vpliva na čustveno in seksualno povezanost (Košiček 2003: 145). Patriarhalnost se torej kaže v intimnem stiku, ko je ženska zadržana in partnerju ne zaupa, kaj si v spolnem odnosu želi, moški pa na drugi strani doživlja pritisk kako mora žensko zadovoljiti in izkazati vso svojo spolno sposobnost (ibid.: 145).

Ko omenjam spolnost, ne mislim le na specifično spolno dejanje oz. vaginalno spolno združitev, ko moško spolovilo prodira v nožnico, ampak predvsem govorim o spolnem odnosu, ki pa pomeni več kot le spolno združitev (Košiček 1991: 113). Spolni odnos je vsako vzajemno telesno dejanje – sem spadajo že nežni dotiki ali drugi načini intimnosti za doseganje spolne vzburjenosti, ki lahko par pripelje tudi do orgazma (ibid.).

Tukaj dodajam še mit o starih ljudeh, ki ga omenja Patterson (1995, v Kennedy 2000: 176) – mit govori, da pri starih ljudeh ni nevarnosti, da bi se okužili z virusom HIV in zato med spolnim odnosom ne potrebujejo uporabe kondoma. Ker se življenjska doba ljudi vedno bolj viša, se bo večala tudi razširjenost AIDSa in z njim tudi število starejših oseb, HIV pozitivnih. (moj prevod)

1.4.2.1. Starejše ženske

Stoppard (1990: 119) povzema medicinske priročnike, ki navajajo naslednja dejstva o spolnosti pri ženskah med 51-im in 78-im letom:

- ovlažitev nožnice je manjša in zanjo je potrebno več časa kot v mladosti,
- do spolne vzburjenosti preteče več časa,
- nožnica se slabše razteza,
- po šestdesetem letu se klitoris skrči, vendar še vedno reagira na draženje,
- orgazmi so krajši in manj intenzivni.

Stoppard navaja tudi zanimivost o seksualnem vrhuncu – le tega ženska doseže v poznih dvajsetih ali tridesetih letih in na tem nivoju ostane še v svojih šestdesetih letih. Razlike se začene opazovati šele po sedemdesetem letu (ibid.: 123).

Dodaja, da na starejše ženske gledamo kot na spolno hladne, čeprav bi to prej veljalo za moške. Ženske po šestdesetem letu pogosto ostajajo s spolno neizpolnjenimi željami, saj se starejši moški spolnosti izogibajo zaradi strahu pred srčnim napadom med spolnim aktom (ibid.).

Stoppard nadalje ugotavlja, da je telesno odzivanje ženske v starosti odvisno od njene spolne potrebe in priložnosti. Poudarja namreč, da spolni odnos za starejšo žensko v povprečju ni boleč in neprijeten zaradi manj vlažne nožnice, kot je prepričano večinsko prebivalstvo, saj je telo ženske še vedno enako spolno odzivno (ibid.: 124, 125).

Omenila bi še odnos do spolnosti, kjer Stoppard navaja, da se je pri ženskah močno spremenil zaradi feminizma. Pred omenjenim gibanjem so ženske svoje spolne želje in potrebe zatrle in prevzele vloge podrejenega partnerja v partnerstvu, ker je veljalo prepričanje, da je spolnost stvar moških.

1.4.2.2. Starejši moški

Stoppard (1990: 119) povzema medicinske priročnike, ki navajajo tudi dejstva o spolnosti pri moških med njihovim 50-im in 89-im letom:

- do erekcije pride počasneje in ud ni tako otrdel,
- ejakulacija je krajša,
- ud po ejakulaciji hitreje uplahne kot v mlajših letih,
- količina sperme je vedno manjša,
- med enim orgazmom in ponovno erekcijo in orgazmom preteče več časa.

Moški naj bi dosegel vrh svoje seksualnosti že zgodaj v mladosti, raziskave pa kažejo, da seksualnost vse nadaljnje življenje enakomerno upada (ibid.: 123). Hildebrand kljub temu dodaja, da v kolikor ima starejši moški aktivnega spolnega partnerja, ki je zainteresiran za spolno aktivnost, pri 70 ali 80-letnemu moškemu ni potrebno veliko za njegovo spolno vznburjenost oz. pripravljenost (Hildebrend 1995: 27). (moj prevod)

Moški so, kar se tiče spolnosti in seksualnosti, zelo občutljivi. Ko moški spozna, da ima težave z erekcijo, je to zanj lahko zelo hud udarec, to pa lahko posledično vpliva tudi na odnos med partnerjema (Stoppard 1990: 125). Stoppard navaja nasvete zdravnikov, ki poudarjajo, da med enim in drugim spolnim aktom lahko preteče tudi več dni, če to starejše moško telo pač potrebuje (ibid.: 126).

Rešitev za starejše moške, ki imajo težave z erekcijo, predstavlja Lamm (1998: 11), zdravnik, ki mnogim moškim pomaga pri reševanju problemov. Predstavlja zdravili Viagra in Vasomax, ki lahko v nekaj minutah zagotovita močnejšo erekcijo, kar omogoča zadovoljive spolne odnose, hkrati moškemu dvigneta samozavest in tako obnovita, poživita ali celo obudita spolno življenje ali omogočata umirjeno spolnost. Omenjeni zdravili moškemu pomagata iz depresije, kar posledično vpliva na razmerje med partnerjema, uredita spolno povezanost s partnerjem in v njo vneseta veselje, hkrati pa obnovita intimnost in zvezo partnerjev (ibid.).

1.4.2.3. Spolnost v domovih za starejše občane

Kot lahko ugotovimo, je priložnosti za spolnost v domovih za starejše občane in v drugih institucijah zelo malo. Belič (1997: 130) pravi, da v domovih za starejše občane prihaja do prepletanja zasebnega in javnega prostora in je zato tam veliko manj možnosti za zasebnost kot v lastnem domu. Bolnišnice, rehabilitacijski centri in domovi za stare občane velikokrat ignorirajo potrebo po seksualnosti med uporabniki oz. stanovalci (Spletni vir 4). (moj prevod) Veliko posameznikov pa lahko v neki instituciji spozna kakšno osebo, ki mu priraste k srcu in nikoli se ne ve, če se bo med njima razvila tudi kakšna intimna romanca. Flaker s sodelavci predlaga, da se pri nadaljnji gradnji teh institucij, načrtuje čim več enoposteljnih sob in se tako stanovalcem ponudi več zasebnosti in s tem tudi več možnosti za spolno življenje, če si ga želijo (Flaker et al. 2008: 309).

Kennedy (2000: 188) je mnenja, da bi tudi svetovalci morali biti pripravljene razbijati mite o starosti in izobraževati ter poučevati osebe in svojce o stanovalčevih pravicah do zasebnosti. V te zasebnosti so vključene pravice do spolnosti oz. seksualnosti za stanovalce, ki so odrasli, spolno dozoreli in odgovorni sami zase. Stanovalci domov za stare, ki so sposobni imeti sporazumen seks, spolnost brez groženj in izkoriščanja, kažejo tri lastnosti:

- glede na starost in možnost demence lahko prepoznajo lastnega partnerja,

- so sposobni izraziti stopnjo intimnosti in seksualnosti, ki jim ustreza,
- njihovo doživetje in doživljanje spolnosti na stara leta je odvisno od njihove spolne in seksualne preteklosti.

(Lichtenberg in Strezpek 1990, v Kennedy 2008: 188) (moj prevod)

Da osebe ni dovolj seznanjeno v zvezi s spolnostjo in intimnostjo med starimi ljudmi v DSO, meni tudi Hvalič Touzery (Spletni vir 3), ki še dodaja, da osebe ne ve, kako se odzivati na njihovo izražanje spolnih potreb. Povzema Low P.L. Liso in sodelavce (Spletni vir 7), ki pravijo, da imata ljubezen in spolnost pozitivne učinke in vplivata na dobro počutje ljudi. Opazujejo tudi, da so v domovih za stare že vidni napredki v podpori in dopuščanju izražanja spolnosti, še vedno pa osebu to predstavlja velik izziv. Avtorica nadalje navaja načine seksualnega izražanja starih ljudi v domovih, ki so jih pridobili P.L. Lisa in sodelavci – za ženske je, npr. na prvem mestu potreba po socialni intimnosti, ljubezni in družbi. Partnerski odnos jih tudi napolnjuje z veseljem in spet se počutijo privlačne. Dodajajo pa, da pomanjkanje zasebnosti, negativen odnos osebja, odsotnost partnerja in kronične bolezni zmanjšujejo zanimanje za spolnost.

1.5. Negativen odnos družbe do starih ljudi

Večinsko prebivalstvo goji do starih ljudi razne predsodke, stališča in stereotipe. Za boljše razumevanje vseh treh pojmov si bomo ogledali njihove definicije.

- Stališča »so celote prepričanj, čustev in vrednostnih ocen v odnosu do različnih socialnih situacij in objektov, ki delujejo kot trajna pripravljenost za določen način vedenja« (Kompore et al. 2007: 243). K oblikovanju stališč pripomorejo informacije, znanje in osebne izkušnje, pa tudi prijateljske skupine, sama stališča pa vplivajo na mišljenje, presoje in ocene (ibid.: 243, 245).
- Stereotipi »so posplošena pojmovanja (sodbe) o socialnih skupinah in njihovih pripadnikih. Lahko so pozitivni, negativni ali nevtralni, za vse pa je značilno pripisovanje določenih značilnosti vsem pripadnikom skupine in zanemarjanje razlik med posamezniki. Najpogostejši so etnični in spolni stereotipi.« (Kompore et al. 2007: 247). Haralambos in Holborn (1999: 696) pravita, da so stereotipi pretirano poenostavljena ali neresnična posplošitev o družbenih skupinah.

- Predsodki »so stališča do socialnih skupin, ki niso utemeljena, a jih spremljajo močna čustva in so odporna na spremembe. Najbolj so razširjeni etnični predsodki, ki temeljijo na prepričanju, da so določene nacionalne skupine slabše in manj vredne od večinskega naroda.« (Kompore et al. 2007: 249). Žrtev predsodkov je lahko katerakoli družbena skupina, najhujša izražanja predsodkov pa so naslednja (po Allportu 1954): ogovarjanje, izogibanje, diskriminacija, nasilje in genocid (ta oblika predsodkov je najhujša). Seveda prinaša izražanje predsodkov tudi naslednje negativne posledice: negativna samopodoba, samoponižnost, občutek manjvrednosti ... (Kompore et al. 2007: 251, 252). Haralambos in Holborn (1999: 696) pa sta mnenja, da je predsodek tisto, kar ljudje mislijo, ni pa nujno vedno prevedeno v dejanja.

1.5.1. Predsodki do starih ljudi

Dandanes se v naši družbi najdejo tako stališča kot tudi stereotipi in predsodki. Najbolj pa za stare ljudi prevladujejo stereotipi. Pečjak (1998: 63) pravi, da so najpogostejši stereotipi tile: vsi starejši ljudje so si med seboj podobni, stari ljudje so senilni, konservativni, neproduktivni in izkoriščevalski. Mali pravi, da se starim stereotipno določa tudi emocije in čustva. Obžalovanje in jeza naj bi prevladovala, hkrati pa naj bi za stare bili značilni nostalgčni občutki, vezani na preteklost in osamljenost. Mali nadalje razmišlja, da zato mladi mislijo, da znajo stari razmišljati le o preteklosti. Pove še, da tudi starostni stereotipi pretiravajo in »ne samo, da stigmatizirajo starega človeka, temveč tudi vplivajo na njegovo subjektivno doživljanje in vedenje.« Zaradi tega se ljudje zlahka počutijo starejše, kot so v resnici (Mali 2002: 317-319).

Požarnik (1981: 73) je mnenja, da je eden izmed predsodkov o starih tudi ta, da se nekatere osebnostne poteze v starosti zaostrijo in pridejo na dan – mrki ljudje naj bi v starosti postali še bolj črnogledi. Tudi omenjeni avtor pravi, da za stare velja predsodek, da živijo le od preteklosti – spomini so za stare zelo pomembni, ni pa res, da živijo le od njih.

Macnicol pa pravi, da so stari ljudje označeni za senilne, toge v mišljenju in obnašanju ter staromodne v veščinah in spretnostih (Macnicol 2006: 7). (moj prevod)

Večinsko prebivalstvo si, preko stereotipa, stare ljudi predstavlja kot pozabljive in tudi brez spolnega nagona. Med ljudmi velja tudi prepričanje, da stari nimajo potrebe po spolnosti oz., da so nezmožni imeti spolne odnose. Najbrž zato, ker se nam zdi čudno, da je staro telo

zmožno tolikšnih naporov. Verjetnost pa je, da tudi zaradi reklam in družbeno ustvarjenih normativov in idealov – mediji nam preko reklam in filmov predstavljajo mlada, ne zgubana telesa kot ideale – zato si starih ljudi ne moremo predstavljati med spolnim aktom. Košiček pravi, da eden izmed predsodkov o spolnosti med starimi govori o tem, da so ti ljudje aseksualni, da je pri njih potreba po spolnosti umrla in zato je sploh ne čutijo več kot potrebo. Torej, če star človek še vedno kaže spolno zanimanje ali je celo spolno dejaven, potem z njim zagotovo ni nekaj v redu, s predsodkom ga okličemo za sprevrženega in izprijenega, ker njegovo vedenje ni v smislu z zakoni, ki jih določa narava (Košiček 1991: 52). In stari ljudje se zaradi tega nimajo več za telesno in spolno privlačne, ker se spolnost običajno povezuje le z mladostjo. Dokler ti predsodki ne bodo odpravljani, se bo stare ljudi v zvezi s spolnostjo, obravnavalo s humorjem, posmehom in odporom (Spletni vir 2).

1.5.2. Ageizem

Na podlagi starostnih predsodkov pa se ustvarja tudi ageizem. Ageizem je diskriminacija starostnih skupin – pomeni izločanje starejših ljudi iz družbenega življenja zaradi koledarske starosti. »Starejši ljudje so kljub velikim medsebojnim razlikam nasilno strpani v enotno skupino, ki jim je predpisana enaka družbena vloga.« (Pečjak 1998: 67). Največja oz. najpomembnejša lastnost ageizma je posploševanje določenih značilnosti na vse posameznike/ljudi v neki skupini – npr. posploševanje, da so stari ljudje počasni, z bolečinami v sklepih in hrbtenici, da bi samo spali in da ne potrebujejo družbe ali partnerja. Stari ljudje so zelo raznolika skupina in starost je le ena njihova značilnost oz. lastnost.

Ageizem izloča stare ljudi iz družbenega življenja. Pečjak (2007: 94-97) povzema glasilo sivih panterjev (1996), ki opredeljujejo ageizem tako:

- je diskriminacija, ki temelji na koledarski starosti,
- je nadzor, da ljudje prenehajo biti individuumi, potem ko prežijo določeno število let,
- je določanje sposobnosti in vloge na podlagi koledarskih let,
- je proces sistematičnega stereotipiziranja in diskriminacije ljudi samo zato, ker so stari.

Pečjak nadaljuje, da je ageizem diskriminacija, njegov izvor pa je podoben izvoru rasizma. Diskriminacije izvirajo iz občutka ogroženosti in utesnjenosti – stara populacija se čedalje večja, mlajše populacije je manj in zaradi tega mlajše generacije čutijo pritisk ogroženosti

zaradi potreb in zahtev starih ljudi. Stari ljudje pa so kot generacijska skupina šibki in se predsodkom in diskriminaciji ne morejo upreti ali se zavarovati. Pečjak vidi ageizem tudi kot posledico segregacije starejših prebivalcev – generacije se med seboj ločujejo, ni več družin, kjer bi po 3 generacije ljudi živele skupaj. Mlajše generacije tako ne poznajo starih ljudi, ne poznajo njihovih resničnih osebnosti, kar je vzrok za širjenje predsodkov in mitov. Pečjak omenja tudi protiageiste, ki »zahtevajo, da vsakega človeka ocenjujemo kot individuuma ne pa kot pripadnika neke koledarske skupine.« (Pečjak 2007: 96).

Ageistično stališče gojijo delodajalci oz. tisti, ki npr. pišejo oglase, v katerih iščejo samo mlajše delavce za svoja prosta mesta v službah. (Pečjak 2007: 95) Posplošujejo, da npr. gospod star 60 let ne bo ustrezal njihovim normam, pa čeprav ga niso še spoznali in ne vedo, če je mogoče ta oseba zelo iznajdljiva in spretna tudi za računalnikom, mogoče celo bolj, kot npr. oseba moškega spola, stara 35 let. Oseba stara 60 let bo torej iz razpisa odpadla zaradi starosti ali pa se zgodi, da osebo, ki je stara 60 let, odpustijo in predčasno upokojijo. Macnicol (2006: 15) piše, da specialisti molekularne biologije verjamejo, da bi človeška življenjska doba lahko dočakala več sto let (postarali bi se samo fizično) pod pogojem, če bi ugotovili, kako preprečiti poslabšanje celic. S to trditvijo skuša zagovarjati starejšo generacijo, kajti tudi stari ljudje se lahko prilagodijo novim tehnologijam na delovnem mestu. Medicina se razvija, izumlja izboljšave v zdravstvenem stanju tudi za stare ljudi. Zaradi napisanega bi se, npr. tudi delodajalci morali zamisliti, preučiti možnosti in staremu človeku ponuditi priložnost ali mu ponuditi novo možnost v službi (Macnicol 2006: 15).

1.5.3. Starostna diskriminacija

Tudi Macnicol (2006: 6) pravi, da starostna diskriminacija pomeni prenašanje oz. posploševanje lastnosti starejše generacije na starejše posameznike ne glede na dejanske osebne značilnosti, ki jih posameznik ima. (moj prevod)

Oxfordov angleški slovar poimenuje glagol »diskriminirati« kot: razdeliti, ločiti, razlikovati, diferencirati (Macnicol 2006: 7). (moj prevod)

Hvalič Touzery (Spletni vir 2) pove, da lahko starostno diskriminacijo srečamo v obliki stereotipov, predsodkov, nadlegovanja, pa tudi v obliki zlorab.

Stari ljudje so lahko žrtve tudi multiple diskriminacije. O multipli diskriminaciji govorimo takrat, ko seštevamo različne oblike diskriminacij, ki jim je posameznik potencialno izpostavljen. Seštevek teh različnih diskriminacij ne vzpostavlja novih vsebin diskriminacije, temveč govorimo o vsaki diskriminaciji posebej (Kuhar 2009: 30, 31). Na primer, oseba stara 60 let doživlja starostno diskriminacijo, poleg tega je hendikepirana in lahko poleg starostne diskriminacije doživlja še diskriminacijo na podlagi hendikepa.

Hvalič Touzery nadaljuje, da bi ljudje morali razumeti, da je staranje zelo individualen proces in da ne moremo sklepati za vse stare ljudi kdaj bodo postali slabše okretni ali kaj bodo lahko v določeni starosti prispevali družbi. Ekonomisti in politiki vidijo staranje kot velik problem. Starost se vede ali nevede uporablja v zakonih in s tem povzroča ločevanje ljudi in diskriminacijo. Hvalič Touzery opozarja na brošuro »K evropski družbi vseh starosti«, ki jo je leta 2010 izdala AGE (Evropska programska izhodišča za starejše ljudi), ki svari, da se moramo proti starostni diskriminaciji boriti s kombinacijo več ukrepov. AGE prisega na članice Evropske Unije in njene institucije. Vse države bi morale spoznati in si priznati, da starostna diskriminacija res obstaja in je prisotna v našem svetu in boj proti njej bi morala postati politična prioriteta. (Spletni vir 2)

1.6. Domovi za starejše občane

V današnjem času se pogosteje dogaja, da svojci iz takšnih ali drugačnih razlogov ne zmorejo skrbeti za svoje starše oz. stare bližnje in jih zato pošljejo v domove za starejše občane (v nadaljevanju DSO). »Domovi za starejše so oblika institucionalna varstva namenjena starejšim od 65 let in drugim osebam s težavami. Družba sicer nudi starostnikom, ki živijo v domačem okolju, različne oblike pomoči, kljub temu pa se nekateri zaradi starosti, bolezni, osebnih stisk in drugih razlogov odločijo preživeti jesen življenja v domovih za ostarele.« (Spletni vir 1).

1.6.1. Značilnosti domov za stare

Ugotavljam, da imajo domovi po Sloveniji nekaj skupnih lastnosti: nahajajo se nekje v vrvežu mesta, niso veliko oddaljeni od središča, vsi imajo okrog stavbe veliko travnatih površin oz. zelenic, so prilagojeni za življenje ljudi z motoričnimi ovirami (dvigala, klančine) in vsi se delijo na oddelke, kjer pa pride do večjih razlik, saj so si oddelki različni. V Sloveniji imamo največ kombiniranih domov odprtega tipa. Najpogostejši so oddelki za ljudi, ki so relativno

samostojni (stanovanjski del doma), oddelki za osebe, ki potrebujejo redno ali delno zdravniško oskrbo, kontrolo in nego (negovalni del doma), nekateri domovi pa imajo tudi varovane oddelke, kjer bivajo pretežno osebe s hujšo obliko oz. stopnjo demence (Hojnik-Zupanc 1997: 128).

Večina domov za stare je v lasti države, ostali domovi so zasebni. Kako pa je s cenami domov? Storitve, ki jih nudi dom, si plačujejo stanovalci sami ali pa jim pri tem pomagajo svojci ali občina, v kateri stanujejo. Cena se seveda razlikuje po tem; govorimo o zasebnem ali državnem domu – zasebni so namreč nekoliko dražji. Zasebni domovi, ki so pridobili koncesijo za opravljanje storitev, so novejši in sodobnejši, govorijo pa tudi, da je bivanje v njih kakovostnejše in udobnejše. V zasebnih domovih je več enoposteljnih sob kot v državnih, cene so višje, so pa enoposteljne sobe tukaj lažje dosegljive (Spletni vir 1). Seveda v domu niso plačljive le sobe, ampak tudi druge storitve, ki jih DSO lahko nudi: gospodinjska pomoč, pranje in likanje perila, frizerske in pedikurske storitve, telovadba, različna predavanja – le-ta so brezplačna (Hojnik-Zupanc 1997: 121).

Dom za starejše občane se ne bi imenoval »dom«, če v njem ne bi bilo (poleg bivalnega dela) še prostora za preživljanje prostega časa, dnevnega prostora, telovadnice, ambulante, jedilnice ... Zaradi različnih interesov mnogega števila ljudi so v domu organizirane dejavnosti, aktivnosti in delavnice za več okusov. Vrstijo se ustvarjalne delavnice, izleti, plesne vaje ... Imajo možnost obiskovanja molitvene skupine. Večkrat organizirajo tudi kulturne prireditve, nikoli pa ne pozabijo na čigav rojstni dan. Osebe v domovih se trudi, da je bivanje stanovalcem prijetno in da se počutijo, kot da bi bili doma.

1.6.2. Bivanje in socialno delo v domovih za stare

Za večino starih ljudi, pomeni namreč prihod v dom veliko stresno izkušnjo. Bivanju v domu se upirajo, saj so prepričani, da tam ne bo tako kot doma. Nekateri so odločeni, da ne gredo v dom, ker jim skupen način življenja ni všeč, zavedajo se, da so tam ločeni od drugih generacij, poleg tega pa je vzdušje v zavodu lahko turobno. Drugi pa dajo domu priložnost, poskusijo bivati tam, a so s takim načinom življenja nezadovoljni in se spet vrnejo v svoj domači kraj oz. stanovanje (Flaker et al. 2008: 33, 34). Stari ljudje vedo, da bodo imeli tam okrog sebe veliko ljudi in če bodo hoteli, se bodo lahko z njimi dobro spoznali, hkrati pa to pomeni veliko prilagajanje. »Upoštevati je treba tudi dejstvo, da so ljudje pred prihodom v

dom morda cela desetletja živeli sami ali pa v družini z otroki in vnuki, sedaj pa morajo sprejeti kolektivni način življenja, kar nikakor ni lahko.« (Milošević Arnold 2005: 54).

Staremu človeku lahko ob odhodu v dom veliko pomagajo in mu ob strani stojijo svojci – z rednimi obiski se bo med stanovalcem in svojci ohranjala čustvena vez, ki pomaga staremu človeku spoprijemati se s spremembami, ki jih občuti ob prihodu v dom. Seveda pa veliko pripomorejo tudi dobri odnosi z zaposlenimi oz. z osebjem doma, saj so ravno oni neposredno v stiku s stanovalcem, na drugi strani pa tudi s svojci (Hojnik-Zupanc 1997: 132, 133).

Bistveno se mi zdi povzeti konkretne vloge socialnih delavcev v domovih za starejše občane (Milošević Arnold 2004: 31, v Mali 2008: 82):

- pomoč pri reševanju problemov stanovalcev,
- delo s sistemi, ki bi ljudem zagotovili potrebne vire in storitve,
- povezovanje ljudi z ustreznimi sistemi, ki bi podpirali njihovo funkcioniranje.

Mali tudi navaja domsko socialno delo glede na fazo, v kateri pride star človek v stik z institucijo. Prva faza je pred prihodom stanovalca v dom, ko mora socialna delavka urediti formalnosti, povezane s prihodom posameznika v dom. Socialna delavka oz. delavec takrat vstopi v stik z bodočim stanovalcem in z drugimi strokovnjaki. Poskrbeti mora za informiranje stanovalca in svojcev, z njimi pa mora ravno tako dobro sodelovati. Druga faza sledi v času bivanja stanovalca v domu, kjer Mali spet povzema Milošević Arnold (2004: 34): socialni delavec nudi podporo stanovalcu v času njegovega prilagajanja na življenje v DSO, prav tako nudi podporo svojcem in jih vzpodbuja k sodelovanju pri dejavnostih doma, hitro posreduje v kakršnih koli konfliktnih situacijah, vzpodbuja prostovoljno delo in hkrati sodeluje pri organizaciji različnih interesnih dejavnosti in prireditvev. Dobro je, da socialni delavec zagotavlja tudi dobro klimo v DSO in skrbi za dobre odnose med vsemi sistemi, organizacijami, ki se v sklopu DSO srečujejo. Zadnja faza nastopi ob odhodu stanovalca iz doma, ko socialni delavec oz. delavka pripravi odpust stanovalca, da se vrne v domače okolje ali v drugo institucijo. Velikokrat pa mora urediti tudi prenehanje bivanja stanovalca zaradi njegove smrti (Mali 2008: 83-88).

V fazi, ki poteka v času bivanja stanovalca v domu, naj bi socialna delavka oz. delavec poskrbela za stanovalčevo udobje, ga popeljala v nov način življenja, ki je stanovalcu

primeren. Tukaj pa pridemo do nasprotja oz. do neskladnosti vloge socialnega dela z zahtevami institucije – DSO je institucija, v kateri so okviri delovanja že v začetku neprijazni do stanovalca in do njegovih individualnih potreb, saj ga ne zanimajo, ravno te pa skuša socialni delavec odkriti, jih zadovoljiti za stanovalčevo boljše prilagajanje na institucionalni način življenja (ibid.: 88, 89).

1.6.3. Predhodniki današnjih domov za stare

Niso pa bili od nekdaj domovi za stare takšni, kot so sedaj. Mali našteva predhodnike današnjih DSO, ki so takrat zaznamovale institucionalno varstvo starih ljudi: špitali, ubožnice in hiralnice. Špitale opredeljujemo kot najstarejše dobrodne ustanove, ki so se začele pojavljati v 12. stoletju. Ustanavljali so jih samostani, pozneje knezi in deželni gospodje, bogati zasebniki in člani vladarske hiše. Vloga in namen špitala se je spreminjala – najprej so bila preprosta zavetišča, zatočišča ali preskrbovalnice za reveže, najdenčke in sirote. Institucija je imela socialno funkcijo, zdravstvena nega in oskrba je bila bolj obrobnega pomena. Ustanova je v 19. stoletju predala svoje ime medicinski stroki – »hospital.« Ubožnice so bile najbolj razširjene 18. stoletja, ponujale pa so revežem prenočišče in hrano. To so bili zavodi za ljudi, ki si z delom niso mogli priskrbeti potrebščin za življenje. Hiralnice pa so bile namenjene onemoglim in neozdravljivim ljudem, ki v špitalih in ubožnicah niso bili več zaželeni.

Ko se je začelo obdobje »bega možganov«, oz. ko so se začeli mladi preseljevati v mesta, so potrebe po varovanju starih ljudi postale še večje. Današnje domsko varstvo je zasnovano tako, da stari ljudje v njem preživljajo svoje zadnje obdobje življenja kakovostno in na tak način, da si lahko čim večkrat svoj vsakdan oblikujejo sami.

1.6.4. Totalna ustanova

Po vseh »definicijah«, ki jih o totalnih ustanovah zasledimo, lahko ugotovimo, da so tudi domovi za starejše občane totalne ustanove. Življenje v prostoru, ki je omejeno, življenje v neki skupnosti, ki ima določena interna pravila in prepovedi – vse to so značilnosti totalne ustanove.

Razlika med ustanovo in totalno ustanovo je opazna. Flaker povzema Goffmana, ki pravi, da pod besedo »ustanova« razumemo neko stavbo, sobo ali območje, kjer se dogaja neka

dejavnost in tako zajema čas in zanimanje svojih članov. Ustanovi, ki zajema vse vidike posameznikovega življenjskega kroga (poleg časa in zanimanja tudi zabavo, delo, rekreacijo ...), ki torej totalno zajema posameznikovo življenje, pa pravimo totalna ustanova (Flaker 1998: 18).

»Osrednja značilnost totalne ustanove je rušenje pregrad med različnimi sferami življenja. Pod isto oblastjo in pod taktirko vseobsegajočega racionalnega načrta, kjer so različne dejavnosti vsiljene z namenom, da se zadovolji uradnemu cilju ustanove. Za vse dejavnosti obstaja urnik, ki je vsiljen od zgoraj s sistemom eksplicitnih formalnih pravil in telesom uradnikov.« (Godnjavec 2003: 7).

Po Goffmanu so temeljne značilnosti totalnih ustanov naslednje:

- vsi vidiki življenja potekajo na istem kraju in pod isto oblastjo;
- vsaka faza dnevne aktivnosti poteka vpričo velikega števila drugih ljudi, ki so enako obravnavani in od katerih zahtevajo, da skupaj delajo za isto stvar;
- za vse dejavnosti obstaja urnik, ki ga od zgoraj vsiljuje telo uradnikov s sistemom eksplicitnih formalnih pravil;
- razne vsiljene dejavnosti sestavljajo enotni racionalni načrt z namenom, da je zadovoljeno z uradnim ciljem ustanove.

(Flaker 1998: 20)

Flaker nato navaja še 6 značilnosti totalnih ustanov, ki jih je ravno tako predstavil Goffman: totalne ustanove so zaprte in operirajo z avtoriteto, varovanci živijo na neki določeni lokaciji in tam preživijo ves čas, so namenske s svojimi cilji, varovancem oz. uporabnikom vsilijo institucionalne vzorce in ustvarjajo obratno vizijo sveta (Flaker 1998: 20, 21).

Dejstvo je, da totalni sistemi oz. institucije uporabnikom ali njihovim stanovalcem ne dopuščajo veliko možnosti izbire. Ali lahko te značilnosti povežemo z današnjimi domovi za stare ljudi? Začne se že s prihodom v dom, kjer bodoči stanovalec nima veliko besede pri tem, kje bo spal – če si želi enoposteljno sobo, jo bo dobil samo, če bo kakšna taka soba prosta. Nima veliko besede tudi pri izbiri sostanovalca. Pri velikem številu stanovalcev si osebje ne more zapomniti vseh stanujočih, kaj šele njihovih potreb – zato žal ravna na enak način z vsemi.

Smo pa vedno bolj v času, ko se obdobje totalnih ustanov zaključuje. Ustanove so še vedno tam, »zaprte« in omogočajo neko varnost uporabniku, kljub temu pa mu dopuščajo avtonomijo pri odločanju o določenih ključnih stvareh njegovega življenja. Rečemo, da poteka destigmatizacija uporabnika oz. normalizacija njegove osebnosti in njegovega življenja, hkrati pa se borimo za deinstitucionalizacijo, ki »poleg premika k skupnostnim oblikam skrbi za uporabnike, pomeni v postmodernističnem smislu tudi odpiranje ustanov navzven in njihovo delovanje po načelih socialnega modela. Socialni model pri tem pomeni holistično razumevanje človeka. Gre za izrazito usmerjenost na uporabnika, za partnerski odnos z njim in za upoštevanje in zagotavljanje možnosti za zadovoljevanje njegovih vsestranskih potreb.« (Milošević Arnold 2005: 60).

1.7. Socialno delo s starimi ljudmi

Stare ljudi vedno bolj odrivamo od sebe, jih izključujemo in ustvarjamo segregacijo ljudi, zato je na tem področju socialno delo še toliko bolj potrebno. Flaker pravi (2012: 222), da so del tega zapiranja in ločevanja ljudi nedvomno domovi za stare. Stari ljudje bi morali živeti v domačem okolju, ali pa bi morali imeti vsaj pravico do izbire načina življenja. Res obstajajo druge oblike pomoči, ki se izvajajo tudi na domu, vendar so starim ljudem, zaradi visoke cene nedosegljive, kar ustvarja še večjo izključenost (ibid.).

Gerontološki socialni delavec mora imeti določene spretnosti, znanja in sposobnosti, ki jih mora obvladati za delo s starimi ljudmi. Te kompetence so:

- razumevanje razvojnih faz staranja,
- upoštevanje življenjskih izkušenj in vlog,
- razumevanje doživljanja starosti pri starem človeku,
- ugotavljanje funkcionalnih sposobnosti,
- prepoznavanje potreb na področju duševnega zdravja in znakov depresije,
- poznavanje dinamike družinskega sistema,
- sposobnost govora v jeziku starega človeka,
- trdno prepričane o neodvisnosti starih ljudi,
- problem smrti in umiranja,
- spoštovanje vloge religije in duhovnosti,

- prepričanje o krepitvi moči.

(Mali 2008: 68, 69)

Najbolj pomembni sta spretnosti »prepričanje o krepitvi moči« in »trdno prepričanje o neodvisnosti starih ljudi«. Zdi se mi namreč potrebno, da se tudi socialni delavci zavedamo, da stereotipi obstajajo, jih ne zanikamo in smo trdno prepričani v samostojnost starih ljudi. Kar se pa tiče »prepričanja o krepitvi moči« – »prepričanje o krepitvi moči ne pomaga zgolj pri načrtovanju ustrezne pomoči, temveč omogoči nov pogled na vlogo starih ljudi v družbi.« (Mali 2008: 69). Tako so lahko tudi stari ljudje prostovoljci, osebe z izkušnjami, modrimi nasveti, ki pomagajo drugim, ozaveščajo mlade o starosti in staranju in uspešno zagovarjajo svoje pravice.

Pomembno je, da staremu človeku zagotavljamo okolje, ki ga ne bo omejevalo, mobiliziramo njegovo moč in vero v njegovo sposobnost, mobiliziramo tudi razpoložljive vire moči posameznika in njegove socialne mreže, ne smemo pa pozabiti tudi na njegov celoten življenjski koncept (Mali 2008: 66, 67). Pomembno je tudi, da skupaj z uporabnikom, v našem primeru s starim človekom, ustvarjamo nekaj – delamo (Flaker 2012: 54, 55). Socialno delo se je namreč razvijalo dolga leta – iz neposredne v posredno dobrodelnost, filantropijo, na prehodu iz 19. v 20. stoletje pa govorimo o socialnem delu, kot o položaju, funkciji in ne zgolj kot pomoči (ibid.: 49, 55).

Smiselno se mi zdi dodati načela socialnega dela s starimi ljudmi po Milošević Arnold (v Mali 2008):

- partnerstvo: Med socialnim delavcem in uporabnikom (starim človekom) je zelo pomembno, da se vzpostavi partnerstvo, ki pomeni enakopravno sodelovanje pri definiranju in reševanju problema.
- perspektiva moči: Krepitev moči pomeni, da socialni delavec vidi uporabnika na drugačen način, da podpira posameznika, skupine, da v prvem koraku najdejo in razširijo svoje vire moči in orodja, ki se skrivajo v njih.
- zagovorništvo: Socialni delavec mora biti tudi zagovornik uporabnika, kar pomeni, da poveča občutek moči posameznika, ga bodri, mu pomaga, da pridobi večjo samozavest, izboljša kakovost življenja ...

- antidiskriminacijska usmeritev: Delo socialnega delavca mora biti vedno 100% antidiskriminatorno – uporabnikov ne sme izključevati ali zapostavljati na podlagi telesnih značilnosti ali kulturnih, verskih pripadnosti. Zdi se mi, da veliko socialnih delavcev tega načela ne upošteva, saj se med svojimi besedami velikokrat ne zavedajo, da nastopajo tudi diskriminatorno.
- skupine za samopomoč: Namen teh skupin je razreševati osebno osamljenost starih ljudi. Mislim, da te skupine v Sloveniji dobro delujejo, vsaj za sežansko območje lahko to rečem, saj sem bila med prakso dvakrat prisotna na takih skupinah.
- socialne mreže: Pomembne so, saj iz njih star človek črpa socialno oporo tako, da se z njimi poveže in ohranja stike.
- skupnostna skrb: Je kolektivno zasnovana in ima za cilj povečanje kakovost življenja v skupnosti, vzpostavljanje raznih vrst fleksibilnih mrež pomoči, ki so na voljo različnim potencialnim uporabnikom v njihovem življenjskem okolju.

(Mali 2008: 70-76)

Omenim naj še dejstvo, da je na ravni socialne politike naša država v zadnjih letih sprejela kar nekaj dokumentov in ukrepov kot odgovor na nastale demografske spremembe (povečan delež starejšega prebivalstva). Za vzpostavljanje vsesplošnega medgeneracijskega sožitja je zelo pomembna »Strategija varstva starejših do leta 2010 – solidarnost, sožitje in kakovostno staranje prebivalstva«, za katero ugotavljamo, da se uresničuje prepočasi. Pred tem programom je »vladal« program razvoja varstva starejših oseb na področju socialnega varstva do leta 2005. »Program razvoja varstva starejših oseb na področju socialnega varstva do leta 2005 in Nacionalni program socialnega varstva do leta 2005 sta bila usmerjena v razvoj institucionalne mreže pomoči starejšim in na drugi strani v oblikovanje skupnostnih oblik pomoči, zlasti dnevnih centrov in centrov za pomoč na domu, kot koordinatorjev različnih oblik pomoči na domu. Po Poročilu o izvajanju programa razvoja varstva starejših oseb na področju socialnega varstva do leta 2005 (MDDSZ 1997) sta oba programa zagovarjala stališče, da je potrebno zagotoviti takšne pogoje, da lahko starejši ljudje čim dlje ostanejo v okolju, v katerem živijo, in da se jim poleg socialnih in zdravstvenih storitev nudijo tudi druge oblike storitev, servisov in dejavnosti, ki zagotavljajo polno in aktivno življenje.« (Mali, Nagode, 2009: 220). Oba omenjena programa sta se zaključila l. 2005, nadaljevala pa sta ju Resolucija o nacionalnem programu socialnega varstva za obdobje 2006 – 2010 in

Strategija varstva starejših do leta 2010 – solidarnost, sožitje in kakovostno staranje prebivalstva. Omenjena strategija postavlja naslednje globalne cilje z namenom doseganja solidarnega sožitja generacij za kakovostno starost:

- zagotoviti dolgoročno sodelovanje vladnih resorjev, lokalnih skupnosti, gospodarstva, izvajalcev storitev in programov, znanosti in civilne družbe (predvsem organizacij tretje generacije) za solidarno sožitje generacij in kakovostno staranje;
- zagotoviti pogoje za širitev participacije starejših na vseh ravneh, krepitev njihove družbene vključenosti in neodvisnega življenja;
- zagotoviti pogoje za krepitev ustrezne in trajne socialne zaščite sedanjih in bodočih generacij;
- razvijati trg delovne sile, tako da se ta odzove na staranje prebivalstva in izrablja potencialne starejših;
- zagotoviti enakomeren dostop do kakovostnih zdravstvenih in socialnih storitev;
- sistematično uvajati in izvajati vzgojo za solidarnost med generacijami ter ustvariti pogoje za vseživljenjsko učenje;
- upoštevati demografske spremembe ter skrb za kakovostno staranje in oskrbo v starosti pri oblikovanju vseh strateških in programskih dokumentov posameznih resorjev, pri čemer je izhodišče sinergetska odgovornost posameznika, njegove družine, lokalne skupnosti in države;
- presegati negativna stališča do staranja in starih ljudi v družbi;
- ustanoviti Svet za nacionalno strategijo za solidarno sožitje generacij in za kakovostno staranje prebivalstva v Sloveniji, ki bo skrbel za izvajanje, koordinacijo in dopolnjevanje te strategije.

(Spletni vir 6: 11)

Dodala bi še par besed o Predlogu Zakona o socialnovarstveni dejavnosti, avtorice Jane Mali. Avtorica navaja, da je doslej pri nas ključni problem v razvoju skrbi za stare ljudi pomanjkanje skupnostnih oblik skrbi in pretirana institucionalizacija, ki ne odgovarja vsem različnim tipom ljudi. »Svojevrsten problem je dostopnost pomoči, saj ta pogosto ni zagotovljena in to ne glede na to, ali star človek živi v urbanem ali ruralnem okolju.« (Mali

2011: 59). Obstoječe stanje vsekakor potrebuje spremembe, pravi, a tako, da kot socialni delavci predvsem raziščemo in ugotovimo potrebe starih ljudi. Mali pravi, da bi moralo uvajanje sprememb temeljiti na ravni kvantitativnih kazalcev (koliko domov, dnevnih centrov ipd. potrebujemo) kot tudi kvalitativnih (katere potrebe starih ljudi niso zagotovljene, kakšne storitve še potrebujemo in kje).

Omenim naj še pomembnost etičnega in etničnega načela pri socialnem delu s starimi ljudmi, ki se ju kot bodoča socialna delavka dobro zavedam. S principom etičnosti starim ljudem zagotavljamo spoštovanje in ohranjanje dostojanstva (Mali 2008: 67). Mali še dodaja, da »socialni delavci potrebujejo znanje o kulturnih posebnostih in razlikah med starimi ljudmi.« (ibid.).

Na koncu pa ne smemo pozabiti bistva socialnega dela – namenjeno je ljudem in socialni delavci morajo delati med ljudmi (Flaker 2012: 107). Žal ugotavljamo, da se je med socialnimi delavci razvil pisarniški način dela, ki je manj funkcionalen, ne zadane bistva, hkrati pa s pisarno, v odnosu do uporabnika vzpostavlja svojo večjo moč (ibid.: 107, 108). Socialni delavci moramo ohraniti svojo dostopnost do drugih ljudi – smo jim na voljo, nudimo varnost in zavetje, zaupljivost in celo prijateljstvo (ibid.: 110).

2. Problem

Ljudje v vseh obdobjih starosti potrebujemo občutek, da nekemu pripadamo, da nas ima nekdo rad. Potrebujemo nežnost in ljubezen v različnih oblikah, oz. na način, ki nam je všeč in nam sprejemljiv. Vse to velja tudi za stare ljudi. Problem tu pa je, da na stare velikokrat pozabimo. Obravnavamo jih, kot da nimajo takih občutkov in potreb. Isti problem se pojavlja tudi v domovih za starejše občane, kjer starejši živijo v sobah in kjer njihove potrebe zanemarimo. Še huje – ali jim ljudje oz. osebje v domovih damo možnost, da svoje občutke in potrebe izrazijo? Ali jim damo možnost za intimnost, bližino? Ali imajo stari ljudje sploh potrebe po ljubezni in spolnosti? Ali so še zaljubljeni? To je problem in vprašanje, ki se ga bom dotikala v svoji diplomski nalogi.

Glavna tema mojega raziskovalnega problema je torej **»ljubezen in spolnost med starimi ljudmi.«** Znotraj te teme pa sem določila podteme, ki so najbolj relevantne za moj raziskovalni problem:

- STAROSTNA OPREDELITEV – kjer sem izbirala sogovornike stare 65 let ali več,
- ZAKONSKI STAN – poizvedovala sem, ali so sogovorniki živeli s partnerjem ali ne, ali so samski, vezani ...
- LJUBEZEN IN ZALJUBLJENOST – tu me je zanimalo, ali so kdaj ljubili ali še ljubijo,
- OPREDELITEV LJUBEZNI – spraševala sem po pomenu besede ljubezni in o razlikovanju besed »imeti rad«/»ljubiti« in »zaljubljenost«/»ljubezen«,
- IZRAŽANJE LJUBEZNI – zanimalo me je, na kakšen način moji sogovorniki ljubezen kažejo,
- ODNOS DO SPOLNOSTI – kjer smo se osredotočili tudi na spolnost in na njen pomen v življenju,
- POMEN SPOLNOSTI NA STARA LETA – in na pomembnost spolnosti na stara leta,
- VPLIV STARANJA NA SPOLNOST – spraševala sem tudi, kako starost vpliva na spolnost,
- SPOLNOST, INTIMA IN NEŽNOST V DSO – znotraj zadnje podteme pa sem poizvedovala, če imajo stanovalci DSO možnosti in priložnosti za izkazovanje svojih spolnih in ljubezenskih potreb.

3. Metodologija

3.1. Vrsta raziskave

Besedni opisi, ki sem jih pridobila z intervjuji, so osnovno izkustveno gradivo moje diplomske naloge. Intervjuje sem izvedla s starimi ljudmi, ki živijo v domu za stare, in s starejšim parom, ki živi v domačem okolju, v svoji hiši. Besedne opise sem izluščila iz devetih intervjujev, ki sem jih opravila individualno, z vsakim sogovornikom posebej. Za boljši vpogled v celotno situacijo sem opravila tudi pogovor s socialno delavko.

Glede na stopnjo v procesu raziskovanja je moja raziskava eksplorativna. Raziskujem namreč tematiko nekega, sploh v Sloveniji, neznanega področja. Želim odkriti podrobnejšo problematiko tega pojava, jo definirati in postaviti preverljive hipoteze. Osredotočam se na manjše število primerov in se skušam poglobiti vanje. Podatki so kvalitativni, postopek zbiranja gradiva pa je bil intervju s posamezniki.

Glede na odnos do neposrednega izkustvenega gradiva je raziskava tudi empirična, saj sem gradivo zbirala na novo, z ustnim spraševanjem, rezultate pa sem uporabila za preverjanje hipotez. Raziskava izhaja iz teoretičnega razmišljanja.

Glede na vrsto podatkov, ki jih zbiram, in na pristop zbiranja, je moja raziskava kvalitativna. Zbirala sem namreč ustrezne besedne opise, ki so se nanašali na moj raziskovalni problem oz. pojav.

(Mesec 2009: 81)

Glavna tema raziskovalnega problema, ki me zanima, se glasi »ljubezen in spolnost med starimi ljudmi.« Tako so glavne podteme, ki so relevantne za moje raziskovanje, naslednje: starost, ljubezen, spolnost in življenje v domu za starejše občane.

3.2. Merski instrumenti in viri podatkov

Moj glavni vir podatkov pri reševanju raziskovalnega problema je bil delno strukturiran, odprt intervju, ki sem ga sestavila sama. Glavna, bistvena vprašanja sem imela namreč določena vnaprej in so izhajala iz predhodno postavljenih tem, hkrati pa sem po potrebi postavljala dodatna vprašanja v okviru danih splošnih smernic (Mesec 2009: 115).

3.3. Populacija

Populacija, za katero veljajo moje ugotovitve oz. meritve, so ljudje, starejši od 65 let, ki živijo v domu za starejše občane ali v domačem stanovanju do meseca julija 2013. Osebe sem izbrala po neslučajnostnem priložnostnem vzorcu, in sicer tako, da sem se s prošnjami za sodelovanje obrnila na različne domove za stare v Ljubljani in v bližini svojega domačega kraja, kjer sem direktorje oz. socialne delavke prosila za pomoč pri iskanju odprtih in komunikativnih starejših ljudi, ki bi se bili pripravljene pogovarjati z menoj o ljubezni in spolnosti – vzela oz. izbrala sem namreč enote, ki so mi bile dostopne.

Stvarna, krajevna in časovna opredelitev populacije ter njen obseg:

- stvarna: populacijo sestavljajo osebe, starejše od 65 let;
- krajevna: živijo v domovih za starejše občane ali v domačem stanovanju;
- časovna: do konca meseca junija 2013.

V mojo raziskavo so bili zajeti odgovori devetih (9) starejših oseb – sedem jih živi v domu starejših občanov (v nadaljevanju DSO), dve osebi, ki tvorita zakonski par, pa živita v hiši, v domačem kraju. Šest sogovornic je bilo ženskega spola, ostali trije sogovorniki pa moškega. Pogovor sem izvedla tudi s socialno delavko, zaposleno v Domu starejših občanov Šiška.

V sledeči tabeli bom bivanje sogovornikov nazorneje prikazala.

Zelena barva predstavlja intervjuje s sogovorniki dne, 3. 4. 2013.

Vijoličasta barva predstavlja intervjuje s sogovorniki dne, 10. 4. 2013.

Oranžna barva predstavlja intervjuje s sogovorniki dne, 27. 6. 2013.

Modra barva predstavlja intervjuje s sogovorniki dne, 30. 6. 2013.

	DSO Šiška ali DSO Ilirska Bistrica	domače okolje/hiša
Sogovornica A	✓	
Sogovornica B	✓	
Sogovornica C	✓	
Sogovornica D	✓	
Sogovornik E	✓	
Sogovornica F	✓	
Sogovornik G	✓	
Sogovornik H		✓
Sogovornica I		✓

Tabela 2: bivanje starih v DSO Šiška / DSO Ilirska Bistrica / domačem okolju

Par sem intervjuvala pri njiju doma. Z ostalimi sedmimi osebami sem se pogovarjala v domu za stare, kjer tudi živijo. Nekaj teh sogovornikov stanuje v Domu starejših občanov Šiška, nekaj pa v Domu starejših občanov Ilirska Bistrica.

Spodaj prikazujem pregled vzorca sogovornikov (starost, spol in zakonski stan) – kje in kdaj so bili opravljeni intervjuji.

	kraj intervjuja	datum intervjuja	starost	spol	zakonski stan
A	Ljubljana/ Ilirska Bistrica	3. 4. 2013	88	ženski	vdova
B	Ljubljana/ Ilirska Bistrica	3. 4. 2013	82	ženski	vdova
C	Ljubljana/ Ilirska Bistrica	3. 4. 2013	76	ženski	vdova
D	Ljubljana/ Ilirska Bistrica	10. 4. 2013	85	ženski	vdova
E	Ljubljana/ Ilirska Bistrica	10. 4. 2013	90	moški	vdovec
F	Ljubljana/ Ilirska Bistrica	27. 6. 2013	89	ženski	vdova
G	Ljubljana/ Ilirska Bistrica	27. 6. 2013	65	moški	vdovec
H	na domu	30. 6. 2013	76	moški	poročen
I	na domu	30. 6. 2013	75	ženski	poročena

Tabela 3: pregled vzorca

3.4. Zbiranje podatkov

Metoda zbiranja podatkov, ki sem jo uporabila, je neposredno ustno spraševanje oziroma intervju, kjer sem se s sogovorniki pogovarjala iz oči v oči. Postavljala sem vprašanja oz. okvirne vsebine vprašanj, pri katerih sem že vnaprej dala vedeti, da bodo njihovi odgovori anonimni. Pogovarjala sem se individualno, samo z eno osebo naenkrat. Vprašanja sem postavljala enkratno, delno strukturirano in odprto, kar pomeni, da sem imela vprašanja že vnaprej pripravljena, zastavljala sem jih po določenem vrstnem redu, vendar sem že vnaprej predvidela možna odstopanja od predvidenega vrstnega reda vprašanj (Mesec 2009: 115). Če se je med odgovori odprla kakšna nova tema, sem po potrebi zastavila dodatno vprašanje.

Sogovornike sem že vnaprej opozorila, da bo pogovor sneman zaradi lažje obdelave podatkov, hkrati pa sem se tako lažje vživela v pogovor, ker mi ni bilo treba ničesar zapisovati. S tem sem si zagotovila tudi celostnost odgovorov. Za delno strukturiran odprt intervju sem se odločila zaradi same teme raziskave. Tema zahteva poglobljene odgovore, saj npr. na vprašanje »kaj je ljubezen?« ne moremo odgovoriti z obkroženim približkom naše definicije. Prednost take vrste intervjuja je namreč tudi ta, da: »v pogovoru lahko odkrijemo pomenske odtenke posameznih besed in stavkov in pomen, ki ga vprašanec pripisuje

določenim področjem. Tako lahko popolneje in bolj vsestransko zajamemo vsebino določenega stališča. Tako nam nestandardizirani intervju omogoča poglobljeno in podrobno predstaviti posamezne primere.« (Mesec 2009: 115). Metoda pa ima tudi pomanjkljivosti, z njo lahko podvomimo v iskrenost odgovorov.

Pogovore sem opravila delno v dveh domovih za stare, delno pa na domu nekega starejšega para. En pogovor je trajal povprečno dobrih 30 minut.

Pred intervjujem sem se s posamezniki zmenila, da bom z njimi opravila pogovor o dani temi. Povedala sem jim, da bodo oni kot intervjuvanci ostali anonimni in lahko zato iskreno odgovarjajo na zastavljena vprašanja, hkrati pa se lahko z mano sproščeno pogovarjajo in poleg zelenega odgovora povedo še kaj več.

3.5. Obdelava in analiza podatkov

Podatke sem obdelala in analizirala kvalitativno, saj sem z intervjuji pridobivala obširne, opisne odgovore in ne številčnih oziroma statističnih podatkov. Pomagala sem si s programom Microsoft Word.

Analiza je bila tudi kvalitativna, kjer sem posnete intervjuje najprej pretipkala oz. transkibirala – t.j. prepisala v elektronski način (uporabila sem iste besede, kot sem jih slišala na posnetku), nato pa sem začela z obdelavo podatkov, ki je imel več korakov.

Zapisom intervjujev sem najprej določila enote kodiranja. Nato je sledilo odprto kodiranje, ki vsebuje štiri korake. Najprej sem empiričnim opisom pripisala pojme – ta korak Mesec primerja z »brainstormingom«. Pojme lahko določamo tako, da jih ali neposredno poimenujemo, iščemo sinonime ali nasprotja ali pa določamo abstraktne pojme, ki so bolj nenavadni, oddaljeni. Nadalje sem združevala sorodne pojme v kategorije – tu lahko uporabimo različne postopke:

- kategoriziranje – pojme primerjamo in jih združujemo v širše kategorije,
- dopolnjevanje klasifikacije – eni skupini pojavov najdemo druge skupine, ki dopolnjujejo klasifikacijo
- in ekspliciranje kriterija klasifikacije ali nadrejenega pojma.

Sledilo je še osno kodiranje, kjer sem hierarhično vzpostavila odnose med kategorijo in njenimi podkategorijami ter znotraj določene kategorije. Na koncu sem naredila še analizo značilnosti pojmov in kategorij, poleg tega pa sem tudi izbrala ter definirala relevantne pojme in kategorije. Analizo sem zaključila z odnosnim kodiranjem, kjer sem kategorije povezala med seboj in oblikovala začasni teoretični okvir svojega zastavljenega problema (po Glaser in Strauss 1967 v Mesec 2007: 34).

(Mesec 2007: 30 – 34)

4. Rezultati

4.1. Stanovalci DSO oz. stari ljudje

- STAROSTNA OPREDELITEV

Pogovarjala sem se z devetimi osebami; vsi so bili starejši od 65 let. Najmlajši sogovornik šteje 65 let, najstarejši pa 90, kar pomeni da sem med intervjuvanci zajela 25-letno razliko v starosti. Opazila sem, da ravno najstarejši sogovornik ne čuti svoje dejanske starosti.

Mojim sogovornikom se ni bilo težko pogovarjati o temi moje diplomske naloge in so bili pri navajanju odgovorov zelo odprti. Ena od sogovornic je bila izredno pripravljena na sodelovanje, saj mi je že na začetku intervjuja obljubljala direktne odgovore, npr.: »Ja, kaj pa če vam vse po pravici povem glede spolnosti. Pa boste vi v zadregi?« (A)

- ZAKONSKI STAN

Od sogovornikov sem izvedela, da so bili oz. so še vsi poročeni. 7 sogovornikov je ovdovelih, par, s katerim sem se pogovarjala, pa ima za sabo že 50 let skupnega življenja. Dva sogovornika sta mi razkrila, da sta se za tiste čase pozno poročila – šele okrog 30-ga leta. Pogovor nas je zanesel tudi v ljubezenske vode, kjer pa sem od uporabnice izvedela, da ima boleče spomine na ljubezen svojega življenja in zato se raje ne vrača v staro stanovanje, kjer je toliko znamenj preteklega skupnega življenja.

Razkrili so mi tudi ovire, ki jih pestijo v življenju – izpostavili so začetke demence, kar povzroča pozabljanje, možgansko kap, ki uporabnico ovira pri govoru, in pa tumor v možganih, ki je drugi sogovornici tudi spremenil življenje. Sogovornica se je zaradi spleta okoliščin, ki jih je prinesel tumor, prostovoljno odločila za odhod v dom, da razbremeni svoje: »Sem imela benigni tumor v možganih. Mož mi je že prej umrl, je zelo skrbel za mene. Sin pa se je poročil, pa otroka dobil in jih nisem hotela ovirati. Sem rekla, grem v dom.« (C)

Večina uporabnikov oz. stanovalcev doma starejših (v nadaljevanju DSO) mi je zaupalo, da so nad bivanjem in oskrbo zadovoljni – dom se jim zdi prijeten, sploh so navdušeni nad prenavljanjem sob.

- LJUBEZEN IN ZALJUBLJENOST

Pri temi ljubezen in zaljubljenost sem izvedela, da sogovorniki zelo različno dojemajo ljubezen. Tri ovdovele sogovornice so mi zaupale, da svojega moža niso ljubile, temveč so ljubezen gojile do drugega moškega. Izvedela sem, da so s temi moškimi živele predvsem zaradi želje po družini in zaradi spoštovanja do moškega. Svoj zakon oz. skupno življenje s partnerjem so bolj opisovale kot neko sožitje, sobivanje.

Drugi so povedali, da je bila ljubezen obojestranska.

Sta pa sogovornika »H« in »I« v tej temi edina izrazila, da opažata povezanost ljubezni z odnosom (navajata, da določene stvari vplivajo na ljubezen, lahko pa jo tudi zmanjšajo in ohladijo). Sogovornik »H« pa povezuje tudi ljubezen z brezglavimi dejanji.

Sogovornik iz pogovora »H« se spominja, kako ga je v otroštvu pritegovala deklica zaradi lepote. Dve sogovornici in sogovornik pa so še dodali, da se spominjajo najstniških ljubezni in simpatij, ki so jih doživljali pred skupnim življenjem s partnerjem. Oseba iz pogovora »A« mi je zaupala zgodbo svoje nesrečne, žalostne ljubezni: »Ker sem imela že prej enega, ne, ampak tisti je umrl.« (A)

Ugotovila pa sem, da stari priznavajo naivnost mladih v ljubezni – povedali so mi, da po njihovem mnenju mlad človek ne razmišlja razumno in da starejši človek drugače gleda na ljubezen.

Uporabniki so se veliko spominjali preteklosti – izvedela sem, da se je ljubezen ene sogovornice začela v težkem, povojnem času, druga sogovornica pa mi je zaupala spomine o dopisovanju s fantom, ki je bil v vojski na Madžarskem. Pismo še vedno hrani in je postalo del zgodovine družine, saj za njega vedo tudi ostali, mlajši člani družine.

Sogovornike sem povprašala, kako bi opisali svoje trenutno stanje zaljubljenosti ali ljubezni in dobila sem naslednje odgovore: pet sogovornikov mi je zaupalo, da ne čutijo ljubezni ali zaljubljenosti, sogovornica iz pogovora »B«, pa priznava, da je že drugič v življenju zaljubljena. Ugotovila sem, da se uporabniku iz pogovora »E« zdi starost ovira za sklepanje vezi/prijateljstev.

Zelo zanimiva se mi zdita odgovora zakoncev. Razbrala sem, da se imata oba rada, ljubezen pa ni več prisotna. »Jaz mislim, da sedaj nisem zaljubljen. Sedaj na kakšne neumnosti ne bi nasedal. Ampak imam pa rad.« (H) »Sedaj bolj rečem jaz, da ga imam rada.« (I) Pri sogovornici »I« sem tudi zaznala, da imata s partnerjem drugačna pričakovanja glede

ljubezni, saj po njenih besedah, naj bi mož videl ljubezen samo v seksu. »Ampak mož je videl zaljubljenost bolj v seksu. Samo seks, seks, seks.« (I)

Iz odgovorov sogovornice »F« sem razbrala, da je živela v dokaj patriarhalnem odnosu, kjer je imel moški vedno glavno besedo. Čeprav si je moža izbrala sama, je ta bil, kot mi je povedala, kar sebičen kar se ljubezni tiče. Ugotovila sem tudi, da se ji zdi ljubezen trenutno preveliko breme, saj moški kot taki zahtevajo svojo pozornost, sama pa ima trenutno druge prioritete v življenju – aktivno sodeluje pri vodenju izletov društva upokojencev in zdi se mi, da uživa v aktivnem staranju.

Znotraj te teme sem tudi opazila in začutila, kako bi bil sogovornik »G« pripravljen narediti vse za partnerja. Z iskricami v očeh mi je razlagal, kako sta se z ženo spoznala, se dogovorila za zmenke in nato še za poroko. Žal je njegova partnerica in edina ljubezen že pokojna. Sem pa pri sogovorniku zaznala željo po druženju in pogovoru, saj je v DSO vzpostavil stik z dobro prijateljico, za katero tudi skrbi po njenem infarktu.

Seveda nas je pogovor zanesel tudi na spolnost. Prepričala sem se, da je spolnost mogoča tudi na stara leta – sogovornica iz pogovora »I« mi je zaupala, da ji je mož nedavno priznal, da je še pred dvema letoma imel močne potrebe po spolnosti, ki pa se sedaj očitno zmanjšujejo.

- OPREDELITEV LJUBEZNI

V tej temi sem sogovornike med drugim spraševala, kaj za njih pomeni ljubezen. Ugotovila sem, da ima vsak sogovornik svojo definicijo ljubezni kot tudi lastno definicijo zaljubljenosti.

Če povzamem vse definicije mojih sogovornikov, bi neka »splošna« definicija o ljubezni zvenela takole: *Ljubezen se ne izraža, ampak čuti. Ljubezen ni samo med žensko in moškim, ampak povsod drugje, imaš rad vse ljudi. Je bolj močna kot zaljubljenost in pride potem in preraste v pravo prijateljstvo. Zaljubljenost je na prvi pogled, potem človeka spoznaš in to preraste v ljubezen. Ljubezen pomeni, da nihče drugi ne obstaja več zate. Ljubezen je del poroke in združitve. To je intimnost za dva, ki se imata zares rada in živita složno. Pri ljubezni sprejmeš osebo z napakami, kajti ljubiti nekoga pomeni ljubiti takšnega, kakršen je. Ljubezen je prijateljstvo, hrepenenje in neizmerna sreča, ljubezen je tudi spoštovanje in ljubosumnost. Ljubezen čutiš do moža, otrok, staršev. Vendar ljubezen pomeni tudi imeti rad. Ljubezen pride iz srca in je ne pozabiš nikdar. Ta lahko ugasne, ampak imaš človeka še vedno rad.*

Ljubezen zaznavajo tudi do vnučkov, otrok, svoje družine in ne samo do svojega partnerja. Sogovornica iz pogovora »I« mi je povedala, da goji neizmerna čustva do svojega moža,

otrok in svoje družine, razlika je le v tem, da je imela s svojim možem drugačne stike kot z otroki. Sogovorniki »B«, »C«, »E« in »G« so opisovali tudi posebno močne vezi, ki pa niso ljubezen – te vezi gojijo do prijateljev, sogovornica »C« tudi do snahe in sina, medtem ko sogovornik »E« čuti te vezi do vse ostale družine.

Zaznala sem tudi razlikovanje v dojemanju ljubezni med starimi in mladimi. »Ko smo mlajši, se stiskamo, sedaj imamo drugačne nazore.« (I)

Ugotovila sem tudi, da te lahko ljubezen naredi slepega – kajti, kot sta navedla sogovornika »D« in »H«, lahko ljubiš tudi barabo, ker ljubezen povzroča spregledovanje partnerjevih napak.

Sedaj pa še pojmovanje zaljubljenosti. Sogovorniki so mi povedali, da pomeni zaljubljenost naslednje: *Trepetanje, metuljčki v trebuhu. Vendar zaljubljenost ni ljubezen, je bolj površna ljubezen, na prvi pogled, mladeniška ljubezen. Ko si slep za okolico, si zaljubljen.*

Večina sogovornikov razlikuje med pomenoma besed »ljubiti« in »biti zaljubljen«. Sogovornik »E« je imel težave z ubesedanjem te razlike, medtem ko sogovornica »B« vidi med zaljubljenostjo in ljubeznijo velike podobnosti.

Znotraj te teme mi je posebno zanimive odgovore dajal par, sogovornika »H« in »I«. Ženska sogovornica (I) mi je dala občutek, da v zakonu čuti neko zavetje, saj možu zaupa. Po drugi strani je sumničava glede moževe zvestobe in iskrenosti, saj je prepričana, da je mož imel ljubice. Prepričana je tudi v to, da je imel mož slab vpliv družbe, saj so mu kolegi večkrat govorili, češ da »babi ni treba vedeti, kje se mož potika.« Sama je zvestobo ljubezni in intime ohranila samo za svojega moža. Osvajali so jo tudi drugi fantje, vendar je zaupala samo svojemu zdajšnjemu možu. Kljub ideji o moževi nezvestobi goji močna čustva do moža in jo je strah občutka, če bo kdaj ostala sama brez partnerja. Opazila sem, da sta z možem naletela na oviro v komunikaciji, saj ji je sam večkrat očital, da ne razume, kaj je to ljubezen. Sogovornica je povzela, da ljubezen, ki nastane med dvema osebama iz različnih družin, povzroči drugačno dožemanje ljubezni (takšnega mnenja je tudi sogovornica iz pogovora »D«).

Na drugi strani sem imela moža sogovornice »I«. Sogovornik je povedal, da sta imela s partnerko veliko lepih trenutkov v dvoje, da pa jih bi lahko bilo več. Dobila sem občutek, da je bila njegova partnerica sebična, kar se ljubezni tiče. Sogovornik »H« mi je zaupal, da se je za zakon močno trudil, vrnjenega pa ni dobil veliko, kar se mu zdi do njega žaljivo. Po

njegovih besedah je partnerica izkoriščala njegovo ljubezen do nje. Po drugi strani sogovornik »H« svojo ženo zagovarja, ker je bila vzgojena v tradicionalni, katoliški družini, kjer se o ljubezni in seksu ni govorilo, kar je povzročilo njeno zavrtost. Zato meni, da razmerje ni bilo nikoli tisto pravo.

Iz pogovora s sogovornico »C« sem izvedela, da sta si bila s pokojnim možem v zakonu v dobrem in slabem, medtem ko sem patriarhalen odnos zaznala tudi s sogovornico »A«, ki se je vedno zavedala, da je moški glavni, glava družine. Imela je težave v zakonu, ko je mož začel piti, vendar se je s tem sprijaznila in potrpehla za dobro moža. Zaupala se mi je tudi sogovornica iz pogovora »B«, ki je doživela občutek prevare – tega je spoznala pred kratkim, ko je izvedela, da moški, v katerega je zaljubljena, hodi z drugo žensko na kosilo.

Omenim naj še sogovornici »D« in »F«, ki sta mi povedali, da za popolno razmerje in zakon ni dovolj samo ljubezen, ampak je močno pomembno tudi pravi prijateljstvo med partnerjema.

- IZRAŽANJE LJUBEZNI

Iz pogovorov sem izvedela, da moji sogovorniki uvrščajo med izpovedovanja ljubezni naslednje načine: zvestoba ljubezni, druženje s partnerjem, dobra dejanja do ljubljene osebe, uporaba ljubezenskih besed in intimnosti, ki pa z leti upadajo.

Ugotovila sem, da pride v poštev tudi prikupovanje, približevanje ljubljeni osebi. »Najprej sem zelo prijazen. Govorim bolj take ljubezenske besede – te imam rad, te ljubim ...« (G)

Sogovornica »I« mi je razkrila, da so dejanja ljubezni v starosti še vedno pomembna (žgečkanje, ščipanje), pride pa s starostjo do manjšega izkazovanja ljubezni (manj je objemanja in ljubčkanja). Njen mož (sogovornik »H«) mi je zaupal, da je tudi v starosti še prisotna potreba po intimnosti.

V pogovoru s sogovornico »F« pa sem dobila občutek, da je bila v skupnem življenju z možem v podrejenem položaju. V odnosu je bila ustrezljiva in od moža ni veliko zahtevala, obravnavala ga je kot gospoda, po vrhu pa je morala sama skrbeti za otroke, kar me spet spominja na patriarhalen odnos.

Omeniti moram še sogovornico »B«, ki mi je prikazala izražanje boleče ljubezni. Ugotovila sem, da je, kljub temu da je v gospoda zaljubljena, zaradi njega tudi doživela nesrečno,

razočarano ljubezen. »Ja, je z drugo šel, štirinajst dni od tega. Ampak to zelo boli. Srce me boli.« (B)

- ODNOS DO SPOLNOSTI

V tej temi sem izvedela, da imajo moji sogovorniki v večini pozitiven pa tudi sproščen odnos do spolnosti. Sogovornica iz pogovora »A« mi je povedala, da si morata oba partnerja spolnosti želeli in jo pravilno izkazovati, medtem ko je sogovornica »D« povedala, da je lahko spolnost tudi dolžnost. Dodaja še, da je v začetku zveze pomembna, potem pa vedno manj in postane bolj odgovornost.

Očitno je bila spolnost odgovornost predvsem v zvezah, kjer je prevladoval patriarhalen odnos, kajti sogovornica »A« mi je zaupala, da ji je mož dal vedeti, da spolnost ne bo vedno mogoča, sama pa je morala to upoštevati.

Sogovorniki »C«, »F«, »H« in »I« smatrajo spolnost kot eno izmed prioritet v življenju, saj se jim zdi pomembna. Medtem pa sem pri intervjuvancih »D« in »E« zaznala hierarhijo oz. razvrščanje potreb, saj sta me opozorila, da pri njiju spolnost sploh ni bila na 1. mestu.

Izvedela sem, da večina sogovornikov zaznava povezavo med spolnostjo in odnosom oz. zvezo – povedali so mi, da spolnost vpliva oz. izboljšuje odnos in je del ljubezni. Moški sogovornik »G« pa je povedal, da tam, kjer je ljubezen, pride do spolnosti avtomatsko. Iz odgovorov sogovornice »F« sem izvedela, da je pomembno, da imata partnerja vzajemen odnos tudi v spolnosti.

Sogovornik »H« je omenil vpliv spolnosti na razpoloženje – trdi, da spolna nepotešenost povzroča človekovo nezadovoljstvo.

Iz odgovorov sem izvedela, da naj bi imeli moški večji libido kot ženske, zato naj bi bili tudi bolj nagnjeni k spolnosti.

Od ene ženske sogovornice pa lahko povzamem in potrdim, da ženske k spolnosti vpletajo še čustva, medtem ko je moškim to zgolj potreba. Sogovornica »D« še dodaja, da je pogoj za potrebo po spolnosti ljubezen. »Lahko pa rečem, da ta potreba obstaja tudi pri ženskah, ampak samo takrat, ko se partnerja ljubita.« (D)

Sogovornica iz pogovora »I« je povedala, da je pri njej in njenemu partnerju spolnost prisotna še sedaj, je pa edina od sogovornikov priznala, da je imela slabe izkušnje s spolnostjo, kar pomeni, da je edina od sogovornikov, ki goji negativen odnos do spolnosti. Vso krivdo za

boleče spolne odnose in vnetje mehurja po odnosu pripisuje možu oz. sumi o njegovi nezvestobi. Sum moževega varanja/nezvestobe je vplival na njeno čustveno in fizično počutje, saj mi je sogovornica zaupala, da jo je bilo spolnih odnosov strah. »Jaz sem se bala spolnih odnosov.« (I) V sogovorničinem odgovoru sem zaznala, kako na njo in njeno počutje vpliva njeno zaupanje možu. Pravi namreč, da sedaj po spolnem odnosu nima več problemov in bolečin, ker možu bolj zaupa. Osredotoča se na življenje sedaj in skuša pozabiti na preteklost. Ker sem že omenjala nezvestobo, lahko še zapišem predpostavko sogovornice »F«, da samo možje varajo. Ko je navajala srečen zakon, je vedno omenjala možovo zvestobo/nezvestobo, žensk pa z nezvestobo ni povezovala. Ugotovila sem, da je bila moja sogovornica naučena živeti z žalostjo v zakonu in lažnim odpuščanjem: »To žena ne more odpustiti kar tako. Lahko potrpi, ampak tistega pravega zaupanja ni več.« (F)

- POMEN SPOLNOSTI NA STARA LETA

Spolnost se večini intervjuvancev zdi pomembna, le da sem ponekod zaznala še prisotne želje oz. potrebe po spolnosti, drugod pa upad želje po spolnosti in intimnosti v starosti.

Sogovorniki »A«, »D« in »H« so priznali, da so prisotne potrebe po spolnosti tudi pri ženskah, prisotne so potrebe po dotikih in po dejanjih. Sogovornica »A« je še dodala, da hrani tudi notranje želje po bližini nekoga. Ugodje ob nežnosti in intimi pa je izrazila sogovornica »I«. Sogovornica »D« je še dodala, da jo preplavijo lepi občutki, ko jo kakšen moški pogleda.

Spolnost pri 90-ih letih je še vedno pomembna tudi sogovorniku »E«, sogovornica »F« pa navaja ljubezen kot pogoj za pomembnost spolnosti – oz. po njenih besedah je spolnost na stara leta pomembna tam, kjer se imata dva res rada.

Upad želje po spolnosti v starosti sem zaznala predvsem pri sogovornici »C«, ki je omenjala upad libida in skromne želje po kakšnem objemu in poljubu, za kaj več pa ne. Sogovornica »C« mi je še zaupala, da z možem zadnjih 6 let skupnega življenja nista imela spolnega kontakta.

Kot sem že omenila, sem ugotovila, da ima par (sogovornika »H« in »I«) še vedno spolne kontakte in odnose, vendar sogovornica »I« poudarja, da se seks ne zgodi vsak dan. Opazila pa sem tudi, da na njeno razmišljanje (v sedanjosti, trenutno) močno vpliva razmišljanje v preteklosti, saj jo je strah priznavanja, da sta s partnerjem še vedno sposobna imeti spolne odnose in to dejstvo raje zadržuje zase. Sogovornik iz pogovora »H« je povedal, da spolna želja ugaša, je pa še vedno presenečen nad tem dejstvom. Zaupal pa mi je tudi osebno

izkušnjo, ki pravi, da zavračanje spolnosti s strani ljubljene osebe, željo po spolnosti še bolj zmanjša.

In zakaj želja po spolnosti na stara leta ugaša? Ugotovila sem, da se razlog skriva v drugih prioritetah v življenju, ki željo po spolnosti zasenčijo. Sogovorniki naštevajo bolezni, inkontinenco, smrti bližnjih, preutrujenost ...kot razloge za ugašanje spolne želje. Sogovornik »H« se zaveda, da s starostjo pridejo bolezni in druge težave, zato poskuša ohranjati mladost in telesno vzdržljivost.

Ugotovila sem, da veliko mojih sogovornikov enači spolnost z manjšimi gestami – to predvsem velja v primerih, ko govorijo o spolnosti na stara leta. Sogovornica »F« recimo pravi tako: »Dovolj je že, če se samo zvečer objameta, pa zaspita z roko v roki, recimo. In da čutita, da pripadata eden drugemu, čeprav ne moreta več seksati, recimo.« Sogovorniki (v tem primeru sogovornica »F«) so se pripravljani prilagajati spolnosti v starosti.

Zelo zanimivo se je bilo pogovarjati s sogovornico »A«, ki je zelo odkrito, neposredno komunicirala o spolnosti. Zaupala mi je dogodek, ko je svojo spolno nepotešenost zaupala tudi svojemu osebnemu zdravniku: »A veste, sem bila stara 37 let in sem se že znašla v menopavzi in sem zato hodila k zdravniku. Sem dobivala injekcije, ker je bilo hudo. In sem enkrat zdravniku rekla: »Veste kaj, gospod doktor. Jaz sem taka, kot tista krava, ki se kar naprej goni.« Oprostite, ker vam to povem, ampak sem mu rekla: »Jaz bi ga kar naprej noter imela.« Je rekel zdravnik: »Ja, pa možu povejte.« Pa sem rekla: »Če pa noče!« Veste kako so se smejali, je še sestro poklical noter, pa rekel, da tako odkritih žensk pa ni veliko. (smeh)« (A)

- VPLIV STARANJA NA SPOLNOST

Da starost ne vpliva toliko na spolnost, so mi dokazali sogovorniki s trditvami, da je spolnost mogoča tudi na stara leta. Najbolj »prepričljiva oz. zanesljiva« je sogovornica »I«, ki mi je zaupala, da sta imela z možem spolno dejanje pred kratkim. Sogovornica »C« pa trdi, da obstajajo tudi v DSO pari, ki se poljublajo, držijo za roke in svojo nežnost delijo z drugimi.

Kot v prejšnji temi so tudi tukaj sogovorniki enačili spolnost z manjšimi gestami – predvsem so navajali, da se lahko spolnost izraža tudi s poljubčki.

Tudi tukaj sem zaznala, da imajo moji sogovorniki druge prioritete v življenju, kar posledično zmanjšuje željo po spolnosti – bolezni, ni teka za spolne potrebe, lepo se je pogovarjati s kom, več ni potrebno ...

Je pa sogovornik »G« lepo povedal, da so redki trenutki, ki so povezani s spolnostjo, še toliko bolj čarobni in lepši.

Intervjuvanci v večini sprejemajo spremembe, ki jih starost prinaša, kar se mi zdi za staranje pomembno. Zavedajo se, da telo ne dopušča, da starejši človek ne seksa tako kot v mladih letih (G), zavedajo se, da staranje prinaša manj spolnosti v odnos (B). Sogovornica »F« je zelo lepo povedala, da mora moški sprejemati spremembe na ženinem telesu in obratno in da se partnerja ne smeta zafrkavati na račun zmanjšane kondicije drugega. »Ali pa moški recimo, mora vedeti, da žena ne bo več ista ostala, da gre vse svojo pot.« (F) Sogovornica celo zagovarja ustvarjanje sproščenosti in zmanjševanje zadrege med spolnimi dejanji z ljubeznivostmi in prijetnimi besedami.

Intervjuvanka iz pogovora »I« kljub temu zaznava povezavo med spolnostjo in starostjo, saj pravi, da starost vpliva na spolnost, na drugi strani pa sogovornik »E« pravi, da na njegovo spolnost ni vplivala starost, temveč že prej bolezen, ki je spolnost zmanjševala.

Sogovornik »G«, ki je žal že vdovec, ima boleče spomine na ljubezen svojega življenja, kar zmanjšuje in odvrča njegovo razmišljanje o spolnosti niti nima zanimanja za druge ženske.

Če omenjenega sogovornika druge ženske ne zanimajo, pa sem na drugi strani pri intervjuvanki »C« zaznala strah pred srečanjem z moškim.

Spet se bom dlje zadržala pri paru – pri sogovornikoma »H« in »I«. Iz odgovorov intervjuvanca »H« sem namreč razbrala, da je imel težave v zakonu oz. zvezi, saj mi je povedal, da mu partnerica ni zaupala, kar je bilo zanj najhujše. Dodal je, da je vseeno šibka ljubosumnost v partnerstvu zdrava. Ugotovila sem, da se je zaradi ženine posestniške ljubosumnosti začel podrežati ženski kontroli – začel je, npr. opuščati dejavnosti, ki ženi niso bile všeč. Vseeno se trudi ohranjati vitalnost in telesno vzdržljivost tako, da dela na vrtu in kolesari.

Med partnerjema pa sem zaznala tudi protislovje. Oba sem vprašala, če se lahko o spolnosti pogovarjata drug z drugim – sogovornica je odgovorila, da je komunikacija o spolnosti mogoča (dodala je, da sta se ravno pred kratkim pogovarjala o prijetnosti zadnjega spolnega odnosa), njen mož pa je odgovoril, da imata v komunikaciji oviro, saj pogovor o spolnosti ni mogoč, ker se vedno sprevrže v očitke.

- ŽIVLJENJE V DSO

Od sogovornikov, ki živijo v DSO sem izvedela, da jih je večina zadovoljna s svojim bivanjem in s »ponudbami«, ki jih DSO ponuja. Stanovalci, ki bivajo v domu, ki ga trenutno prenavljajo, so navdušeni prav nad tem, da bodo dobili prenovljene sobe, in jih nered, ki se vije po domu, sploh ne moti. Sogovornik »G« je poudaril, da življenje v DSO ni ovira. Sem pa iz pogovora sogovornice »C« začutila, da se v domu takoj opazi nevoščljivost in radovednost med stanovalci – navedla je, da je v domu veliko opravljanja in da se vsaka vest takoj razširi med stanovalci. Sama menim, da si na ta način stanovalci krajšajo prosti čas. Dobro pa je to, da je v DSO socialna delavka vedno dostopna in pripravljena priskočiti na pomoč v primeru kakršnihkoli težav.

Ugotovila sem, da se med stanovalci sklepajo mnoge vezi – večina sogovornikov mi je zagotavljala, da življenje v DSO ni ovira za zaljubljene pare, medtem ko sem pri sogovornici »C« začutila nezadovoljstvo in tesnobo nad izražanjem spolnosti v DSO. Zaupala mi je, da ima občutek ovire. »Ja, je ovira, ker je potem takoj opravljanje.« (C) Opazila sem, da če bi, npr. oseba »C« bila zaljubljena in imela partnerja, bi ji bilo prijetneje živeti v domači hiši, kjer ni ovir in svobodneje pripelješ obiske k sebi domov.

Kljub vsemu sem ugotovila, da tudi v DSO vodstvo stanovalcem dopušča spolnost in intimnost – intervjuvanca »B« in »E« sta mi povedala, da se v DSO da zadovoljiti spolne potrebe, če imaš partnerja in da dom ni ovira za to.

- SPOLNOST, INTIMA IN NEŽNOST V DSO

Znotraj te teme lahko zagotovo potrdim, da vodstvo DSO stanovalcem dopušča možnosti za izražanje spolnosti in intimnosti. Intervjuvanci, ki stanujejo v DSO, so povedali naslednje: »Vodstvo naj bi vedelo, da se tudi v DSO seksa in zato svojih stanovalcev ne ovira, vodstvo spoštuje intimnost stanovalcev, zaposleni spoštujejo intimnost para, ki se zaklene v sobo, da ima mir pred drugimi. Sogovornica »C« mi je povedala, da vodstvo celo podpira oz. razume spolne potrebe stanovalcev.« Sogovornica iz pogovora »I«, ki ne stanuje v DSO, pa misli, da se lahko tudi v DSO izraža svoje spolne potrebe, dodaja pa še, da pozna veliko vdov, ki so v DSO spoznale nove partnerje.

Iz pogovorov sogovornikov »B«, »C« in »G« sem ugotovila, da je lahko življenje v DSO ovira za spolnost, saj v njem človek nima veliko zasebnosti. V DSO so skupni prostori za druženja, kjer pa pari nimajo miru, slabo pa je tudi, če osebe živijo v večposteljnih sobah, kjer

je možnost izražanja spolnosti manjša. Sogovornica »C« omenja tudi tanke stene, ki prepuščajo zvok: »Pa te tanke stene, ki ločujejo sobe – veste, to se vse sliši ven. No, to te kar zmoti, si mislim. Tiste nove sobe imajo debelejšše stene, ampak pravijo, da se vseeno sliši ven.« (C)

Veliko stanovalcev se torej zateka k rešitvi – zasebnost in intimo si ustvarjajo tako, da se zapirajo in zaklepajo v sobe.

Večina sogovornikov, ki živi v DSO, ali zanika spolne potrebe ali pa izraža druge prioritete, ki spolne potrebe zasenčijo. Moški sogovornik »G« priznava, da ima s sostanovalci sproščen odnos o spolnosti, o njej se tudi zafrkavajo, hkrati pa se upira priložnostim in sploh možnostim za novo ljubezen. Dve ženski sogovornici pa sta mi zaupali, da je pri njiju bolj izražena želja po pogovoru, druženju in ustvarjanju.

Sogovornica iz pogovora »C« dopušča možnosti za sprejemanje morebitnih čustev, nežnosti, išče bližino in dobrega prijatelja, hkrati pa sem pri njej začutila, da nima potrebe po druženju z moškim, saj mi je zaupala, da so ji prijateljice dovolj.

Kljub temu da sogovornica iz pogovora »D« ne sprejema fizičnega kontakta, je pripravljena vzpostaviti kakšen odnos tudi z moškim, saj ji pogovori z moškimi ugajajo.

Sogovornica »F« mi je zatrjevala, da drugega moškega ne potrebuje, kljub temu pa je pripravljena razbiti lastne predsodke in meje za ljubezen.

Ob vprašanju, če obstajajo kakšna interna pravila v zvezi z izražanjem spolnosti, sem ugotovila, da stanovalci kar poznavaajo domska pravila, kljub vsemu pa jih ne občutijo kot oviro.

Par (sogovornika »H« in »I«) bom spet povzela skupaj. Živita v lastni hiši in intervjuvanec »H« občuti hitro pešanje življenjske moči in zato meni, da življenja v DSO ne bo okusil, ker se bo njegovo življenje prej zaključilo. Mi je pa zaupal, da misli, če bi postal vdovec in živel v DSO, da bi žensko namigovanje na druženje sprejel. Opazijo se družbene spremembe glede odnosa do spolnosti, saj so pogovori o seksu in spolnih potrebah sedaj toliko lažji kot pred dvajsetimi leti. V njegovi mladosti se je nekaj malega vedelo o spolnosti, o spolno prenosljivih boleznih pa čisto nič, ker je bila ta tema tabu.

Ob zaključku pogovora s sogovornico »I« sem zopet spoznala, da je omenjena imela veliko stisko v zakonu. Doživela je tako psihično kot fizično nasilje s strani moža. Mož jo je večkrat pretepel in jo poniževal, posledično je trpela za znaki depresije, ker je svoje težave zadrževala

zase. Mož je nad ženo izvajal nadzor in kontrolo, ker jo je hotel imeti samo za sebe doma, dokler se ni uprla, si poiskala odvetnika ter našla pomoč na pristojnem Centru za socialno delo in pri psihiatru. »In potem sem se možu uprla in sem si poiskala službo. Ker do tistega dne mi mož ni pustil delati. Me je hotel imeti samo za sebe doma. Ampak to ni prav, da se ti polovico dneva nimaš s kom pogovarjati!« (I) Občutila je stisko in neizbežnost iz težav. Zaupala mi je, da mož sedaj priznava svoje napake, zraven pa še dodala, da zaradi neke močne vezi, ki jo ima z možem, še vedno vztraja v zakonu. »Saj sedaj je mojemu možu žal. Tudi sam reče, da ga je sram, da je tako ravnal. Midva ... ne vem. Vseeno naju nekaj močnega vleče skupaj. No, mislim, da sem sedaj povedala kar veliko stvari. (smeh)« (I)

- ŽIVLJENJE S PARTNERJEM (dodatna tema)

Tema »življenje s partnerjem« se je velikokrat pojavljala znotraj vsake posamezne teme, ki pa je nikakor nisem uspela vključiti v ostali kontekst. Ker je vseeno pomembna in se mi zdi prav, da jo omenim, sem jo dodala na koncu.

Vsi sogovorniki so ali so bili poročeni, zato sem v njihovih odgovorih velikokrat zasledila potrebne spretnosti partnerjev v razmerju. Te so naslednje: partnerja morata biti drug do drugega pozorna, morata si zaupati in se pogovarjati, spoštovati, morata se učiti drug od drugega in ne smeta se zavračati.

Sogovorniki so tekom skupnega življenja s partnerjem spoznali, da je za uspešno življenje v dvoje, potrebno vlaganje truda – ljubezen ni dovolj; zakon je velikokrat odvisen tudi od financ in razpoloženja.

Tekom prejšnjih tem sem zaznala tudi prisotnost patriarhalnega odnosa v zvezah. V odnosu med sogovornikoma »H« in »I« (par) se je patriarhalnost tudi pojavila v tem primeru kot vpliv na ženino odločanje o sebi in svojem duševnem stanju. Napisano sem povezala z izjavo sogovornice »I«, ki se glasi takole: »Ampak moram povedati, da me je mož peljal tudi do psihologinje v Ljubljano, ravno zaradi tega, ker sem imela probleme s seksom.«

4.2. Socialna delavka

- INTIMNE VEZI MED STANOVALCI V DSO

Socialna delavka pove, da je v DSO zaposlena kratek čas in zato ne pozna celotne slike oz. dejstva, koliko ljudi v parih živi v DSO. Pove, da je nekaj zakonskih parov, da pa se dogajajo

tudi povezave med stanovalci. Izpostavi stanovalca, ki ima hkrati 2 ženski (prijateljici). »Imamo pa pač, oz. vem za enega gospoda, ki si je našel tukaj prijateljico, ampak on ima še "spotoma" še drugo prijateljico. Recimo tako se zgodi. *(smeh)*«

Omeni tudi spretnosti socialnega delavca, ki pridejo v poštev pri delu s starimi ljudmi: tolažba, pogovor.

- SPREJEMANJE TEŽAV, PRIMEROV POVEZANIH Z LJUBEZNIJO IN SPOLNOSTJO

Izvem, da stanovalci DSO velikokrat iščejo pomoč pri socialni delavki. Povedala mi je, da se na njo največkrat obrnejo s problemi, ki se tičejo družine. Ljubezenske težave bolj zadržujejo zase. Tudi tukaj omeni spretnosti socialnega delavca in doda, da je potrebno prisluhni vsakemu problemu, pa naj bo iz katerekoli narave.

Izrazi tudi občasno nemoč kot socialna delavka, ko česa enostavno človeku ne zna svetovati.

Pove še, da se med stanovalci dogajajo pestre povezave in stiki – v domu živi par, ki je zelo dinamičen, kar se ljubezni tiče, in išče pogoste rešitve problemov pri socialni delavki.

- RAVNANJE OZ. OBRAVNAVANJE IN SODELOVANJE Z NOVONASTALIMI PARI

Socialna delavka mi z veseljem potrdi, da podpira in soglaša z ljubeznijo in spolnostjo med starimi v DSO, kajti sama pravi, da je življenje v DSO enakovredno življenju izven DSO, kjer se ravno tako dogajajo ljubezenske povezave.

Omeni še eno povezavo v njihovem DSO – ljubezenski trikotnik med enim moškim stanovalcem in dvema ženskima stanovalkama. Kot zanimivost navede, da tudi v domu obstajajo različne oblike skupnega življenja – pozna 2 moška stanovalca, čigar ženi še vedno živita doma, v domači hiši; ali pa mož in žena, ki živita v istem DSO, ampak vsak v različnem oddelku, ker ima žena demenco.

V DSO se spletajo nova poznanstva, vendar spet ne v ogromni meri. Priznava, da je kdaj bivanje v DSO lahko ovira in se stanovalci lahko počutijo utesnjeno, sploh zato, ker se v domu vsi poznajo in je veliko medsebojnega obrekovanja. Tu so še družbene norme, ki omejujejo človekov lasten razum. Velja prepričanje, da druženje z drugimi moškimi za vdovo, npr. ni spodobno. Socialna delavka še doda, da starejše generacije sledijo nekim »šablonam«

za življenje in se zato bojijo nekih večjih sprememb v svojem življenju (npr. nov partner v življenju).

Na vprašanje, če vodstvo v domu dopušča stanovalcem možnost izražanja spolnosti in intime, izvem, kako je enkrat »zasačila« gospo in gospoda skupaj v sobi. »V redu, ful mi je bilo lepo! Ker sta res tako prisrčno ležala drug ob drugem.« Povem lahko, da ima socialna delavka pozitiven odnos do spolnosti med stanovalci. Izvem, da zagovarja ohranjanje človekovih pravic, hkrati pa dodaja, da mora vodstvo med stanovalci ohranjati nadzor, da nihče ničesar ne počne pod prisilo.

- **POTREBA PO SPOLNOSTI, INTIMI, NEŽNOSTI MED STARIMI LJUDMI**

Vodstvo si prizadeva preprečevati osamljenost starih v DSO – izvem, da se v DSO podpira navezovanje stikov za družabništvo.

Posledično vsaj socialna delavka podpira in odobrava ljubezen in spolnost med starimi v DSO. Izrazi prepričanje, da imajo tudi stari ljudje potrebo po spolnosti in da si jo tudi zaslužijo. Ljubezen je za njo sklop dotikov, telesno in duševno ugodje in stari ljudje pripisujejo velik pomen ravno dotikom. Tudi stari ljudje si spolnosti želijo, le da se je velikokrat izogibajo zaradi bolezni. Iz pogovora izvem, da dobro razume in pozna potrebe in navade starih ljudi, kar je pomembna vrlina za dobro delo socialne delavke.

- **MOŽNOST IZRAŽANJA SPOLNIH/INTIMNIH POTREB STANOVALCEV**

Socialna delavka priznava, da ni mogoče vedeti, kaj vse se dogaja med stanovalci v DSO. Pove, da vodstvo dopušča stanovalcem zasebnost, dodaja pa še, da stanovalci imajo možnost izražanja spolnih/intimnih potreb. Stanovalci se lahko zaklenejo v svoje sobe in si tako ustvarijo prostor zase, res pa je, da obstaja razlika med bivanjem v enoposteljnih in večposteljnih sobah – privilegirani so tisti, ki bivajo v enoposteljnih sobah, kjer imajo večjo možnost izražanja spolnosti/intime, ker so tam sami.

- **PRAVILA, KI SE NANAŠAJO NA IZRAŽANJE LJUBEZNI IN SPOLNOSTI**

Na vprašanje, ali obstajajo v DSO kakšna interna pravila v zvezi z izražanjem spolnosti/ljubezni, izvem, da obstaja hišni red, kjer je zapisano kaj je v DSO dopustno. Obstajajo prepovedi, vendar si osebje prizadeva, da se stanovalci DSO počutijo kot doma. »Mi smo dom in v domu naj bi bilo tako okolje, ki je čim bolj blizu temu, kar si imel doma. Čim bolj prijazno človeku.«

- MOŽNOST IZRAŽANJA LJUBEZNI/NEŽNOSTI STANOVALCEV

Izvem, da DSO stanovalcem omogoča prostore in priložnosti za izkazovanje čustev in naklonjenosti.

Socialna delavka nadaljuje, da je njihov DSO pretežno »ženski« in da je zato sprejem moškega v DSO vroča novica in pravi dogodek, ki se zelo hitro širi. Sama si prizadeva, da ustvarja možnosti zблиževanja, novih poznanstev med stanovalci – zato moške naseljuje tam, kjer so v nadstropju samo ženske, da razbije ustvarjeno monotonost. Pove, da je večini žensk to všeč in opaža prikrito ogledovanje in spoznavanje novih moških stanovalcev, se pa med stanovalci kdaj začuti tudi tradicionalnost – v tem primeru navaja žensko stanovalko, ki ne soglaša z naseljevanjem moških v žensko nadstropje.

Izvem, da kljub temu, da je med ženskimi stanovalkami veliko zanimanje za moške, so nove intimne ali samo čustvene povezave zelo redke.

- OCENA OSKRBE ZA STARE LJUDI V DSO

Rečem lahko, da zaposlena socialna delavka dobro pozna značilnosti DSO po Sloveniji, sama pa pove, da lahko najzanesljivejše informacije o DSO podajo samo stanovalci sami s strani eksperta iz izkušenj.

Začutim negativnost, ko omeni zaposlene po slovenskih domovih za stare – pove mi, da obstaja veliko socialnih delavcev ali kako drugače zaposlenih, ki se jim po končani službi mudi domov, pove pa, da so ravno stari ljudje tisti, ki zahtevajo pozornost in čas ter kdaj se tudi od zaposlenih pričakuje, da svoj delavnik malce potegnejo in se svojim stanovalcem malce bolj posvetijo.

5. Poskusna teorija ali razprava

Pogovarjala sem se s starostniki, starimi 65 let ali več. Kot povzema Pečjak (2007: 13), vsi gerontologi upoštevajo mejo med srednjo in starejšo generacijo po predlogu svetovne organizacije WHO, 65 let. Stari ljudje se pogovora o spolnosti ne izogibajo – so celo zadovoljni, da lahko s svojimi odgovori pomagajo.

Stari ljudje so vsak na svoj način živahni in tako tudi pripovedujejo svoje življenjske zgodbe. Požarnik (1981) opisuje 5 tipov ljudi, ki vsak po svoje črpajo osebno zadovoljstvo – aktivni in uspešni ljudje, ljudje z dobro integrirano osebnostjo, stari ljudje, ki se prostovoljno umaknejo, stari ljudje v dobri navezi s prijatelji in sorodniki in ljudje, ki od življenja niso nikoli veliko pričakovali.

Starejša generacija se rada spominja preteklosti in o njej zelo rada govori. Ugotovitev lahko povežemo z Mali (2002), ki pravi, da so za stare ljudi značilni nostalgčni občutki, ki so vezani na preteklost, se pa to lastnost starih stereotipno obravnava z mišljenjem, da znajo stari govoriti le o preteklosti.

Smrt zakonca ali huda kronična bolezen sta situaciji, ki ju lahko v življenju dojemamo kot oviri, ki povzročata stres tudi na stara leta. Ugotovitev lahko povežem s Holmes in Rahe (1967), ki naštevata stresne situacije, ki so značilne tudi za obdobje tretjega življenjskega obdobja, kamor sodita tudi smrt zakonca, huda bolezen, pa tudi odhod v dom, ločitev ...

Splošne definicije za ljubezen ni, ampak si jo lahko vsak zamišlja po svoje. Vsak človek jo drugače doživlja in dojemata, pravi tudi Trtnik (2004). Ugotovitve tudi kažejo, da stari ljudje, tako kot druge generacije ljudi, različno dojemajo ljubezen, kar poudarja tudi Lenič (2010), ki opredeljuje ljubezen kot nek razvoj, ki je možen med partnerjema in poteka skozi 3 faze. Lenič (ibid.) dodaja, da zadnja faza ljubezni (zrela ljubezen) temelji na odnosu, kar trdijo tudi stari, saj so mnenja, da sta ljubezen in odnos oz. partnerstvo vzajemna in odvisna drug od drugega. Ljudje starejše generacije ločujejo med zaljubljenostjo in ljubeznijo, kot Lenič (ibid.), ki poudarja, da je zaljubljenost del razvoja ljubezni, vendar ima popolnoma drugačne značilnosti kot zrela ljubezen – temelji na aktivni spolnosti med partnerjema. Poznamo več vrst ljubezni, ki jih občutimo vsi ljudje in o tem piše tudi Trtnik (2004) – do staršev, prijateljev, partnerja, otrok, do mladostniške ljubezni... Predstavniki starejše generacije

poudarjajo, da ljubezen naredi človeka slepega, saj lahko nevede ljubiš tudi barabo. Trditev se v veliki meri sklada s Krapežem (2004), ki pravi, da so na začetku partnerstva razlike neopazne, v ospredje pridejo šele po tem, ko zaljubljenost mine in se začne prava ljubezen.

Zakon predstavlja starim ljudem zavetje, zatočišče – ugotovitev lahko delno povežem s Stoppard (1990), ki še dodaja, da je obdobje tretjega življenja čas, ko se partnerja med seboj res dobro poznata. Seveda pride tudi do konfliktnih situacij in nerazumevanja zaradi neustrezne komunikacije (Lenič 2010).

Za življenje v dvoje je potrebno veliko vloženega truda, pomembne pa so tudi spretnosti, ki pridejo prav v partnerskem odnosu – Lenič (2010) omenja kakovostni dialog, ki ga povzema po Brajši (1985), in je sestavljen iz izražanja neizgovorjenega, pogovorov o medsebojnih odnosih, enakopravnosti v odnosu, dvosmerni komunikaciji, kongruentnega in konstruktivnega komuniciranja. Stari ljudje navajajo še naslednje spretnosti partnerjev, ki bi se jih bilo treba posluževati tekom skupnega življenja: partnerja morata biti drug do drugega pozorna, morata si zaupati in se pogovarjati, spoštovati, morata se učiti drug od drugega in ne smeta se zavračati. Trditve vidim v delni povezavi s Krapežem (2004), ki meni, da ko dva posameznika vstopata v neko skupno razmerje, prineseta s seboj vsak svojo doto čustvenih, miselnih in vedenjskih vzorcev, ki se lahko bolj ali manj skladajo. Bokan (2004: 145) še dodaja, da odnos in partnerstvo omogočata obema partnerjema, da se razvijata skupaj, po drugi strani pa je to odlična priložnost za razvijanje samega sebe.

Med partnerjema lahko velikokrat zaznamo patriarhalni odnos, ki je bil v preteklosti še bolj izrazit. Stari ljudje, oz. ženski del starejšega prebivalstva velikokrat opisuje značilnosti preteklega življenja, ki spominja na patriarhat v njihovi družini – nasilje nad žensko, žensko telesno in fizično podrejanje moškemu... Tudi Haralambos in Holborn (1999) povzemata Welby, ki opozarja na neenakost partnerjev kot znamenje patriarhalnega odnosa. Ugotovitve pravijo, da se starejše ženske vdove ne povezujejo z novimi moškimi ravno zaradi preteklih izkušenj patriarhalnega odnosa – komandiranja s strani moškega imajo dovolj.

Predstavniki starejše generacije so mnenja, da je spolnost pomembna v vseh letih življenja. Trditev vidim v povezavi z Bernikom in Klavsom (2011), ki sta mnenja, da je spolnost pogostokrat sredstvo za ohranjanje in vzpostavljanje partnerske zveze. Spolnost nekateri stari ljudje omenjajo kot odgovornost, kar spet spominja na patriarhalnost med partnerjema, saj kot

pišeta Haralambos in Holborn (1999), je nadzor nad spolnostjo tudi ena izmed struktur patriarhalnega odnosa.

Stari ljudje imajo še vedno spolne odnose ali same spolne združitve. Ugotovitev lahko povežem s Požarnikom (1981), ki pravi, da se spolnost z leti spreminja, vendar, nikoli ne ugasne. Predstavniki starejše generacije dodajajo, da je spolnosti manj kot včasih, je pa takrat lahko še vedno lepa. Spolnost se zmanjša zaradi utrujenosti, kroničnih bolezni, smrti partnerja... Stoppard (1990) povzema, da se spolnemu aktu oz. spolni združitvi ne smemo nikoli odreči, lahko pa se posvečamo drugim spolnim aktivnostim, če si jih s partnerjem želimo, ki so ravno tako prijetni – npr. objemi in poljubi ter druge manjše geste, ki se jih stari ljudje že poslužujejo. Starim ljudem veliko pomenijo dotiki – s trditvijo se strinjata Solina in Zorec (2012), ki sta mnenja, da je dotik lahko zelo pomirjujoč.

Spolnost pri starih se zmanjšuje, s tem pa upada tudi sama želja. To lahko povežem s Stoppard (1990), ki pravi, da res pride do sprememb v starosti, vendar ženski spolni vrhunec lahko še vedno traja tudi do 70-ga leta medtem, ko je upad želje in vrhunca prej opazen pri starejših moških. Dogaja se, da ženske skoraj vedno k spolnosti vključujejo tudi čustva, medtem, ko znajo moški to bolj ločevati. Trditev potrjuje tudi Krapež (2004), ki pravi, da moški ločujejo čustva od spolnosti, za razliko od žensk, ki jih le še bolj povezujejo. Tudi predstavniki starejše generacije zaznavajo povezavo med spolnostjo in partnerstvom, kar potrjuje tudi Košiček (2003), ki pravi, da se resnična ljubezen do partnerja razvija v spolni odnos z njim, ki si ga želimo in ga dojemamo kot popolnoma naravnega.

Odhod v dom za starejše občane je ljudem lahko stresen dogodek, kot pravi Pečjak (1998). Milošević Arnold (2005) dodaja, da so stari ljudje navajeni samostojnega življenja in jim je institucionalno življenje lahko zelo tuje. Ko pa se nanj navadijo in jim osebje, vodstvo doma in drugi stanovalci prirastejo k srcu, je tudi bivanje v domu lahko zelo prijetno, pravijo starostniki. Ugotovitve pravijo, da se v stanovalci v domovih spoprijateljujejo in tvorijo neke čustvene naveze (prijateljske ali ljubezenske).

Osebje v domovih se trudi, da je bivanje stanovalcem prijetno in da se počutijo kot doma. Veliko vlogo imajo tudi socialni delavci, ki pomagajo starim ljudem že samo s pogovorom in tolažbo. Ugotovitev lahko delno povežem s konkretnimi vlogami socialnih delavcev v domovih za starejše občane po Milošević Arnold (2004): socialni delavec pomaga pri

reševanju problemov stanovalcev, povezuje se s sistemi, ki bi ljudem zagotovili potrebne vire in storitve ter z drugimi ljudi, ki bi morebiti podpirali funkcioniranje teh sistemov. Veliko pa k dobremu počutju pripomorejo tudi svojci stanujočega, ki se trudijo s pogostejšimi obiski in si zanj vzamejo čas.

Bivanje v domovih za starejše občane predstavlja na eni strani oviro, ko razmišljamo o zadovoljevanju spolnih potreb stanovalcev. Stanovalci se lahko zaklenejo v svoje sobe in si tako ustvarijo prostor zase, žal pa večposteljne sobe in tanke stene ne omogočajo zasebnosti in intimnosti – privilegirani so tisti, ki bivajo v enoposteljnih sobah. Trditev povezujem s teorijo Flakerja s sodelavci (2008), ki predlaga, da se pri nadaljnji gradnji teh institucij načrtuje čim več enoposteljnih sob in se tako stanovalcem ponudi več zasebnosti in s tem tudi več možnosti za spolno življenje. Vodstvo se od doma do doma razlikuje – eni spolnost med stanovalci sprejemajo ali jo celo vzpodbujajo, njihove spolne potrebe razumejo in spoštujejo, po drugi strani pa Kessel (2011) pravi, da nekateri domovi za stare ignorirajo potrebo po seksualnosti med stanovalci.

Kritično vrednotenje metodologije v povezavi z veljavnostjo ugotovitev me je privedlo do razmišljanja o začetni ideji moje diplomske naloge. Predstavljala sem si jo tako, kot jo vidite sedaj. Zamislila sem si nekaj pogovorov z ljudmi, starejšimi od 65 let, ki bi zadovoljili moja raziskovalna vprašanja. Želela sem si raziskovati področje ljubezni in spolnosti med starimi zato, ker se o tej temi na faksu nismo veliko pogovarjali, poleg tega pa je tudi v javnosti še vedno tabu.

Najprej sem načrtovala, da bom opravila pogovore s starejšimi osebami, ki živijo na Primorskem, oz. v bližini mojega domačega kraja. Prošnjo za opravljanje intervjujev sem odnesla v Dom upokoencev Sežana, kjer pa so mi jo žal zavrnili. Tako sem srečo poizkusila v Ljubljani in kmalu začela opravljati intervjuje v Domu za starejše občane Šiška. Prošnjo so mi naknadno odobrili tudi v Domu za starejše v Ilirski Bistrici.

Mislila sem, da bo 7 intervjujev s stanovalci DSO dovolj – žal pa so bili vsi intervjuvanci že vdovci, zato sem morala poiskati še sogovornike, ki so trenutno v partnerski zvezi. Poiskala sem torej še en par, ki pa ne živi v DSO. Tako sem dobila res raznolike odgovore – imela sem 9 sogovornikov, od tega 7 ovdovelih, ki živijo v DSO in 2 poročena, ki sta tudi par in živita v

domačem stanovanju, v domačem kraju. Za boljši vpogled v celotno sliko situacije, sem izvedla intervju še s socialno delavko, ki je zaposlena v DSO Šiška.

Tekom izvajanja intervjujev sem ugotovila, da bi mi stari ljudje povedali še veliko več, kot jih na primer sprašujem, ko so med pogovorom sproščeni. Problem pa je bilo najti take sogovornike, ki so se bili pripravljene pogovarjati z mano. Tukaj sta mi bili v veliko pomoč obe socialni delavki iz DSO Šiška in DSO Ilirska Bistrica, ki sta se s svojimi stanovalci o intervjujih pogovarjali prej. Mislim, da bi dobila še manj ljudi za pogovor, če bi najprej sama pristopila do njih. Opazila sem tudi ta problem, da v DSO nisem dobila nobenega sogovornika, ki je trenutno v partnerski zvezi. V obeh domovih namreč živijo pari, vendar se noben ni bil pripravljen pogovarjati z menoj.

Vprašalnik sem sestavila sama, mentorica me je samo še spomnila na morebitna vprašanja, na katere sem pozabila. Vprašalnik je bil zastavljen tako, da so bila vprašanja za uporabnike razumljiva in jasna. Glede na to, da je tema mojega raziskovalnega problema še vedno tabuizirana, sem vprašanja oblikovala tako, da sogovornikov niso spravljala v zadrego. Vprašanja so bila odprtega tipa, z njimi nisem vsiljevala odgovorov. Imela sem zapisana tudi podvprašanja, vendar jih nisem veliko uporabila, saj so bili vsi sogovorniki bolj ali manj zelo komunikativni. Vprašanja so bila delno strukturirana in odprta. Z njimi sem pridobivala točnejše in odkritejše zelene informacije.

Tema je bila zelo obširna, poleg tega so se odgovori med seboj zelo razlikovali. To je za mene predstavljalo daljšo analizo odgovorov in daljši zapis rezultatov. Kvalitativna analiza je zaradi tega bila obširnejša, vendar za mojo raziskovalno vprašanje edina primerna.

Menim, da sem si celoten empiričen proces dobro zastavila. Rezultatov pa ne morem posplošiti na celotno populacijo, saj vzorec ne izpolnjuje kriterijev za raziskovanje populacije. Vseeno pa ocenjujem, da sem dobila dober vpogled v teme, ki zadevajo vprašanja spolnosti in ljubezni med starimi in sem nakazala vprašanja, ki bi jih bilo smiselno raziskovati.

6. Sklepi

- Osebno zadovoljstvo vpliva na način življenja starih ljudi in na način pripovedovanja življenjskih zgodb.
- Stres je lahko prisoten tudi v tretjem življenjskem obdobju – najpogostejše stresne situacije v starosti so: smrt zakonca, huda bolezen, odhod v dom, ločitev ...
- Splošna definicija za ljubezen ne obstaja, vsak posameznik jo dojema drugače.
- Tudi predstavniki tretje generacije ločujejo med zaljubljenostjo in ljubeznijo – najprej pride zaljubljenost, ki te lahko naredi slepega za prepoznavanje napak, zrela ljubezen se razvije pozneje. Poznamo več vrst ljubezni – do staršev, prijateljev, partnerja, otrok, do mladostniške ljubezni...
- Starejša generacija se rada spominja preteklosti in v večini o njej zelo rada govori.
- Zakon ali urejeno partnerstvo predstavlja tudi starim ljudem zatočišče. Za kvalitetno življenje v dvoje so pomembne spretnosti partnerjev, ki bi se jih morali posluževati: partnerja morata biti drug do drugega pozorna, morata si zaupati, se spoštovati pogovarjati, morata se učiti drug od drugega in ne smeta se zavračati.
- Med starimi ljudmi se še vedno čuti vpliv patriarhalnega odnosa med partnerjema – starejše ženske vdove se ne povezujejo z novimi moškimi ravno zaradi preteklih izkušenj patriarhalnega odnosa.
- Stari ljudje še vedno imajo spolne odnose ali same spolne združitve. Spolnost se jim še vedno zdi pomembna tudi na stara leta, čeprav jo je manj. Lahko je lepa, lahko pa je tudi odgovornost, kar je znak patriarhalnosti.
- Odhod v dom za starejše občane je ljudem lahko stresen dogodek, po drugi strani pa je lahko bivanje v domu zelo prijetno. Veliko vlogo pri udobju v domu imajo tudi socialni delavci, ki pomagajo starim ljudem že samo s pogovorom in tolažbo. Stanovalci v domovih tudi tvorijo čustvene naveze (prijateljske ali ljubezenske).
- Bivanje v domovih za starejše občane je z vidika zadovoljevanja spolnih potreb stanovalcev lahko tudi ovira – privilegirani so tisti, ki bivajo v enoposteljnih sobah.
- Vodstvo se od doma do doma razlikuje – eni spolnost med stanovalci sprejemajo in vzpodbujajo, drugi pa potrebo po seksualnosti stanujočih ignorirajo.

7. Predlogi

- Starim ljudem, ki radi govorijo o svoji preteklosti, bi morali omogočiti več pogovorov – npr. prostovoljce, ki bi ljudi redno obiskovali in bi se z njimi pogovarjali o za njih aktualnih vprašanjih.
- Ugotavljanje načinov za zmanjševanje stresa v tretjem življenjskem obdobju – npr. priprave na odhod v dom, psihična pomoč oz. tolažba ob smrti ljubljene osebe in spoprijemanje z žalostjo...
- Pomoč starejšim ženskam, ki so živele v patriarhalnem odnosu s partnerjem in jim je tak način življenja pustil posledice – da si npr. vdove vsaj dovolijo spoznati nove moške, samo za prijateljstvo.
- Raziskati bi bilo potrebno ali starejši ljudje, ki še vedno imajo spolne odnose oz. same združitve, uporabljajo zaščito. Stare ljudi bi bilo treba osveščati o spolnih boleznih, ki so nevarnost tudi za njih.
- Domovi za stare bi morali stanovalcem nuditi več zasebnosti – npr. več razpoložljivih enoposteljnih sob.
- Izvedba temeljnega ukrepa, ki bi določal oz. starim ljudem ponujal možnost preživljanja kakovostnega staranja v domači skupnosti in ne v domovih za stare – s tem bi jim omogočali lažje zadovoljevanje potrebe po spolnosti in intimnosti.
- Prizadevati bi si morali, da spolnost med starimi postane družbeno sprejemljiva in ne več tabuizirana. O sprejemanju spolnosti med pripadniki starejše generacije bi se moralo govoriti tudi v domovih za starejše občane.
- Več izobraževanja in ozaveščanja vodstva in osebja v DSO o potrebah starih ljudi – npr. sprejemanje dejstva, da imajo tudi stanovalci DSO potrebe po spolnosti in ljubezni.
- Na Fakulteti za socialno delo, ki obravnava tematiko starejših organizirati predavanja, kjer bi tekla beseda tudi o ljubezni in spolnosti med starimi ljudmi.

8. Literatura

- Artiček, D. (1999), *Nak, nimam časa!*. Ljubljana: Debora
- Belič, M. (1997), *Dom za starejše občane kot tretji dom*. V: Hojnik-Zupanc, I. (ur.), *Dodajmo življenje letom: nekaj spoznanj in nasvetov, kako se smiselno in zdravo pripravljati na starost in jo tako tudi živeti*. Ljubljana: Gerontološko društvo Slovenije (127-134)
- Bernik, I., Klavs, I. (2011), *Spolno življenje v Sloveniji*. Maribor: Aristej
- Bokan, R. (2004), *Pot v dvoje je kot potovanje k sebi*. V: Bokan, R., Grdina, R., Ivandič, L., Krapež, B., Leskovar, N., Novak Škarja, B., Orehovec, D., Periček Krapež, V., Rebolj, S., Trtnik, B., *Od čustvene inteligence do modrosti srca*. Ljubljana: CDK, Zavod za izobraževanje, vzgojo, razvoj in kulturo (144-151)
- Châtelet, N. (2001), *Ženska v rdečem*. Radovljica: Didakta
- Flaker, V. (1998), *Odpiranje norosti: Vzpon in padeč totalnih ustanov*. Ljubljana : Založba /*cf.
- Flaker, V. @Boj za (2012), *Direktno socialno delo*. Ljubljana: Založba /*cf.
- Flaker, V., Mali, J., Kodele, T., Grebenc, V., Škerjanc, J., Urek, M. (2008), *Dolgotrajna oskrba – Očrt potreb in odgovorov nanje*. Ljubljana: Fakulteta za socialno delo
- Giddens, A. (2000), *Preobrazba intimnosti: Spolnost, ljubezen in erotika v sodobnih družbah*. Ljubljana : Založba /*cf.
- Glaser, B. G., Strauss, A. L. (1967), *The discovery of grounded theory : strategies for qualitative research*. New York : Aldine de Gruyter
- Godnjavec, P. (2003), *Od totalnih institucij do normalizacije*. Ljubljana: Fakulteta za socialno delo (diplomsko delo)
- Haralambos, M., Holborn, M. (1999), *Sociologija: Teme in pogledi*. Ljubljana: DZS
- Hildebrand, P. (1995), *Beyond mid-life crisis : A psychodynamic approach to ageing*. London: Sheldon Press
- Hojnik-Zupanc, I. (1997), *Priprava na upokojitev in starost*. V: Hojnik-Zupanc, I. (ur.), *Dodajmo življenje letom: nekaj spoznanj in nasvetov, kako se smiselno in zdravo pripravljati na starost in jo tako tudi živeti*. Ljubljana: Gerontološko društvo Slovenije (3-12)
- Hojnik-Zupanc, I. (1997), *V starosti lahko opešajo življenjske moči, kaj pa potem?*. V: Hojnik-Zupanc, I. (ur.), *Dodajmo življenje letom: nekaj spoznanj in nasvetov, kako se smiselno in zdravo pripravljati na starost in jo tako tudi živeti*. Ljubljana: Gerontološko društvo Slovenije (115-125)

- Holmes, T. H., Rahe, R. H. (1967), The social readjustment rating scale. *J. Psychosomatic Research*, 11
- Kennedy, G. J. (2000), *Geriatric mental health care: A treatment guide for health professionals*. London : Guilford Press, cop. 2000
- Kompare, A. (2006), Stališča, predsodki in moralno presojanje. V: Šmagelj, J. (ur.), *Psihologija – Spoznanja in dileme: učbenik za psihologijo v 4. letniku gimnazijskega izobraževanja*. Ljubljana: DZS (243-263)
- Košiček, M. (1991), *Ljubezen v jeseni življenja*. Maribor: Obzorja
- Košiček, M. (2003), *Človek, imej se rad!*. Radovljica: Didakta
- Krapež, B. (2004), Nekaj kar ste želeli vedeti o spolnosti, a si niste upali vprašati. V: Bokan, R., Grdina, R., Ivandič, L., Krapež, B., Leskovar, N., Novak Škarja, B., Orehovec, D., Periček Krapež, V., Rebolj, S., Trtnik, B., *Od čustvene inteligence do modrosti srca*. Ljubljana: CDK, Zavod za izobraževanje, vzgojo, razvoj in kulturo (272-277)
- Krapež, B. (2004), Pomen partnerskega razmerja. V: Bokan, R., Grdina, R., Ivandič, L., Krapež, B., Leskovar, N., Novak Škarja, B., Orehovec, D., Periček Krapež, V., Rebolj, S., Trtnik, B., *Od čustvene inteligence do modrosti srca*. Ljubljana: CDK, Zavod za izobraževanje, vzgojo, razvoj in kulturo (267-271)
- Kuhar, R. (2009), *Na križišču diskriminacij: Večplastna in intersekcijska diskriminacija*. Ljubljana: Mirovni inštitut
- Lamm, S. (1998), *Viagra – čudežna tabletko*. Ljubljana: DZS
- Lenič, Z. (2010), *Dialog – most med zaljubljenostjo, romantično in zrelo ljubeznijo*. Ljubljana: Fakulteta za socialno delo (diplomsko delo)
- Lichtenberg, P., Strezpek, D. (1990), Assessments of institutional dementia patient's competencies to participate in intimate relationships. *Gerontologist*, 30
- Macnicol, J. (2006), *Age discrimination: An historical and contemporary analysis*. Cambridge: Cambridge University
- Mali, J. (2002), Starost, emocije in emocionalno delo. *Socialno delo*, letnik 41, št. 6: 317-323
- Mali, J. (2008), *Od hiralnic do domov za stare ljudi*. Ljubljana: Fakulteta za socialno delo.
- Mali, J., Nagode, M. (2009), Medgeneracijsko sožitje kot temelj sodobne socialne politike v Sloveniji. V: Tašner, V. (ur.), Lesar, I. (ur.), Antid, M. G. (ur.), Hlebec, V. (ur.), Pušnik, M. (ur.), *Brez spopada: kultur, spolov, generacij*. Ljubljana: Pedagoška fakulteta (215-228).
- Mesec, B. (2007), *Metodologija raziskovanja v socialnem delu II*. Ljubljana: Fakulteta za socialno delo (študijsko gradivo): 30-35

- Mesec, B. (2009), Metodologija raziskovanja v socialnem delu I: Načrtovanje raziskave. Ljubljana: Fakulteta za socialno delo (študijsko gradivo): 115-218
- Milošević Arnold, V. (2004), Socialno delo s starimi ljudmi (izbrani članki in referati). Ljubljana: Fakulteta za socialno delo.
- Milošević Arnold, V. (2005), Kakovost bivanja v domovih za stare ljudi. V: Muršec, M. (ur.), Ali smo pripravljene na starost jutrišnjega dne? (zbornik referatov). Maribor: Splošna bolnišnica
- Novak Škarja, B. (2004), Ljubezen – kaj je že to?. V: Bokan, R., Grdina, R., Ivandič, L., Krapež, B., Leskovar, N., Novak Škarja, B., Orehovec, D., Periček Krapež, V., Rebolj, S., Trtnik, B., Od čustvene inteligence do modrosti srca. Ljubljana: CDK, Zavod za izobraževanje, vzgojo, razvoj in kulturo (290-291)
- Patterson, J., Nagel, N., James, E. (1995), Basic and clinical considerations of HIV infection in the elderly. *Clinical Geriatrics*, 3
- Pečjak, V. (1998), Psihologija tretjega življenjskega obdobja. Ljubljana: Znanstveni inštitut Filozofske fakultete
- Pečjak, V. (2007), Psihologija staranja. Bled: Samozaložba
- Požarnik, H. (1981), Umetnost staranja – Leta, predsodki in dejstva. Ljubljana: Cankarjeva založba
- Ramovš, J. (1997), Smiselno življenje v starih letih. V: Hojnik-Zupanc, I. (ur.), Dodajmo življenje letom: nekaj spoznanj in nasvetov, kako se smiselno in zdravo pripravljati na starost in jo tako tudi živeti. Ljubljana: Gerontološko društvo Slovenije (13-26)
- Ramovš, J. (2003), Kakovostna starost: Socialna gerontologija in gerontagogika. Ljubljana: Inštitut Antona Trstenjaka
- Smolić-Krković, N. (1974), Gerontologija – priručnik za socialne radnike. Zagreb: Savez društava socialnih radnikov Socijalističke republike Hrvatske
- Solina, N., Zorec, V. (2012), Telo v kontekstu psihosocialne pomoči. Ljubljana: Fakulteta za socialno delo (diplomsko delo)
- Stoppard, M. (1990), Življenje po petdesetem: Vodnik za starejše. Ljubljana: DZS
- Šircelj, M. (2009), Staranje prebivalstva v Sloveniji. V: Hlebec, V. (ur.), Starejši ljudje v družbi sprememb. Maribor: Aristej (15-43)
- Štiglic, M. (2009), Kaj srečne pare dela srečne?. Ljubljana: Fakulteta za socialno delo (diplomsko delo)
- Tomori, M. (1990), Psihologija telesa. Ljubljana: Državna založba Slovenije.

Trtnik, B. (2004), Razmišljanje o ljubezni. V: Bokan, R., Grdina, R., Ivandič, L., Krapež, B., Leskovar, N., Novak Škarja, B., Orehovec, D., Periček Krapež, V., Rebolj, S., Trtnik, B., Od čustvene inteligence do modrosti srca. Ljubljana: CDK, Zavod za izobraževanje, vzgojo, razvoj in kulturo (299-305)

Vertot, N. (2009). Prebivalstvo Slovenije danes in jutri, 2008–2060. Projekcije prebivalstva EUROPOP2008 za Slovenijo. Ljubljana: SURS

Walby, S. (1990), *Theorizing patriarchy*. Oxford: Blackwell

Spletni viri:

Spletni vir 1: Dom starejših občanov, vodič po oskrbovanih stanovanjih (SLONEP – dom in nepremičnine), 2011.

<http://www.slonep.net/vodic/oskrbovana-stanovanja/dom-starejsih-obcanov> (ogledano 12.5.2013)

Spletni vir 2: Hvalič Touzery, S. (2010 a), Boj proti starostni diskriminaciji v državah EU.

<http://www.inst-antonatrstenjaka.si/tisk/kakovostna-starost/clanek.html?ID=445> (ogledano 5.8.2013)

Spletni vir 3: Hvalič Touzery, S. (2010 b), Ozaveščanje o spolnosti starih ljudi v negovalnih domovih.

<http://www.inst-antonatrstenjaka.si/tisk/kakovostna-starost/clanek.html?ID=908> (ogledano: 16.8.2013)

Spletni vir 4: Kessel, B. (2011), *Sexuality in the older person*.

<http://ageing.oxfordjournals.org/content/30/2/121.full.pdf> (ogledano 17.8.2013)

Spletni vir 5: Statistični urad Republike Slovenije, 2010: Starejše prebivalstvo v Sloveniji.

<http://www.stat.si/doc/StarejsePrebivalstvo.pdf> (ogledano 10.7.2013)

Spletni vir 6: Strategija varstva starejših do leta 2010.

http://www.mddsz.gov.si/fileadmin/mddsz.gov.si/pageuploads/dokumenti__pdf/strategija_varstva_starejsih_splet_041006.pdf (ogledano 13.7.2013)

Spletni vir 7: Low P.L. Lisa, Lui, May H. L, Lee Diana T. F., Thompson David R., Chau Janita P. C. (2005). Promoting awareness of sexuality of older people in residential care. V: *Electronic Journal of Human Sexuality*, letnik 8, 24. avgust

http://www.ejhs.org/volume8/sexuality_of_older_people.htm (ogledano 16. 8 2013)

9. Priloga

9.1. Zapisi intervjujev in analiza pogovorov s starimi ljudmi

• Vprašalnik

- Mi zaupate vašo starost?
- Ste bili poročeni? Če 'da', koliko časa?
- Ste partnerja ljubili ali ga še ljubite?
- Kako se spomnite začetkov zaljubljenosti oz. ljubezni?
- Kaj za vas pomeni ljubezen?
- Kako razlikujete pomen med besedami »imeti rad« in »ljubiti«?
- Kako pa »zaljubljenost« in »ljubezen«?
- Ste bili zaljubljeni?
- Ste sedaj zaljubljeni in ljubite?
- Kako ljubezen kažete; s kakšnimi gestami, na kakšen način?
- Kakšno je vaše mnenje o spolnosti?
- Se vam zdi spolnost v življenju pomembna?
- Pa spolnost na stara leta, je nepogrešljiva, pomembna?
- Ko se ljudje postaramo, naša telesa ne funkcionirajo več tako, kot v mladosti – ali to po vašem mnenju vpliva na spolnost?
- Se s kom pogovarjate o svojih spolnih potrebah, imate to možnost, kako se pogovarjate?
- Kaj pomeni bivanje v domu za posameznika glede na zadovoljivost svojih potreb?
- Imate možnost za spolnost, intimo in nežnosti?
- Si želite intimnosti in nežnosti? Kaj bi bilo treba narediti, da bi imeli možnost za izražanje omenjenega? Na koga bi se obrnili?
- Koliko in na kakšen način vodstvo v domu, upošteva spolne potrebe svojih stanovalcev, imajo interna pravila za to?
- Ali se oz. ste se lahko s svojim partnerjem/partnerico pogovarjali o svojih spolnih potrebah? – *vprašanje za par, ki ne živi v DSO*
- Predstavljajte si, da bi živeli v domu za starejše – kaj mislite koliko možnosti imajo stanovalci DSO za izkazovat oz. izražat svoje spolne potrebe? – *vprašanje za par, ki ne živi v DSO*

• Zapisi pogovorov s starimi ljudmi

Zapis intervjuja A

Pišem diplomsko nalogo na temo ljubezni in spolnosti med starimi ljudmi. Naj vam že na začetku obrazložim, da vprašanja niso preveč direktna, oz. taka, ki bi vas morda spravljala v zadrego. Pogovor bom snemala, saj bom tako lažje obdelala podatke.

A) Ja, kaj pa če vam vse po pravici povem glede spolnosti. Pa boste vi v zadregi?

Tudi prav, če mi boste kaj takega povedala. Tudi to moram slišati. Najprej me zanima, če ste bili poročeni? Če 'da', koliko časa?

A) Ja sem bila. Mož pa je že umrl. Že 40 let je pokojen.

Joj, pa je bil mlad?

A) Ja, 49 let je bil star. Eno hčerko sem mela pa je tudi umrla. Pa zeta sem imela, pa je tudi lansko leto umrl. Ja, vsi so mi pomrli.

Ste čisto vse vi preživela. Vas lahko vprašam koliko ste stari?

A) Ja, jst sm korenina, veste. Stara pa sem 88 polnih let. Avgusta pa bom imela 89 let.

Izgledate zelo mlada! Vam ne bi pripisala toliko let.

A) Ja, samo neumna pa sm še vedno, kot tamladi. (smeh)

Sej, je prav! Tako si ohranjamo mladost! ☺ Povejte, ste vašega moža ljubila? Lahko rečete, da ste bila zaljubljena v njega?

A) Ne, ne morem reči. Ker sem imela že prej enega, ne, ampak tisti je umrl. Moža pa sm si vzela, kako bi človek rekel. tako nekako iz spoštovanja, da sem ga znala ceniti. Kot človeka sem ga tudi imela rada. Ampak tiste ljubezni, zaljubljenosti pa ni bilo.

Kot vas v bistvu razumem, vi torej lahko ločite pojma »imeti rad« in »ljubiti«?

A) Veste, kako bi vam povedala.. Jst sm bila stara 23 let, ko sva se midva z možem spoznala. Šele takrat sem se podala v seksualnost. Rada sem imela moško družbo, veliko so me moški tudi naučili – so rekli, »te bo eden podru, pa bodo rekli saj so te vsi«, ne? Če te pa ni nihče, si šel v zakon, pa ti ni nihče mogel tega očitati. Razočarana pa sem bila v mladosti velikokrat. So hodili fantje, pa so me razočarali, saj veste. Ne vem kako bi človek to bolje razložil. Sem bolj starokopitno naučena.

Mogoče mi boste bolje razložiti razliko med »zaljubljenostjo« in »ljubeznijo«? Kdaj človek ljubi in kdaj je zaljubljen?

A) Po pravici povem, da preveč zaljubljena nisem bila nikoli. Rada sem imela moža, sem ga spoštovala – sem vedela, da je on moj mož, da je glava družine.

Kaj za vas pomeni ljubezen? Kako bi vi to izrazila, pokazala?

A) Da maš enega rad, da ga spoštuješ, da nihče drugi več za tebe ne obstaja. Je samo eden za tebe. Si si ga izbral. Jaz sem imela hude težke čase z možem, ko je začel piti. Jaz sem se mogla s tem sprijaznit. Nisem ga zmerjala, nisem se kregala z njim, ampak v takem primeru moraš človeku/možu pomagati. Velikokrat sem poslušala druge ljudi, da zakaj mu nisem nič rekla. Pijanemu ne moreš reči, ker nič ne ve. Da se pa strezni, je pa sam vedel, da ni dobro naredu, ne. Da je grešu. Velikokrat me je prašal: »A sem ti kaj hudega naredil?«

Kako se spomnite začetkov zaljubljenosti oz. ljubezni?

A) Sem bila zaljubljena pa že prej, ja. Sem bila stara 15 let, sej veš kako smo se takrat tako malo gledali, pa špikali med sabo. Ampak sem s tem fantom, v katerega sem bila zaljubljena, bila prijateljica 6 let. Z njim bi se tudi poročila, samo je med vojno zbolel za tifusom in je umrl. Takrat mi je bilo grozno hudo za njim. Pa potem nisem bila dolgo v nobenega nič zagledana. Fantje so hodili za mano, pa marsikateri bi me rad

imel. Eno pismo imam, ko mi je en fant pisal. Pred 66-imi leti sem enemu fantu pisala na Madžarsko, kjer je bil v vojski. In po šestdesetih letih je on nekaj prekladal doma, pa našel moje pismo in mi ga je poslal. Sploh ne bi rekla, da sem jaz to pisala. Pisava je bila moja, vsebina pa nikakršna. Pa nisem vedela ali naj pišem ljubezensko ali bolj prijateljsko... Pa sva bila bolj prijatelja. Nisem imela pa nobenega, da bi šmirala z njim, ali kako že pravijo, ne.

Pa imate še vedno spravljeno tisto pismo?

A) Imam, ja. Pa potem mi je še vnuk rekel, da naj ga shranim za spomin. Pa smo pred kratkim imeli dva zaljubljenca tukaj v domu, pa sem jima pokazala to pismo.

In če vas sedaj vprašam, če ste zaljubljeni? Niste?

A) Ne, ne, ne. Nisem.

Ljubezen pa bi pokazala tako, kot ste mi že povedala, da daš ljubljeno osebi občutek, da je edini zate?

A) Tako, da je edini zate, ljubljeno.

Kakšno je vaše mnenje o spolnosti? In kako se vam zdi v življenju pomembna?

A) To je nekaj lepega. Samo jo morata partnerja eden do drugega si jo pravilno izkazati. To ne more bit tako, da si en to želi, drugi pa ne. Moj mož je 4 leta v nemški vojski in se mi je opravičil – je rekel: »Veš, včasih bo, včasih pa ne.« To mi je dal vedeti in jaz sem to upoštevala in to razumela. Če bo, bo v redu, če ne, pa ne. V partnerstvu je to tako, da se eden drugega uči. Partnerja se morata pogovarjati kaj komu odgovarja, kaj mu paše. To je tudi važno.

Se vam zdi, da spolnost vpliva tudi na odnos?

A) O, seveda. Spolnost in odnos je nekaj vzajemnega.

Kaj pa potem spolnost na stara leta, je nepogrešljiva, pomembna?

A) Ja, veste tako je. Želje so še nekako, ne. Notranje želje. To vse pride. Vi računajte, da sem jaz stara 88 let in še letos se mi je zgodilo, da sem začutila, da bi bilo lepo imet nekoga ob sebi, tudi za intimnost. A veste, sem bila stara 37 let in sem se že znašla v menopavzi in sem zato hodila k zdravniku. Sem dobivala injekcije, ker je bilo hudo. In sem enkrat zdravniku rekla: »Veste kaj gospod doktor. Jaz sem taka, kot tista krava, ki se kar naprej goni.« Oprostite, ker vam to povem, ampak sem mu rekla: »Jaz bi ga kar naprej noter imela.« Je rekel zdravnik: »Ja, pa možu povejte.« Pa sem rekla: »Če pa noče!« Veste kako so se smejali, je še sestro poklical noter, pa rekel, da tako odkritih žensk pa ni veliko. (smeh) Če ti odkrito nekaj ne poveš, tudi drugi ne bo vedel, kaj tebi hodi po glavi. Sedaj, ko sem stara 88 let, je še tudi bila želja po spolnosti pri meni. Imaš take občutke, da bi. Tako, da ja. Se mi zdi spolnost pomembna tudi na stara leta. Pa če tukaj moja sosedka, v sosednji sobi, je zaljubljena v enega moškega stanovalca tukaj. Sem jaz posrednik, pa ju moram skupaj spravljat.

A tudi take spletke se dogajajo tukaj v domu? smeh

A) Tudi take, ja. smeh

Ko se ljudje postaramo, naša telesa ne funkcionirajo več tako, kot v mladosti – ali to po vašem mnenju vpliva na spolnost?

A) Ja, kaj pa jaz vem. Meni se zdi, da nam mora še vedno v glavi delati domišljija. Sem se enkrat z enim kolegom pogovarjala, pa mi je rekel: »Veš, saj seks...« Ne vem kako reči... No, "tamali" – je rekel: »sej on ne vidi babe, to je vse v glavi, da postane trd.« To si moraš ti zamisliti. Mi je enkrat rekel eden, da je enkrat seksal, pa da je ves čas imel v glavi drugo žensko.

Ojooj, a res? No, kaj pa mislite na stara leta, če se dva ljubita in bi rada seksala, se da to ravno tako?

A) O, seveda se da. Imamo tukaj eno ženico. Jo vprašamo, da zakaj pa se skriva za vogalom, na drugem hodniku, pa nam reče: »Zato, da lupčka dam svojemu možu, da me nihče ne bo videl.« Se da ljubezen tudi drugače izražati.

Se s kom pogovarjate o svojih spolnih potrebah, imate to možnost, kako se pogovarjate?

A) Ne, zdaj že ne več. Sem že prestara. In sem bolna, imam vedno plenice gor. In ni več tiste prave želje, take, da bi jo zaupal komu drugemu in bi si želel, da se uresniči. Bolan si, kar naprej ti nekaj drugega po glavi hodi. Za enkrat je tista želja minila! Če se bo vrnila, to pa ne vem. To pa pridete potem vprašati. (smeh)

Kljub temu, da vi trenutno nimate partnerja, bi vas vseeno vprašala, kaj pomeni bivanje v domu za posameznika glede na zadovoljivost svojih potreb? Je to ovira?

A) Ne. Se veliko starih ljudi združi v domu.

Pa imajo taki možnost za spolnost, intimo in nežnosti?

A) Imajo. Imajo take svoje sobe, kot je ta. Pa se zaprejo in zaklenejo noter, pa je. A veste kako je fajn seks, da ti vrata lepo zakleneš, na okno daš deko gor, ali pa še omaro zraven. Da te nihče ne vidi, ne sliši. (smeh)

Mislím, da imate prav. (smeh)

A) Ja, midva z možem sva se velikokrat tako pohecali. Sva lažje v hecu kaj takega naredila.

Razumem, ja. No, kaj pa če bi sedaj vi imela tukaj v domu nekoga, ki vam je všeč. Kaj bi vi morala narediti, da bi lahko to izrazila? Bi sama pristopila do tega gospoda, ali bi potrebovala pomoč?

A) Ne, ne, sama bi to naredila. To bi še znala. (smeh)

No, sedaj, ko veste, da je ljubezen mogoča tudi v domu, me zanima ali vodstvo v domu tukaj, upošteva spolne potrebe svojih stanovalcev, imajo interna pravila za to?

A) Spoštujejo to. Vedo, da če se dva zakleneta v sobo, ju pustijo na miru. Nič ne branijo. Lepo je poštímáno. Ni kaj takega, kar ne bi smeli.

V bistvu sva sedaj prišli do konca. Upam, da vam pogovor z mano ni bil težak oz. zahteven. Lepo se vam zahvaljujem!

Zapis intervjuja B

Pišem diplomsko nalogo na temo ljubezni in spolnosti med starimi ljudmi. Naj vam že na začetku obrazložim, da vprašanja niso preveč direktna, oz. taka, ki bi vas morda spravljalá v zadrego. Pogovor bom snemala, saj bom tako lažje obdelala podatke.

Kako ste?

B) Kr. Gre. Ja, ne govorit ne morem, več.

Ni problema, bom jaz tako zastavljala vprašanja, da vas ne bom preveč mučila in obremenjevala. Mi lahko najprej poveste koliko ste stara?

B) 82 let.

Lepo izgledate za 82 let. (smeh) Ste veliko časa tukaj v domu?

B) 4 leta in mi je lepo tukaj. So prenovili sobo, je super. Zaveso sem dobila prav danes. Balkon sem imela, pa so ga sedaj podrli, da imamo večjo sobo.

Super, lepo. Najprej me zanima, če ste bili poročeni? Če 'da', koliko časa?

B) Ja sem bila. Dvakrat sem bila poročena. Oba moža sta žal umrla.

Smo res ženske bolj "trdožive", ne? (smeh) Pa ste oba partnerja ljubila in bila zaljubljena v njiju?

B) Ne, prvega nisem ljubila. Drugega pa ja.

Aha, tako. Pa ste živeli tukaj, v Ljubljani?

B) Ne, 30 let smo živeli na Švedskem. Sama pa prihajam iz Ljubljane. Na Švedsko smo šli zaradi službe.

Zanimivo! Pa znate še kaj po švedsko povedati? (smeh)

B) Verjetno bi kaj še znala povedati, vendar sem skoraj vse pozabila, zaradi možganske kapi. Zato tudi težje govorim. Tudi pisati več ne znam.

Aha, kap je torej prizadela tisto območje možganov za govor in pisanje. Zato raje gledate televizijo in poslušate radio, ne?

B) Tako, ja.

Se spomnite vaših začetkov ljubezni?

B) Ja.

Se je fajn tega spominjat, ne? Kje ste pa spoznala drugega moža?

B) Spoznala sem ga v Ljubljani. Bilo je med vojsko... aaaa. Kako že. *(tišina)*

Saj, vi kar počasi povejte, če se spomnite. Bom počakala.

B) V eni bolnišnici sem ga spoznala. ...

Ste tam delala?

B) Medicinska sestra sem bila.

Lepo, zagotovo ima ta zgodba lepo ozadje. Kje ste se pa s prvim možem našla?

B) Ne vem, sem že pozabila.

Mi poveste kaj za vas pomeni ljubezen?

B) Ja, sem zaljubljena.

Aha, sedaj ste zaljubljena?

B) Ja, sem.

Kako pa to pokažete ali občutite?

B) Ja, je z drugo šel, štirinajst dni od tega. Ampak to zelo boli. Srce me boli.

Razumem in si mislim. Pa, če vas vprašam med razliko »imeti rad« in »ljubiti«? Poznate razliko? Ali tako: koga imate rada in koga ljubite?

B) Fanta ljubim. Rada imam recimo mojo prijateljico. To se s srcem čuti.

Mogoče mi bi znala razložiti tudi razliko med »zaljubljenostjo« in »ljubeznijo«? Kdaj človek ljubi in kdaj je zaljubljen? Mislite, da je razlika?

B) Ne, se mi zdi to zelo podobno in povezano eno z drugim.

Torej, če vas prav razumem, ste sedaj že drugič zaljubljena v vašem življenju? Imam prav?

B) Ja, tako je.

Kaj za vas pomeni ljubezen? Kako to čutite?

B) Ja, rada ga imam z vsem srcem. Rada bi, da bi bil cel čas ob meni. Srce se mi para, ko vidim, da z drugo hodi na kosilo.

Kako bi vi to ljubezen do njega, njemu izrazila, pokazala?

B) Z ljubeznijo. Da se bi družila z njim, mu bila zvesta.

Pa ste mu povedala, da vam je všeč? In kaj je rekel na to?

B) Rad me ima. Jaz to vem. *(tišina)* Ampak je vmes še druga ženska. Debela. Ona pa ni zaljubljena v njega tako kot jaz. Ona je z njim samo zaradi seksa.

Ja, to pa ni v redu. Verjamem, da vam je težko. Greste kdaj k temu gospodu na obisk?

B) Hodimo skupaj kdaj na kosila. Mu tudi na ta način kažem ljubezen – s prijateljstvom.

Sedaj pa se bova osredotočili na spolnost. Kakšno je vaše mnenje o spolnosti? In kako se vam zdi v življenju pomembna?

B) Spolnost je zelo pomembna. Vpliva na odnos med partnerjema.

Se vam zdi, da če se partnerja ne ujameta v spolnosti, potem to vpliva na njun odnos?

B) Ja, jaz mislim, da vpliva. Pa mislim, da to je težko rešiti. Jaz sem s svojo spolnostjo zadovoljna, ko sem spolno dejavna. Si zaupava s partnerjem, ker je to pač potrebno.

Kaj pa potem spolnost na stara leta, je nepogrešljiva, pomembna?

B) Ja, za mene je. Ker prinaša neko svežino v odnos. Ampak verjetno niso vsi takega mnenja. Tudi stari smo sposobni še imeti spolne odnose.

Ko se ljudje postaramo, naša telesa ne funkcionirajo več tako, kot v mladosti – ali to po vašem mnenju vpliva na spolnost?

B) Ja, ko se postaramo, pa ni več toliko spolnosti med odnosom. Pa nič, ne. Kakšnega lupčka si lahko vseeno damo. *(smeh)*

Se s kom pogovarjate o svojih spolnih potrebah, imate to možnost tukaj v domu?

B) Ne in si ne želim o tem pogovarjati. Obdržim za sebe. No, edino prijateljici se zaupam. Njej pa res vse povem. Je moja zaupnica.

Kljub temu, da vi trenutno nimate partnerja, bi vas vseeno vprašala, kaj pomeni bivanje v domu za posameznika glede na zadovoljivost svojih potreb? Je to ovira?

B) Ne, se da, če se želi. Se da zadovoljiti tako spolne potrebe, če pač imaš partnerja za to. Pa tudi druge potrebe – jaz imam večjo potrebo po prijateljstvu in se veliko družim s prijateljico.

Pa imajo taki možnost za spolnost, intimo in nežnosti?

B) Ja, v sobi imamo možnost za to. Težje je pri osebah, ki živijo v dvoposteljnih sobah.

Torej, vi si želite intimnosti in nežnosti, če povzamem?

B) Ja, ampak samo s tem gospodom, ki mi je všeč, v katerega sem zaljubljena.

No, sedaj, ko veste, da je ljubezen mogoča tudi v domu, me zanima ali vodstvo v domu tukaj, upošteva spolne potrebe svojih stanovalcev, imajo interna pravila za to?

B) Se spoštuje to intimnost. Dovolijo take stvari, se mi zdi.

V bistvu sva sedaj prišli do konca. Upam, da vam pogovor z mano ni bil težak oz. zahteven. Lepo se vam zahvaljujem!

Zapis intervjuja C

Pišem diplomsko nalogo na temo ljubezni in spolnosti med starimi ljudmi. Naj vam že na začetku obrazložim, da vprašanja niso preveč direktna, oz. taka, ki bi vas morda spravljala v zadrego. Pogovor bom snemala, saj bom tako lažje obdelala podatke.

C) Vi kar direktno vprašajte, jaz bom pa direktno odgovorila.

Velja. Najprej me zanima, koliko ste stari?

C) Stara sem 76 let.

Ste veliko časa že tukaj?

C) Ja, že 17 let pa 3 mesece. *(tišina)* Sem imela benignen tumor v možganih. Mož mi je že prej umrl, je zelo skrbel za mene. Sin pa se je poročil, pa otroka dobil in jih nisem hotela ovirati. Sem rekla, grem v dom. In tukaj se jaz počutim varno, res! Sem zelo zadovoljna. Jaz si malo po svoje organiziram svoj dan – zmenjena sem, da ne grem na zajtrk in večerjo. Vodstvo tukaj vse upošteva in mi pomaga pri svojih željah. Imam dve dobri prijateljici, s katerima se družim vsak dan. Popijemo kavico, poklepetamo. Kdaj tudi kakšen vic pade tak kosmat, čeprav ni grob.

Mora biti kdaj tudi kaj takega hecnega. (smeh) Me veseli, da ste si življenje tukaj uredila po svoje. Da ste si prilagodila sobo.

C) Vam povem, da sem enkrat šla nazaj domov. Ampak sem zelo jokala. Taki spomini so se mi prebudili na življenje, ko je bil še mož v njem. To so bolečine bile. In sem rekla, da ne grem več. Naredim črto. Sem živela 27 let v Beogradu, pa so me vabili tja, pa ne grem. Ker bi mi počilo srce, ker mi je bilo tudi tam zelo lepo. In konec. Tega ni več.

No, vidite, pa vam je tudi tukaj zelo lepo, ne? Imate prijetno tukaj.

C) Ja, res je lepo. Sicer je vse nabasano, ker sedaj prenavljajo, ampak, ko bodo dela končana, bo super. Jaz sem si prilagodila tako, kot želim imeti.

In prav je tako. (smeh)No, sedaj sem že izvedela, da ste bila poročena.

C) Ja, sem bila poročena. Sem vdova.

Povejte, ste vašega moža ljubila? Lahko rečete, da ste bila zaljubljena v njega?

C) Sem ga ljubila z vsem srcem. Zelo.

Kako se spomnite začetkov zaljubljenosti oz. ljubezni?

C) Se. In v teh začetkih, teh spominih živim. Res. Verjemite mi – včasih sva se sprla in skregala, ampak jaz se sploh ne morem spomnit o čem točno sva se kregala. Spominjam se samo lepih stvari. Prijateljici je tudi umrl mož in je bila zelo potrta. Pa sem ji rekla: »Boš videla, eno leto bo silno hudo, potem pa se boš samo lepo spominjala in nič drugega grdega.«

Lepo, da se spominjate samo tistih lepih stvari. Mi poveste kaj za vas pomeni ljubezen?

C) Eno drhtenje, kot neizmerno srečo jaz to razumem in doživljam. Ampak ne samo do partnerja. Tudi do mojih vnučkov jaz to čutim.

Pa razlikujete med pomenom besed »imeti rad« in »ljubiti«?

C) Ja, jaz imam rada svoji prijateljici, ki živi tukaj v domu. Njiju ne ljubim, ampak rada ju imam. Rada imam tudi snaho in sina. Vnučke lahko rečem, da ljubim. Res ju imam rada. Mož pa sem ljubila. V moža sem pa bila zaljubljena. Lahko še to povem? Ko sem bila bolna, ko sem imela tumor v možganih, je mož zelo skrbel za mene. Bila sem v sobi, kjer sva imela televizor, mož pa je bil v dnevni sobi, kjer je gledal na drugi televizor. Vsak večer pa je spil malo viskija, pa si en led dal noter, pa je to počasi spil. In jaz sem prišla tako do njega in sem ga vprašala, če lahko en požirek naredim, potem pa sem ga objela. Mož pa: »Pa kaj ti je, zakaj to?« Pa sem mu rekla: »Zato, ker tako lepo skrbiš za mene.« Tako, to je bila ta ljubezen med nama dvema.

Lepo. Pa če vas vprašam, če obstaja razlika med »zaljubljenostjo« in »ljubeznijo«? Kdaj človek ljubi in kdaj je zaljubljen?

C) Zaljubljenost pa je bila takrat v začetku. Tako bi jaz rekla. To potem preraste v globoko prijateljstvo in ljubezen. Zaljubljenost pa je takrat, ko trepetiš, ko vidiš fanta in imaš metuljčke v trebuhu.

Kako pa ste ljubezen izrazila in pokazala? S kakšnimi gestami in na kakšen način?

C) To, sem vam povedala, ko sem ga objemala, mu povedala, da ga imam rada. Do sina tudi pokažem to tako, da ga objamem, vnučke tudi objamem, jih poljubim. Žal mi je, da sva s sinom izgubila tisti bolj trden odnos. Me objame, ko gredo za dalj časa na počitnice, poljubček pa moram že sama izsilit. (smeh)

Sedaj torej niste zaljubljeni?

C) Ne, nisem.

Kakšno pa je vaše mnenje o spolnosti? In kako se vam zdi v življenju pomembna?

C) Ja, se mi zdi zelo pomembna. In v zakonu in tudi recimo med geji in lezbijkami. Ljubezen je in tega čustva ti ne more nihče odvzeti. Spolnost pa je del te ljubezni.

Kaj pa potem spolnost na stara leta, je nepogrešljiva, pomembna?

C) Mine. Libido upade. Imaš nekoga rad, ampak... *(tišina)* No, smo prišli v Ljubljano. No, 6 let smo živeli tukaj in nisva mela niti enkrat en kontakt. Spolni. Enostavno – bolezn, smrti najinih staršev... drugi problemi, ki te čisto potolčejo in enostavno ne razmišljaš o spolnosti. Enostavno sva od vsega tega bila preutrujena, da bi se še spolnost šla. Mogoče je čudno, ampak tako je bilo. Sej moji prijateljici se delata norca iz mene, na ta račun. *(smeh)* Imaš željo, da daš možu poljub, da ga objameš. Za kaj več pa ne.

No, vi sedaj torej niste spolno aktivna, me pa zanima na splošno vaše mnenje o tem – ljudje se postaramo, naša telesa ne funkcionirajo več tako, kot v mladosti; ali to po vašem mnenju vpliva na spolnost?

C) Vpliva, ampak kljub temu lahko spolnost izrazimo na drugačen način. Saj ni treba seksat. Lahko tudi na drugi način. Si dasta lupčka recimo. In podpiram ljubezen in spolnost na stara leta! Tukaj se ni še nihče recimo poročil, ampak vidim kakšen par, ki se za rokice drži in se pred vsemi poljubi in meni se zdi to zelo lepo. Zakaj, če sta stara, zakaj ne bi smela svoje nežnosti delit in tudi drugim pokazat.

Se strinjam z vami. Sedaj pa, če bi vi imela kakšne take potrebe, tudi po spolnosti, bi lahko komu tukaj zaupala? Recimo svojim prijateljicam? Se pogovarjate o teh stvareh?

C) Prijateljicam lahko zaupam, bi pa težko dobila kakšnega moškega, si mislim. *(smeh)*

No, kaj pa recimo tisti, ki se tukaj zaljubijo, imajo možnost za spolnost, intimo in nežnosti?

C) Hja. Moja bivša prijateljica, ki je tukaj živela, je žal že pokojna, je imela tukaj enega prijatelja. In sta bila skupaj v sobi in so druge stanovalke plezale čez balkone, da so gledale kaj se dogaja v sobi. Ne vem. Nimamo tukaj ene intime. Pa te tanke stene, ki ločujejo sobe – veste, to se vse sliši ven. No, to te kar zmoti, si mislim. Tiste nove sobe imajo debelejšše stene, ampak pravijo, da se vseeno sliši ven. Spodaj sedaj delajo tak lep prostor, kamor bomo hodili kavice dol pit, pa tako... Vendar tam nimaš miru, da bi bil sam s svojim partnerjem. Sobe so za enkrat najbolj "intimne".

Bi lahko rekla, da se vam zdi, da je za starega, življenje v domu prej ena ovira? Ali kaj to pomeni za posameznika glede na zadovoljivost svojih potreb? Oviro?

C) Ja, je ovira, ker je potem takoj opravljanje. Če si doma, pač maš obiskov kolikor želiš in ti nihče oporeka. Tukaj pa se to vse razširi med druge stanovalce.

Pa vodstvo v domu tukaj, upošteva spolne potrebe svojih stanovalcev, imajo interna pravila za to?

C) Ja, mislim, da vodstvo to tudi podpira oz. razume. Ta naš direktor je odprt tudi za take reči. *(smeh)* Celó se mi zdi, da bi kdaj dali še malo več vzpodbude. *(smeh)*

Pa vi si kdaj zaželite intimnosti, nežnosti? Vem, da ste imela moža, ki ste ga neizmerno ljubila. Ampak, če bi sedaj enega srečala – bi dopustila svojim čustvom, da bi prišla na plano?

C) Jaz si želim samo pogovorov. Mogoče pa bi iz tega še kaj drugega prišlo oz. se razvilo. Mogoče bi kakšna nežnost nastala. In to si želim nekoga, ki bi me še kaj novega naučil o življenju. Ampak se mi zdi, da bom tukaj težko koga našla, drugam pa ne hodim. Nimam potrebe... Za enkrat imam svoje prijateljice. Sem bolj tak zapečkar, to pa priznam. *(smeh)* Tukajšnjih dejavnosti pa se vseeno udeležujem. Pa redko se zgodi, ampak vseeno – smo s prijateljicami vzele taksi in šle v center na kavico in sok. No, dvakrat se je to zgodilo. Ampak sedaj trenutno, ne morem...

No, tukaj imate svoje prijateljice in vam je to dovolj za enkrat. Tudi to je lepo. Samo, da ste zadovoljna s svojim življenjem, da ste nasmejana. (smeh) Si mislim, da če bi si zares želela pohajati, bi se že odpravila. Za enkrat vam tako življenje ustreza.

C) Tako, ja. *(smeh)*

No, pa sva zaključili. Upam, da vam pogovor z mano ni bil težak oz. zahteven. Lepo se vam zahvaljujem!

Zapis intervjuja D

Pišem diplomsko nalogo na temo ljubezni in spolnosti med starimi ljudmi. Naj vam že na začetku obrazložim, da vprašanja niso preveč direktna, oz. taka, ki bi vas morda spravljala v zadrego. Pogovor bom snemala, saj bom tako lažje obdelala podatke.

Mi poveste najprej koliko ste stara?

D) 85 let.

Mi lahko zaupate, če ste imela partnerja ali ga še imate?

D) Vdova sem že 6 let.

Povejte, ste vašega moža ljubila? Lahko rečete, da ste bila zaljubljena v njega?

D) *(tišina)* To je bilo... *(tišina)* Oba sva imela željo ustvariti si družino. Ljubila sem pa nekoga prej več let. Zato sem se tudi pozno poročila, iz razloga, ki sem ga povedala, zaradi želje po družini. Zakon je bil pač...tak. Kako bi rekla – normalen. Za družino sva oba skrbela, eden za drugega.

Aha. Torej ste vseeno bila zaljubljena v življenju?

D) Ja, zaljubila sem se pred mojim možem, ampak se je razdrlo. Ljubezen...to je tako ne. Lahko ugasne. Ni šlo, ja. Ampak mi zato ni žal. Enkrat v življenju sem le imela priliko, da sem nekoga ljubila.

Pa se mogoče spomnite začetkov zaljubljenosti oz. ljubezni? Mi jih lahko zaupate?

D) *(tišina)*

So vam mogoče prijetni ti občutki?

D) Največ ljubezni sem se zavedala takrat, ko jo je bilo konec. Namreč vse tisto lepo je bilo. Ampak na koncu sem spoznala, da bom to pogrešala. Na koncu je prišel tisti pravi odnos, oz. moje razumevanje ljubezni. Ljubezen je takrat prišla do izraza. Razumete? Pač mlada sem bila takrat. Čim je človek starejši, drugače gledaš na vse to.

Koliko pa ste bila stara, ko ste se potem poročila s svojim možem?

D) 33 let sem imela, ko sem se poročila.

Aha. Ja, za tiste čase ste se res bolj pozno poročila, ne. Navadno so se prej, ne?

D) Seveda, takrat je bilo pozno. Pa potem sem tudi pozno otroke imela. Enega sem imela pri 33-ih, enega pa še 5 let pozneje.

Mi lahko morda opišete kaj za vas pomeni ljubezen? Oz. kako ste jo mogoče izražala in kazala?

D) (*tišina*) Ljubezen se ne da povedat. To se čuti. Jaz sem to globoko čutila. Izrazit pa ne morem. Ker eni imajo radi ljudi, ki so dobri in prijazni – vse to ni prava ljubezen. Ljubezen pomeni to, da imaš lahko tudi barabo rad. Mislim reči, da ni vedno ta oseba do tebe pravična, kot sem jaz to imela. Pa kljub temu... Ljubezen nima pogojev. Al je ljubezen ali je ni. Ne ljubiš nekoga, ki je tak ali tak. Tak kakršen je, ne glede kakšen je, takšnega ljubiš. To je tista prava ljubezen, a ne. Za moj okus.

Ena izmed boljših definicij. Si mislim, da tudi razlikujete med pojmom »imeti rad« in »ljubiti«?

D) To je ogromna razlika. To sploh ni za primerjat.

Kaj pa med pojmom »zaljubljenost« in »ljubezen«? Kdaj človek ljubi in kdaj je zaljubljen?

D) Zaljubljenost še ni ljubezen. Se razvije potem. Najprej je kemija. Potem je lahko fizika takoj – torej dejanje. Potem je lahko zaljubljenost in nato ljubezen. Vse to pa ni zadostno za en nepretrgan zakon. Mora biti pa še nekaj zraven, kar je najvažnejše – to je prijateljstvo. Prijateljstvo pa je, če se dva dobita, ki imata podoben način kako živeti, kako dneve preživljati, iz kakšnega gnezda sta... Največja nesreča je, da prideta dva skupaj, ki sta iz različnega gnezda. To kar sem jaz imela. Ne... Torej, da se mora nekdo v paru prilagajati, če hoče preživeti. In tisti, ki se mora prilagajati, ne more biti srečen. Tisti, ki je pošten, je lahko samo odgovoren za drugega. Razumete? Ni pa to ljubezen. In tudi ne pomeni rad imet. Ampak iz odgovornosti nekaj narediš, in to zaradi sebe, ker si tak človek. Ker si ti odgovoren za drugega. Torej, "po domače" – če rečeš "a", moraš reči tudi "b". Eni pa ne rečejo "b". Jaz pa sem en od tistih, ki rečem tudi "b". In sem tako na slabšem.

Pa sedaj ste zaljubljena ali pa koga ljubite?

D) Ne.

Ok, sedaj pa me zanima še nekaj stvari glede spolnosti. Se vam zdi spolnost pomembna v življenju? Ali kakšno mnenje imate o njej na splošno?

D) Spolnost je pika na i. Zame spolnost ni številka 1. Spolnost je lahko lepa, če ljubiš. Če pa nimaš tega odnosa, je spolnost bolj dolžnost, ki spada k drugim dolžnostim. Je mogoče v začetku še nekako pomembna, ko si mlajši. Ko pa si starejši, imaš vedno več obveznosti, zlasti, če imaš družino, otroke, je pa to vedno bolj odgovornost, oziroma... Moški bolj to smatrajo za potrebo. Me ženske pa nimamo to kot potrebo, ampak imamo spolnost kot eno čustveno dejanje in ne potrebo. Jaz te potrebe nimam. Lahko pa rečem, da ta potreba obstaja tudi pri ženskah, ampak samo takrat, ko se partnerja ljubita. Ne imata rada, ampak ljubita.

Pa se vam zdi, da spolnost vpliva tudi na odnos?

D) Seveda! Pri partnerjih, ki se ljubita, spolnost le še dopolnjuje in izboljša odnos. In ja, potreba obstaja, tam kjer je ljubezen, sicer pa ne. Na stara leta, pa... A imate tudi to vprašanje?

Ja, seveda! Mi lahko kar odgovorite – se vam zdi spolnost na stara leta nepogrešljiva, pomembna?

D) Jaz, odkar sem tukaj...je že 1 leto, odkar živim tukaj. Sem se ogromno naučila in veliko bolje to razumem. Vidim, da imajo starejše ženske tudi potrebe. Ampak, veste kakšne potrebe? Potrebe, ker je osamljena, potreba po dotiku... In ene starejše ženske imajo celo potrebo po samem dejanju. In so zelo razočarane, ker moški ne bo do smrti nehal misliti na seks. To je znano. Ker je tako ustvarjen. Ker pa ni sposoben nehati misliti na seks. Ko žensko vidi, mu je ta všeč, ga privlači. In ob tem se spominja svojega aktivnega življenja v mladosti. To govorim za moške. Za ženske pa velja tako – jaz se rada lepo oblečem, recimo, ampak izključno zaradi sebe. Ne morem pa reči, da mi pa ne godi, kako me kakšen moški pogleda kako sem oblečena. Ker ženska do smrti ostane ženska. Tudi v glavi. Ker biološka starost je v glavi. Recimo jaz, si ne pustim reči, da sem stara, čeprav sem stara 85 let. Rečem, da sem starejša. Ker sem zelo sodobna ženska in ker moja pamet ni še stara. Zakaj? Ker sem imela starejša otroke – ko sem imela sina pri 38-ih letih in ko je on odraščal, če sem hotela sodelovati pri njegovem odraščanju, sem z njim sedela pri televiziji, kar je on gledal in sem tako vse te ansamble in bende spoznala takrat. Recimo Dire Straits, Freddie Mercury. Vse te plošče imam jaz tukaj. Glejte kaj vse poslušam. Od klasične glasbe, do te moderne. In to moji vnuki recimo zelo cenijo, da poznam tako glasbo. In še sedaj vse to spremljam. Imam recimo Siddharto.

Ste v koraku s časom, bom rekla, no. (smeh)

D) Jaz sem absolutno v koraku s časom. Ne pa v vseh ozirih. Recimo... Moji vnuki se pohvalijo, da njihova babica zna pisati sms-e. In njihovi prijatelji tega ne razumejo. Ne razumejo, da lahko ena babica, pri takih letih, upravlja z mobilnim telefonom. Mojemu sinu ne morejo verjeti, da ima tako mamo, da bere njen sms. To je mladim ljudem čudno. To je pa zato, ker sem ohranila svojo mladostnost.

Ja, to je zato, ker je malo starejših ljudi takšnih, ki bi bili tako "moderni".

D) Ja, zelo malo je takih. Več bi jih bilo, če bi se bolj potrudili. V življenju je tako. Če ti ne vztrajaš, ne moreš prispeti do cilja. To je tista delovna trma, ki nima z navadno trmo nobene zveze. Jaz toliko časa hočem nekaj sama narediti in se trudim...če res ne morem, potem vprašam za pomoč. Glejte, vsak človek je obdarjen s talenti, samo treba jih je izbežati ven in jih izraziti in jih nadgraditi.

U, sedaj smo se malce oddaljile od spolnosti. Vseeno vam pa moram povedati, da vidim, da ste modra ženska, ki ve veliko o sebi in o človeštvu...o načinu življenja nasploh. Kljub temu, bi vas rada samo še par stvari vprašala. Kaj se vam zdi, da pomeni bivanje v domu za posameznika glede na zadovoljivost svojih potreb? Je to ovira?

D) Mislim, da to ni ovira. Mislim, da imajo možnost si kazati ljubezen. In mene to sploh ne moti.

Torej imajo prebivalci tukaj možnost za spolnost, intimo in nežnosti?

D) Ja, imajo. Zakaj pa ne... Imajo svoje sobe.

Pa vodstvo v domu upošteva spolne potrebe svojih stanovalcev, imajo kakšna interna pravila za to?

D) Vodstvo pravi, da vedo, da se tudi seksa in konc. Nimajo nič proti temu. Sej, kaj pa morejo, ne?

Ko se ljudje postaramo, naša telesa ne funkcionirajo več tako, kot v mladosti – ali to po vašem mnenju vpliva na spolnost?

D) Seveda vpliva. Se pa stari ljudje prilagodimo. Pa saj seks ni vse, kot sem že prej rekla. Je pika na i. Iz tega jaz ne bi delala prevelikega slona. Če se dva stara človeka še vedno ljubita, se prilagodita.

Kaj pa vi si recimo želite kakšne intimnosti in nežnosti?

D) Ne. Z moškim, ne?

Ja, ali tudi drugače...

D) Ne. Ni govora. Niti ne maram dotikov. Ampak rada pa se z moškimi pogovarjam.

Se s kom pogovarjate o svojih spolnih potrebah, imate to možnost, kako se pogovarjate?

D) Ne, ker spolnih potreb nimam. Se pa veliko pogovarjam s svojimi prijateljicami. Ampak o bolj drugih rečeh. Veste, jaz imam veliko humorja v sebi. In imam rada, to, ko moške pripravim do smeha. Ampak jim tudi nakažem kje je meja. Vejo, da nisem ena od tistih, ki jih zanima seks. Vejo, da sem taka, da jih znam nasmejati. In to se mi zdi, da je to en dar, ki ga daš nekemu. In je ta dar tudi za mene. Jaz velikokrat ponudim in dam. Ne znam pa sprejemati. To je pa moja negativna stvar. Je treba tudi znati sprejemati. Moram se jaz popravljati pri temu. Tako svojo vnukinjo učim sprejemati in dajati.

V bistvu sva sedaj prišli do konca. Upam, da vam pogovor z mano ni bil težak oz. zahteven. Lepo se vam zahvaljujem za te modre besede! In vam želim, da boste še naprej nosila v sebi to mladost!

Zapis intervjuja E (moški)

Pišem diplomsko nalogo na temo ljubezni in spolnosti med starimi ljudmi. Naj vam že na začetku obrazložim, da vprašanja niso preveč direktna, oz. taka, ki bi vas morda spravljala v zadrego. Pogovor bom snemala, saj bom tako lažje obdelala podatke.

Tako, kako ste?

E) V redu.

Lepo. (smeh) Mi lahko najprej zaupate koliko ste stari?

E) Star sem 90 let.

Že? Veste, da kažete manj let?

E) Ja, pa jih tudi ne čutim. (tišina) Nimam spomina. Imam probleme. Tukaj se najbolj kaže.

Ja, si mislim, da s starostjo pridejo taki podobni problemi. Ampak vidim, da se kar držite. Koliko časa ste že tukaj?

E) Tukaj sem več kot leto dni in mi je prijetno tukaj. Ni mi ravno všeč, ampak je primerno zame.

Povejte, ste bil poročen? Pa koliko časa približno?

E) Joj, letnice vam ne bom znal točno povedati... Ja, jaz sem rojen leta 1922. Ko sem se poročil sem imel 57 let.

U, toliko? Ste se pozno poročili?

E) Ja. Sem bil 12 let starejši od žene. Žena jih je imela takrat 35.

Pa ste svojo soprogo ljubili? Ste bili zaljubljeni v njo?

E) Ja. In tudi ona je ljubila mene.

Se spomnite tistih začetkov ljubezni?

E) Ja. Prijetni so. Se šekar dobro spominjam najinih začetkov. Tistih po poroki.

Mi poveste kaj za vas pomeni ljubezen? Kaj je za vas ljubezen?

E) Ja, ljubezen je to, ko se žena in fant srečata, se poročita in ustvarita družino.

Pa lahko razlikujete pojma »imeti rad« in »ljubiti«?

E) Ja, to je razlika. Ljubezen je ena vrsta, oz. del poroke in združitve.

Kaj pa potem pomeni imeti rad?

E) Ja, rad pa imam vso svojo ostalo družino.

Mogoče mi boste bolj razložiti razliko med »zaljubljenostjo« in »ljubeznijo«? Kdaj človek ljubi in kdaj je zaljubljen? Kakšno je vaše mnenje?

E) Najbrž je razlika. (*tišina*) Vendar vam sedaj ne znam povedati. Sem precej dementen in stvari in besede pozabljam.

Ampak vam gre dobro ravno tako!

E) No, zdi se mi, da razlika je. Vendar je ne bi znal ubesediti... oziroma – ljubezen je bolj močna, tako bom rekel.

Super. Pa lahko rečete, da ste bili zaljubljeni in ste ljubili?

E) Ja, bil sem zaljubljen.

Pa ste bili samo v svojo ženo ali ste pred njo še katero drugo žensko?

E) Ja, tudi simpatije sem imel že prej. Vidiš žensko, pa se ti zdi lepa, pa jo pogledaš.

Ljubezen pa ste čutili samo do žene, no. Razumem. Pa sedaj ste mogoče zaljubljeni ali ne?

E) Ne, nisem. Rad vidim ženski spol. To rad vidim, ni kaj. Imam pa 90 let, ne. (*smeh*)

Kako pa ste takrat ljubezen kazali? Na kakšen način ste ženi pokazali ljubezen?

E) Ja, tako, da sva se večkrat srečala. Večkrat sva se dobivala. In enkrat sem ji tako izrekel ljubezen. Ona je tudi bila zaljubljena v mene...in tako sem si ustvaril družino.

V redu. Sedaj pa me zanima še nekaj glede spolnosti. Koliko se vam zdi spolnost v življenju pomembna?

E) Zdaj... *(tišina)* Pri meni je tako – jaz sem bil malce bolan in nisem v polni meri doživljal ljubezni oz. spolnosti. Zaradi moje ovire sem se mogel prilagoditi in spolnost ni bila najbolj pomembna v mojem življenju.

Pa spolnost na stara leta? Kako se vam zdi pomembna?

E) Meni pri 90-ih še. *(smeh)* Ampak to je moje mnenje.

Kaj pa mislite, da potem, ko se ljudje postaramo, naša telesa ne funkcionirajo več tako, kot v mladosti – ali to po vašem mnenju vpliva na spolnost?

E) Ja, to vpliva na spolnost. Ampak je verjetno zelo različno od človeka do človeka. Eni prej postanemo nefunkcionalni, drugi pozneje, ne. Na mene niti starost ni več toliko vplivala, ker sem že prej bil bolan. Tako, da so mogoče moje potrebe manjše. Bile in so manjše. Oziroma moje potrebe niso bile tako izrazite.

Aha. Kljub temu, da vi trenutno nimate partnerke, bi vas vseeno vprašala, kaj pomeni bivanje v domu za posameznika glede na zadovoljivost svojih potreb? Je to ovira? Ali se lahko tukaj ljudje zaljubijo in si kažejo to naklonjenost?

E) Ja, to jaz nisem še izkusil. Ampak mislim, da tisti, ki se zaljubijo tukaj, da jih dom ne ovira. Lahko izražajo kar si želijo. Oni ne ovirajo nas in tudi mi ne njih. Mislim, da dom ne ovira njihove želje po ljubezni in intimnosti.

Vodstvo v domu torej, upošteva spolne potrebe svojih stanovalcev?

E) Ni rečeno, da dovolijo. Ampak nič ne rečejo proti tem dejanjem.

Če bi vi imeli kakšne spolne potrebe ali potrebe po ljubezni...

E) Ah, ne! Pa kje?

No, pa recimo, če bi jih imeli – imate tukaj možnost se o tem s kom pogovarjati?

E) Bi se že s kom pogovarjal. To je normalno.

Na koga pa bi se obrnili? Na socialno delavko, na mogoče kakšnega sostanovalca?

E) Ja... *(tišina)* Ne vem. Ne vem kaj vam povedati, ker res nimam teh potreb.

OK. Obstajajo tukaj v domu kakšna interna pravila za tiste ljudi, ki se tukaj zaljubijo in imajo potrebe po intimnosti in nežnosti?

E) Kaj se sme in kaj se ne sme? Ne vem ničesar, kar se ne bi smelo. Če sta dva za skupaj, pa gresta skupaj. Skupaj lahko tudi živita. Sploh, če sta poročena.

Pa vi si v tem trenutku želite nežnosti ali intimnosti? Ali kakšno osebo s katero bi se bolj družili?

E) Ja... Po pravici povem, da. Samo nimam možnosti. Malo prestar sem, ne. Drugače sigurno, ko vidim kakšno lepo in prijazno žensko, si želim kakšnih takih stvari. Ampak so tukaj starost in pamet, ki so ovira. Želje so pa druge.

V redu. V bistvu sva sedaj prišli do konca.

E) Ne vem, če sem vam kaj prida pomagal...

Ste pomagal čisto dovolj! Vidite, res nisva bila dolga. Upam, da vam pogovor z mano ni bil težak oz. zahteven. Lepo se vam zahvaljujem!

Zapis intervjuja F

Pišem diplomsko nalogo na temo ljubezni in spolnosti med starimi ljudmi. Naj vam že na začetku obrazložim, da vprašanja niso preveč direktna, oz. taka, ki bi vas morda spravljala v zadrego. Pogovor bom snemala, saj bom tako lažje obdelala podatke.

Mi zaupate najprej koliko ste stari?

F) Trenutek, a ne boste vklopili snemalnika?

Se že snema, že snema.

F) Čez 1 mesec, oz. še prej, bom dopolnila 90 let. Kaj še naj vam povem?

Me zanima, če ste poročena ali ste bila?

F) Bila sem poročena. Imam 4 otroke, 7 vnukov, pa 4 pravnuke.

O, vaša družina se kar lepo širi. Mi zaupate, če ste svojega partnerja ljubila?

F) Seveda, na vsak način sem ga. Mogoče še mal preveč. *(smeh)* Žal je že pokojen.

Pa je tudi on vas ljubil? Lahko rečete, da ste imeli tisto pravo ljubezen?

F) A... Ne, ne. Ni bilo prave ljubezni. On je bil malo bolj sebičen.

Pa se spomnite tistih začetkov ljubezni? Ljubezenskih srečanj? Se vam je prijetno spominjati teh začetkov?

F) Ja, težki časi so bili. Začelo se je leta 1950. To je bil še povojni čas. Srečni smo bili, ker smo dobili skromno stanovanje... Otroci so prišli hitro, vsaki 2 leti eden. Tako, da je bila velika stiska. Ampak nekako je šlo. Mož je bil precej zahteven, da je lahko jedel z veliko žlico. Otroke pa je imel zelo rad. Dela sem imela zelo veliko. Najprej sem delala doma, potem pa sem si našla službo, ker sem ugotovila, da bo tako boljše, kot če bi bila samo odvisna od moža. Našli smo hišne pomočnice, ki so prišel iz dežel. Moram reči, da so bile kar pridne, res. Še sedaj imam s kakšno stike. Otroci so rasli in sem zelo zadovoljna z njimi. Vsi imajo streho nad glavo. Vsi živimo v prijateljstvu in sem čisto zadovoljna.

Super! Je zelo lepo slišati to. Sedaj mi boste povedala kaj za vas pomeni ljubezen.

F) Ja, ljubezen ne pomeni samo ljubezni med moškim in žensko. Ljubezen je vsepovsod, če si pozoren in vljuden do ljudi, ne da bi bil vsiljiv. Imaš rad vse ljudi, se reče. Da imaš rad tudi otroke, svoje, pa ne da jih trpinčiš z njo, da so tvoja lastnina. Moraš jim dopustiti tudi svobodomiselnost.

Že, ko ste omenila besedno zvezo »imeti rad« – kaj lahko ločite pojma »imeti rad« in »ljubiti«?

F) Ja, skorda ločim. Ljubezen je tista, ki je zelo globoka, ki jo lahko gojiš do moža, otrok, staršev... Imeti rad je pa le, da imaš rad vse ljudi. Ne moreš pa reči, da jih ljubiš, to je pa že trapasto. Rad imaš ljudi, še posebej, če so dobri. Oziroma tako – jaz rečem, da imam rada vse ljudi, ki so dobri do mene. Zakaj? Ker slabe ljudi jaz izločam, z njimi nimam opravkov in se niti ne spuščam v znanstvo in prijateljstvo z njimi. Prijateljico pa imam dobro. Se ne slišiva pogosto, ampak sva pa na isti valovni dolžini. Še vedno se čuti tista vez med nama.

Mi bi znala razložiti razliko med »zaljubljenostjo« in »ljubeznijo«? Kdaj človek ljubi in kdaj je zaljubljen?

F) Zaljubljenost, to je pa tista mlada zaljubljenost, ki pride na začetku. Prava ljubezen pride potem. In preraste v pravo, globoko prijateljstvo. To je tudi ljubezen, ne. In zakonca sta lahko zelo srečna, če se ljubita in da sta prijatelja. Zaljubljenost pa je tista bolj mladeniška. Si zaljubljen, pa te potem lahko malce mine, če vidiš, da ima oseba kakšne napake, pri ljubezni pa ni tako. Boš sprejel osebo tudi z napakami.

Vi potem lahko rečete, da ste bila zaljubeljna?

F) Ja, sem bila. Tudi v moža sem bila zaljubljena. Saj sem njega izbrala! So drugi za mano gledali pa to, ampak ni bilo med njimi nobene simpatije. Ta je pa takoj ujel uspeh. *(smeh)*

Sedaj pa niste zaljubljena?

F) Ne in niti nimam nobene želje kot take. Ker bi mi dali preveč mislit... Pa za moške moraš imeti čas. Moraš biti pozoren drug do drugega. Jaz pa imam toliko drugih aktivnosti – z družino, pa društvom. Se lahko pohvalim, da sem 30 let vodila izlete za društvo upokojencev v našem podjetju, kjer sem delala. Pa sem naredila tudi tečaj za turističnega vodiča. Živahno je bilo! *(smeh)*

Lepo, ste res aktivna! Mi lahko še poveste kako oz. na kakšen način vi ljubezen kažete?

F) Do moža sem bila pozorna, nisem pustila, da bi umazan hodil okrog, recimo... Za vse take stvari. Pa trudila sem se, da nisem bila preveč zahtevna, da bi me moral pogostokrat vozit na večerjo ne vem kam. Tudi to je pomembno, da poleg vsega tega ne pozabiš na otroke, da niso prikrajšani.

Aha. No, kakšno pa je vaše mnenje o spolnosti? In kako se vam zdi v življenju pomembna, nujna?

F) Seveda je pomembna! Pomembna je, če se mož in žena lepo razumeta in da sta zadovoljna v teh svojih dejanjih, da se nihče ne počuti zapostavljen. Narobe pa je, če mož ni zvest. To žena ne more odpuščati kar tako. Lahko potrpi, ampak tistega pravega zaupanja ni več.

Kaj pa potem spolnost na stara leta, je nepogrešljiva, pomembna?

F) Če sta dva, ki se imata rada, je tudi na stara leta pomembna. Dovolj je že, če se samo zvečer objameta, pa zaspita z roko v roki, recimo. In da čutita, da pripadata eden drugemu, čeprav ne moreta več seksati recimo. Zelo lepo je, da ni to tako vse mrzlo, pa da se eden drugega zavrača, ali pa da se ne spoštujeta drug drugega. Je lepo, če je brez tega.

Kaj pa, ko se ljudje postaramo, naša telesa ne funkcionirajo več tako, kot v mladosti – ali to po vašem mnenju vpliva na spolnost?

F) Ja, to vpliva. Pomembno je, da se partnerja ne zbadata in zafrkavata na račun drugega, če drugi nima več takšne kondicije, kot v mlajših letih. Treba je pač vzeti naravo tako kot je, pa z drugimi ljubeznivostmi in besedami olajšati zadrego, ki jo ima recimo moški pred ženo ali obratno. Ali pa moški recimo, mora vedeti, da žena ne bo več ista ostala, da gre vse svojo pot.

To ste pa zelo lepo povedala. In res je tako kot pravite! Pa vi recimo imate kakšne spolne potrebe? Imate tudi možnost, da se o tem s kom pogovarjate, tukaj recimo?

F) Ne, niti nimam potrebe in niti nimam želje. Jaz sem imela recimo moža zadosti in ko je to končano...res ne bi hotela nobenega moškega, ne da me komandira, ne nič. Ne, mi ni. Nimam tudi takega "teka", al kako bi rekla. (*smeh*) Lepo je, če se lahko pogovarjaš, če poznaš kakšno osebo bolj dobro, ampak kaj več pa ne potrebujem.

Kljub temu, da vi trenutno nimate partnerja, bi vas vseeno vprašala, kaj pomeni bivanje v domu za posameznika glede na zadovoljivost svojih potreb? Je to ovira?

F) Meni je bivanje v domu plus. Jaz se zelo zadovoljna tukaj. Jaz sem že 10 let tukaj. Ampak nimam želje, ne potrebe, ne časa, da bi kakšne stike in odnose poglobljala. Sem zelo zadovoljna s svojim življenjem. Jaz sem taka oseba, da moram imeti svoj mir in svojo svobodo. In sem tukaj zelo prosta in več ne potrebujem. Za druge pa si mislim, da tudi ni ovira, saj tukaj ljudje spoznajo veliko novih ljudi. In mogoče je med njimi tudi nova njihova ljubezen.

No, sedaj me še nekaj zanima glede spolnosti. Pravite, da nastanejo kakšne nove ljubezni med tukajšnjimi stanovalci, ne?

F) Ja, se najdejo kakšni novi pari, ja. Se zaljubijo.

Pa vodstvo v domu tukaj, upošteva spolne potrebe svojih stanovalcev, imajo interna pravila za to?

F) Ne, vem. Se nikoli nisem zanimala za to... Ampak vidim, da so ljudje prosti, da če je kdo zaljubljen ali karkoli, da ga pač nihče ne ovira. (*tišina*) Tko je – človek nikdar ne more reči kdaj bo tisti ta pravi prišel. In če bo to tak, ki ti je izredno, izredno všeč, pa če imaš še take pomisleke, boš šel preko njih. Če ti je tako simpatičen. Če pa ne, pa ne. Imam rada svojo svobodo, da me nobeden ne komandira.

Pa imajo ljudje, ki se tukaj zaljubijo, dovolj "prostora" in možnost za spolnost, intimo in nežnosti?

F) Gotovo imajo, saj imajo svoje sobe! Ravno zadnjič sem videla dva, ki sta hodila po domu in se držala za rokice. Ja, lepo, če se imata dva tako rada, ne? Drugače pa niti nisem toliko pozorna na to. Vsak je svoboden, naj dela kar hoče!

V bistvu sva sedaj prišli do konca. Upam, da vam pogovor z mano ni bil težak oz. zahteven. Lepo se vam zahvaljujem in me veseli, da ste se pogovarjali z mano!

Zapis intervjuja G (moški)

Pišem diplomsko nalogo na temo ljubezni in spolnosti med starimi ljudmi. Naj vam že na začetku obrazložim, da vprašanja niso preveč direktna, oz. taka, ki bi vas morda spravljala v zadrego. Pogovor bom snemala, saj bom tako lažje obdelala podatke.

Mi zaupate najprej koliko ste stari?

G) Star sem 65 let.

Me zanima, če ste bil poročen, pa koliko časa?

G) Bil sem poročen 26 let. Žal je moja žene umrla pred osmimi leti, bila je stara šele 54 let. Je imela infarkt.

Oh, žal mi je. Res je bila mlada. Pa lahko rečete, da ste partnerico ljubili? Je bila med vama tista prava ljubezen?

G) Svojo bivšo ženo sem ljubil. In tudi ona mene je. Lahko malo opišem najine začetke?

Lahko, tudi to me zanima.

G) V bistvu tako. Spoznala sva se na enem vaškem plesu, shwodi, rečemo mi. Tako sem jo vprašal kako ji je ime, če bi šla plesat z mano. In je pristala in sva šla plesat. Tako sva se počasi spoznavala. Sva se dogovorila za zmenek in tako. To najino druženje je trajalo nekje leto dni in potem sva se poročila. Tako, zelo rad sem jo imel, ona pa je imela eno nezakonsko hčerko prej. Ma jaz sem vzel tudi to hčerko, kot, da bi jo posvojil. Pač jaz otrok z njo nisem imel, ker je dvakrat splavila in potem ni smela več zanosit. In tako smo živeli. Trikrat zaporedoma je imela infarkt in tretji je bil žal usoden. Ji ni bilo pomoči. Živela pa sva v enem stanovanju, kjer sedaj živi hčerka. In jaz sem tukaj in sem zadovoljen. Dobivam vso postrežbo, kot je treba in je prav lep dom.

Ste se znašel, tudi če ste sam, ne?

G) Ja, sem se. Sem spoznal prijateljico, ki je stara 89 let. In se veliko druživa in pogovarjava. Pred nekaj meseci jo je infarkt in sedaj je nepokretna, ampak sva še naprej prijatelja. Ji pomagam in tako.

Lepo! Pa se vam je prijetno spominjati tistih začetkov in prvih zaljubljenosti?

G) Zelo so prijetni! Ampak zaljubil sem se že prej, ko sem hodil v srednjo šolo v Koper. Sva se spoznala s to punco, ampak ni bilo nič resnega.

Mi lahko poveste kaj za vas pomeni ljubezen?

G) Meni pomeni veliko. Jaz...jaz sem bik po horoskopu in ljubezen je zame ena stvar, intimnost. Dva, ki se zares imata rada, je prav, da se zaljubita in da živita skupaj v složno. Ne tisto, ko se na hitro spoznajo in poročijo in potem se ločujejo in preganjajo po sodiščih. To ni to.

Pa razlikujete med pomenom besed »imeti rad« in »ljubiti«?

G) Ja, to je zame razlika velika. Rad imam svojo zdajšnjo prijateljico. Če pa se zares zaljubim, je pa to druga stvar. To je bolj možno čustvo, ki ti pride res iz srca in ga ne pozabiš nikdar.

Mi bi znali še razložiti razliko med »zaljubljenostjo« in »ljubeznijo«? Kdaj človek ljubi in kdaj je zaljubljen?

G) Zaljubljenost – jaz sem na primer v eno žensko lahko tako površno zaljubljen, na prvi pogled, ne. A ljubezen je bolj globoka. Najprej se moraš s partnerjem spoznati, potem vidiš ali je zame ali ni... Zaljubljenost ni zame ljubezen.

Torej sedaj vi niste zaljubljen?

G) Ne.

Mi lahko še poveste kako oz. na kakšen način vi ljubezen kažete?

G) Najprej sem zelo prijazen. Govorim bolj take ljubezenske besede – te imam rad, te ljubim... Ko rečem "ljubim te", takrat je tisto resno. Ko pa rečem "rad te imam", to ni še tako resno.

Aha. No, kakšno pa je vaše mnenje o spolnosti? In kako se vam zdi v življenju pomembna, nujna?

G) Je, na en način je pomembna. Če se dva ljubita, pride do spolnosti avtomatsko. To je povezano eno z drugim, ker ne moreta se samo gledati. Ni dovolj samo en poljubček na hitro.

Kaj pa potem spolnost na stara leta, je nepogrešljiva, pomembna?

G) Ljubezen in spolnost je celo življenje, ko živiš z ženo, pomembna.

Kaj pa, ko se ljudje postaramo, naša telesa ne funkcionirajo več tako, kot v mladosti – ali to po vašem mnenju vpliva na spolnost?

G) Ja, spolnost se z leti zmanjšuje normalno. Starejši človek ne more tako, po domače rečeno, ne zamerit, seksat, kot v mladih letih. Telo ne dopušča. Občasno pa ja – recimo 1x na teden. So takrat ti dogodki bolj zanimivi, ampak še vedno lepi.

Pa vi recimo imate kakšne spolne potrebe? Imate tudi možnost, da se o tem s kom pogovarjate, tukaj recimo?

G) Ma ne. Niti s prijateljico se o tem ne pogovarjam, pa se toliko časa že pozna. Odkar je umrla žena, že osmo leto teče, od takrat je konec. Mene druge ženske na zanimajo, pa je tukaj veliko lepih deklet. Smo prijatelji z drugimi, samo ne, da bi prišlo do seksa.

No, ne do seksa, kaj pa do kakšnih bolj globokih čustev? Bi dal možnost kakšni ženski za ljubezen?

G) Bolj težko. V srcu imam še vedno ženo...se samo na nanjo spomnim in me pasa vse. Imam prijatelje, sostanovalce v sobi in se zafrkavamo tudi o seksu, z drugimi moškimi. Smo štirje v sobi in smo malo bolj navihani. (smeh)

Kljub temu, da vi trenutno nimate partnerke, bi vas vseeno vprašala, kaj pomeni bivanje v domu za posameznika glede na zadovoljivost svojih potreb? Je to ovira?

G) Po mojem mnenju ni ovira. Vidim tukaj, da so na vozičkih ljudje, ampak vse lepo postrežejo. Pa tudi, če je kaj narobe, da te kaj pri srcu boli, če se kaj sporečemo, gremo do socialne delavke in se vse lepo zmenimo. Glede spolnosti, pa... Eni moški pravijo, da bi radi žensko spoznali. Ampak tukaj so starejši ljudje, povprečno stari okrog 80 let. In je težko. Pa tudi malo parov živi tukaj.

Pa recimo, da se tukaj spoznata dva, ki ne živita v isti sobi, ampak vsak v svoji, še s kupom drugih sostanovalcev? Kako pa po vašem oni zadovoljujejo svoje spolne potrebe?

G) Ja, ti imajo bolj malo možnosti. Razen, če ena oseba živi v domu in spozna drugo osebo, ki ne živi tukaj. Ne moreš ti eno žensko pripeljat v sobo, če so zraven še trije drugi moški.

Pa vodstvo v domu tukaj, upošteva spolne potrebe svojih stanovalcev, imajo interna pravila za to?

G) Upošteva, ni pravil za to. So pa druga stroga pravila, ki jim ne oporekam.

V bistvu sva sedaj prišli do konca. Upam, da vam pogovor z mano ni bil težak oz. zahteven. Lepo se vam zahvaljujem in me veseli, da ste se pogovarjali z mano!

Zapis intervjuja H (moški)

Pišem diplomsko nalogo na temo ljubezni in spolnosti med starimi ljudmi. Naj vam že na začetku obrazložim, da vprašanja niso preveč direktna, oz. taka, ki bi vas morda spravljala v zadrego. Pogovor bom snemala, saj bom tako lažje obdelala podatke.

Mi zaupate najprej koliko ste stari?

H) Star sem 76 let.

Koliko časa ste že poročeni?

H) Letos sva z ženo slavila zlato poroko, torej 50 let poroke.

Mi lahko zaupate, če ste svojo partnerico ljubil ali jo še ljubite?

H) Jo še. Vedno. Samo nekdam bolj.

Bolj?

H) Ja, samo zaradi takih stvari se ta stvar ohladi.

Pa se spomnite tistih začetkov ljubezni? Ljubezenskih srečanj? Z vašo ženo, ali pa recimo kakšno predhodno ljubezen? Se vam je prijetno spominjati teh začetkov?

H) Jaz, da sem bil prav zaljubljen v kakšno prej... nikdar. Sem pogledal za žensko, vendar tako, kot sem bil zaljubljen v svojo ženo, nisem bil v nobeno drugo nikoli. No, ko pa sem imel okrog 9 let, sem vsako nedeljo pri sv. maši gledal eno punco, ki se mi je dopadla. Tako. Je bila eno leto starejša, pa lepa punca. Nismo nikoli govorili ali kaj, samo rad sem jo videl.

Aha. No, sedaj pa bi vas prosila, da mi poveste kaj za vas pomeni ljubezen?

H) Ljubezen je, da za svojega partnerja, za svojo ljubečo osebo, storiš vse naj. Oz. vsaj se trudiš narediti vse naj. Tako sem se tudi jaz trudil. Čeprav sem dobil tega vrnjeno zelo malo. In to je za mene žaljivo, da partner tega ne vidi.

Vi ste torej pričakoval nekaj, za ženo pa je bila njena definicija ljubezni malo drugačna. Najbrž ni namenoma tega delala. Mogoče drugače razmišlja?

H) Ne vem, če je to sedaj pomembno, ampak bom vseeno povedal – ona je bila zavrtja že od majhnega. Bila je vzgojena v takšni družini, kjer se o ljubezni, seksu in teh stvareh ni govorilo. Poleg tega je bilo tam vse bolj po katoliško. Ne moreš si predstavljati kako so bili vsi duhovniki takrat proti seksu, proti pogledovanju žensk... In pri družini od žene se je vse blokiral. To sem skozi leta, skozi njo to opazil. Vendar, ko je človek zaljubljen, tega ne briga. Važno mu je, da človek dobi to svojo ljubljeno osebo. Jaz bi rekel, da se z mojo ženo nisva nikoli tako ujela. Trudil sem se čim bolj, da bi nama bilo lepo, odvisno od financ, razpoloženja... Tako, imela sva veliko zelo lepih skupnih trenutkov, vendar, če bi bilo po moje, bi jih imela še več. Ti lahko povem še v procentih: 65% v minus, 35% v plus. To je moja definicija najinega zakona. (smeh)

Zanimivo. (smeh) Mi lahko še poveste, če razlikujete med pomeni besed »imeti rad« in »ljubiti«?

H) To je za mene zelo težko povedati... Imeti rad pomeni tudi ljubiti. Jaz tako mislim. Besedo ljubim sem zelo malokrat uporabljal, ker tudi jaz sem malo iz tistih časov, ko je bilo vse tabu. Narobe je to, da kadar sem rekel "te imam rad", ni minila niti ena ura, ko sem dobil kontra odgovor: "če me imaš rad boš to naredil", tudi če je bilo to v nasprotju z mojim prepričanjem ali z mojimi zmožnostmi. To je zame žaljivo, da ponuca besede "če me imaš rad" v take namene. S tem me je postavljala na izbiro.

Kaj pa razliko med »zaljubljenostjo« in »ljubeznijo«? Kdaj človek ljubi in kdaj je zaljubljen?

H) Zaljubljenost je takrat, ko si preveč slep. Zaradi zaljubljenosti spregledaš vse napake partnerjeve. Se niti ne poglobiš v te. Na začetku je zaljubljenost in ta preraste v ljubezen. Na začetku se zaljubiš na prvi pogled, ko osvajaš osebo. Potem človeka spoznaš, imaš rad njegove značilnosti.

Torej, če sem vas prav razumela, ste bil vi prav noro zaljubljen v svojo partnerico?

H) Ja, jaz ja. Sem govoril neumnosti, ko sem bil noro zaljubljen. (*smeh*) Mlad človek je preveč slepo zaljubljen. Ne razmišlja s pravo pametjo.

In če vas sedaj vprašam, če ste zaljubljen?

H) Ma...na en način, sem. Samo v večini imaš potem človeka rad. Ne moreš biti sedaj zaljubljen. Ker, če si zaljubljen, te partner pripravi do tega, da narediš zaradi njega tudi kakšno neumno. Jaz mislim, da sedaj nisem zaljubljen. Sedaj na kakšne neumnosti ne bi nasedal. Ampak imam pa rad. Jaz si niti ne predstavljam, da če bi bil vdovec ali, če bi sedaj z ženo šla narazen, da bi šel živeti z drugo žensko. Morda bi imel kakšno prijateljico, ampak ne bi dovolil, da bi mi katera prišla komandirat sem. Se mi zdi, da ne.

Kako pa oz. na kakšen način vi ljubezen kažete?

H) Ja, skozi dobra dejanja do nje. Tukaj so tudi intimnosti, ki z leti upadejo – dotiki, božanja. Lahko rečem, da kakšne 2, 3 leta nazaj...veliko mi je manjkala ta intimnost, ampak tega nisem dobil nikoli vrnjenege. To zaradi njene vzgoje, ki sem jo že opisal.

Aha. No, sedja pa še nekaj o spolnosti. Kakšno je vaše mnenje o spolnosti? In kako se vam zdi v življenju pomembna, nujna?

H) Zelo se mi zdi pomembna. To sem nekje prebral – spolno nepotešena ženska je nezadovoljna. Enako velja za moškega. Samo, narava je taka, da smo moški do določenega leta bolj pohlepni in nagnjeni k temu. Zame je to bilo vedno pomembno. Ker, če pride do pomanjkanja, potem nisi zadovoljen ne na delovnem mestu, ne nikjer.

Kaj pa potem spolnost na stara leta, je nepogrešljiva, pomembna?

H) Moja spolna želja ugaša – čemur se še danes čudim. (*smeh*) Ma tako skozi pogovore, ki slišim, veliko mlajši od mene že veliko časa ne seksajo več. Dobro, tukaj vmes lahko pride bolezen... Ampak jaz, še 2 leti nazaj sem bil zelo željan tega. Sedaj pa moram reči, da ugaša to. Je pa tudi odvisno od dogodkov – če te nekdo odbija, potem nimaš več želje po tem tako zelo. In se sprijazniš, ne.

Kaj pa, ko se ljudje postaramo, naša telesa ne funkcionirajo več tako, kot v mladosti – ali to po vašem mnenju vpliva na spolnost?

H) Ja, to vpliva. To vsekakor. Je pa res, da zaradi tega, ker sem stalno v dvomih, ali je kontrola nad mano, moja žena je pač takšen človek, potem raje ne grem nikamor, kar

je narobe. Recimo zanemarim 14 dni delo na vrtu in se mi pozna na telesu. In če bi šel vsaj vsaka dva dni s kolesom malo okrog do sosednje vasi, bi se drugače počutil. Prej sem ji rekel, če bi šla tukaj na bližnjo hrib, do kočice. In seveda ni možnosti, da bi jo prepričal. Nekdaj je tam v koči delala ena ženska, za katero je moja žena mislila, da je moja ljubica. Nikakor je ne bom mogel prepričati v nasprotno. In tako je bilo za vsako stvar. Ker ženo ljubim sem recimo pohode na to planoto opustil. In še katero drugo stvar tudi tako. Kar je narobe. Grozno ljubosumje je prisotno pri njej. Tudi, če rečem, da grem nabirat češnje – se takoj sliši v njenem glasu, da razmišlja ali se bom tam sestal s kakšno drugo. Od vedno tako. To je najhujše, da ne zaupaš partnerju. Vsaj, če bi znala to ljubosumje obračat in ga prikazovat skozi pojem ljubezen, potem bi bilo drugače... Malo moraš bit ljubosumen, ampak, ko pride, do tega, da ne pustiš človeka dihati, pa je prehudo.

No, pa recimo, ko ste imel spolne potrebe ste imeli možnost, da ste se o tem z ženo pogovarjal?

H) Ne, težko. O spolnih potrebah zelo težko, zaradi tega, ker se vedno to sprevrže v očitke, da sem možki in vedno razmišljam o tem.

Aha. Sedaj pa se bližava koncu. Predstavljajte si, da bi živel v domu za starejše – kaj mislite koliko možnosti imajo stanovalci DSO za izkazovat oz. izražat svoje spolne potrebe?

H) O tem pa nisem še razmišljal... Jaz bi rekel tako – tam pa tam se spomnim, da me bo življenje pripeljalo tudi v dom za starejše. Ampak kot vidim, mi življenjska moč hitro pada v zadnjih dveh letih in mislim, da me bo prej pobralo doma. (*smeh*) Jaz zelo težko navezujem stike. Vendar vidim, da zadnjih 20 let je družba bolj odprta in mislim, da bi se lažje z drugimi ženskami npr., pogovarjal o spolnosti, o potrebah po seksu. In mogoče bi prej kakšne stike navezal z ženskami v domu. Če bi mogoče ženska napeljevala na kakšno druženje, bi najbrž zagrabil priložnost. Ne vem, tako se mi zdi. No, prej pa smo res bili bolj vsi zaprti glede tega. Niti se ni govorilo o raznih boleznih, ki jih spolnost lahko prinese. O spolno prenosljivi bolezni smo prvič slišali pri vojakih, npr. Ampak moram povedati, da tudi, ko sem bil pri vojakih, ko smo kmečki fantje prišli v mesto in je bilo okrog nas veliko deklet... niti takrat nisem tega izkoristil. Res sem bil bolj zavrt in sem težko vzpostavil stike z dekleti.

V bistvu sva sedaj prišli do konca. Upam, da vam pogovor z mano ni bil težak oz. zahteven. Lepo se vam zahvaljujem in me veseli, da ste se pogovarjali z mano!

Zapis intervjuja I

Pišem diplomsko nalogo na temo ljubezni in spolnosti med starimi ljudmi. Naj vam že na začetku obrazložim, da vprašanja niso preveč direktna, oz. taka, ki bi vas morda spravljala v zadrego. Pogovor bom snemala, saj bom tako lažje obdelala podatke.

Mi zaupate najprej koliko ste stari?

I) Stara sem 74 let.

Koliko časa ste že poročena?

I) 50 let je minilo.

Mi lahko zaupate, če ste svojo partnerico ljubil ali jo še ljubite?

I) Veš, da sem ga ljubila! Ampak je vse sorte že bilo med nama, da je to vplivalo tako. Ampak ne smem reči, da ga nimam rada več. Jaz rabim njega, on rabi mene.

Pa lahko rečete, da je bil vaš mož vaša prva velika ljubezen? Ali ste bila mogoče zaljubljena do kakšnega moškega prej?

I) Ne, jaz bi rekla, da je bil moja edina ljubezen moj mož. In to že od enega šestnajstega leta naprej. No, jaz sem imela 15 let, ko sva se začela ogledovat in osvajat. Lepo se je spominjat teh stvari. *(smeh)*

Aha. No, sedaj pa bi vas prosila, da mi poveste kaj za vas pomeni ljubezen?

I) Ljubiš pomeni, da bi ne vem kaj dala za to osebo in ga stiskala k sebi. Ampak to verjetno delamo ljudje, ko smo mlajši. Sedaj starejši imamo že drugačne nazore. Se pogledamo v oči, se kaj posmejemo. Ljubezen je zame spoštovanje. Sedaj, ko razmišljam...rekla bi, da je med mano in mojim možem bila velika družinska razlika. Oni so živeli v gostilni in so imeli priložnost videti veliko stvari. Jaz pa sem živela na kmetiji in pri nas doma je bilo samo to: "tega ne smeš, tega ne smeš, tega ne smeš." Zaradi tega sva tudi drugače dojemala ljubezen. Kolikokrat mi je mož očital, da sploh ne vem kaj je ljubezen. So bile težke. Ampak je bilo res tako. Vem, da so moške sestre bile spolno aktivne že pri trinajstih letih! To so bile tako mlade punce. In potem se je govorilo po vasi, da jih moški nočejo vzeti za žene, ker kdo jih bo varoval, ko bodo sami hodili delati. So dobile sloves, da so lahke. Saj so bili fantje okrog mene, ampak kaj, ko jim nisem zaupala! In jaz sem samo od mojega moža žena in njegova punca bila.

No, ampak, če potegnete črto, lahko rečete, da ste zadovoljna s svojim življenjem?

I) Ja, s svojim ja! Ampak kaj, ko mi je moj mož kakšne take nakuhal. Po tej poti ne bi več rada šla. Ampak kaj več, ko bi lahko dobila še slabšega?! Najbolj sem zaupala njemu. In mu še danes. Ampak me motijo določene stvari.

Mi lahko še poveste, če razlikujete med pomeni besed »imeti rad« in »ljubiti«?

I) Jaz bi rekla tako, da imam rada svojega moža, ampak imam potem tukaj še moje otroke, pa moje brate in sestre. Vseh imam neizmerno rada, ampak sem imela z možem drugačne stike. Jaz imam svojega moža zelo rada in se bojim dneva, ko se bo kaj zgodilo...zato raje rečem, da bi raje videla, da umrem prej jaz kot on. *(smeh)* Biti zaljubljen pomeni, da za nekom hrepeniš. Meni se zdi, da moža imam sedaj rada. Da ta zaljubljenost mine.

Kaj pa razliko med »zaljubljenostjo« in »ljubeznijo«? Kdaj človek ljubi in kdaj je zaljubljen?

I) Ja, najprej si zaljubljen, potem pa ljubiš. To čustvo je bolj močno. To se ugasne, ampak ne vem zakaj. Sedaj mogoče je tako...mož mi je velikokrat rekel, da sem ljubosumna. Ampak, bom rekla, da seveda sem bila, če sem pa kaj opazila! Ampak ljubosumnost je znak ljubezni, ker sem ga hotela imeti zase! Jaz sem še sedaj prepričana, da je imel ljubice. Mogoče sem bila paranoična. To so bile take reči...mož je imel družbo, kjer so mu govorili: "Saj ni treba vse povedati babi kje si bil, ti pojdi in mora biti mir pri hiši!" Take reči, me razumeš? Če hočeš, da se dva imata rada...tega ne sme biti zraven. Je veliko dela za uspešno zvezo, veš. Ampak mi ne more reči, da sem bila samo jaz ljubosumna! V vasi sem zvedela, da, ko je bil še zaposlen, je edini on hodil domov malicat. Zato, ker je bil ljubosumen in ga je skrbelo, da kaj delam jaz doma cel dan. Ampak jaz nisem nikoli pomislila na to, da mož hodi domov marendat

zaradi ljubosumja. Temveč zato ker pač hoče. Meni je kdaj žal, da je prišlo med mano in mojim možem do takih nesoglasij.

Torej, če sem vas prav razumela, ste bila zaljubljena? Kaj pa sedaj?

I) Sedaj bolj rečem jaz, da ga imam rada. Zaljubljenost je zame tisto, ko sem recimo komaj čakala kdaj pride ta moj fant. Ampak mož je videl zaljubljenost bolj v seksu. Samo seks, seks, seks. Ali je to zato ker je moški ali je to v rodovini, ne vem. Ni dolgo od tega mi je priznal, da od tega še 2 leti bi on to vsaki dan počel. Očitno je njegovo telo še toliko bolj zmogljivo bilo.

Očitno imate vzdržljivega, zdravega moža. (smeh) Kako pa oz. na kakšen način vi ljubezen kažete? Z objemi, s poljubčki?

I) Ne, ne. Z objemi in poljubčki pa res ne več. Včasih smo se objemali in ljubčkali. Ampak sedaj redkokdaj. Kadar kdaj kuham pride mimo in me uščipne in požgečka, recimo. Saj so mi všeč taka dejanja.

Aha. No, sedja pa še nekaj o spolnosti. Kakšno je vaše mnenje o spolnosti? In kako se vam zdi v življenju pomembna, nujna?

I) Spolnost se mi zdi pomembna. Recimo jaz nisem bila spolno nadarjena. Ampak, spolnost je lepa, dokler je vse prav. Moram povedati, da sem jaz imela slabe izkušnje s seksom. Res grozne probleme. Moški imajo ta "klin" in njih nič ne boli. Ampak žensko sluznica lahko boli in peče! Bolečine za umreti sem imela. Kolikokrat sem jaz bila pri doktorjih zaradi tega. Po spolnem odnosu zvečer, sem jaz naslednje jutro že imela vnetje mehurja zaradi tega. In ni bilo samo enkrat in tudi je bilo do krvi. Res sem imela grozne probleme, za kaj, za koga pa ne vem. Si pa mogoče mislim... In ko sedaj še kdaj tako poskusiva, če to še vedno znava (smeh), me nikoli nič več ne peče ne boli. Zakaj misliš, da je tako? Jaz mislim, da zato, ker je imel vmes druge ženske. Ne vem... skušam dati to misel na stran, kar je bilo je bilo. V glavnem, jaz se sedaj čutim veliko bolj zdrava kot pa nekdaj. To je mene odbijalo. Jaz sem se bala spolnih odnosov. Nikoli pa se nisem o tem pogovarjala s kakšno drugo žensko. Je bila taka družba. Si nisem predstavljala, da bi te svoje reči delila s kom drugim še.

Kaj pa potem spolnost na stara leta, je nepogrešljiva, pomembna?

I) Ja, lepo je. (smeh) Ma ne si misliti, da je seks pri naju vsaki dan! Pa si mislim, da pri kateri drugi je bil moj mož, da nič ne išče pri meni...

Ah, ne! To je starost. Saj vam je sam povedal, da njegova spolna želja ugaša.

Ja, mogoče res. Sem rekla zadnjič možu: »Bog ne daj, da bi kdo znal, da še kdaj probava imeti spolne odnose.« Pa mi je rekel: »Nevoščljivi bi ti bili!« (smeh)

Ja, saj to pa ima prav! (smeh)

I) Jaz imam svojega moža rada tudi samo za to, da si pozimi v postelji grejemo noge. Si ne morem predstavljati moje sosede tukaj, ki je že po 50. letu ostala vdova. Ampak ni imela nikoli nobenega drugega moškega. Niti samo za druženje. Ah kaj, saj tudi jaz mislim, da si ne bi dobila nobenega drugega moškega, če bi ostala sama. Možu sem obljubila, da bo moj in tako naj tudi bo.

No, kaj pa, ko se ljudje postaramo, naša telesa ne funkcionirajo več tako, kot v mladosti – ali to po vašem mnenju vpliva na spolnost?

I) Ja, zagotovo starost vpliva na spolnost in njeno pogostost.

No, sedaj pa mi prosim samo še povejte, če ste se lahko s svojim možem pogovarjala o svojih spolnih potrebah in o teh rečeh?

I) Ja, sem se lahko. Se mi zdi, da se še vedno. Tudi en dan, ko sva imela tako spolno dejanje. Sva sedela pri zajtrku. In sem ga vprašala, da kako mu je bilo. In mi je odgovoril: »Ja, je bilo, vendar ne tako kot nekdanj.« Ja, meni je pa sedaj lepše kot nekdanj, ker me nič več ne peče in nimam več teh vnetij.

No, torej lahko rečete, da si še vedno sedaj želite nežnosti in intimnosti?

I) Ja, še vedno. Mi je lepo.

Lepo to slišati. Sedaj pa sva res pri koncu. Predstavljajte si, da bi živela v domu za starejše – kaj mislite koliko možnosti imajo stanovalci DSO za izkazovat oz. izražat svoje spolne potrebe?

I) Verjetno je to odvisno od posameznika. Jaz mislim, da imajo stanovalci možnost za spolnost v svojih sobah. Poznam vdove, tako stare kot jaz, ki si najdejo druge moške v domovih.

In se to vam zdi napačno?

I) Nič napačno. Če ženska rabi to... naj si moškega najde! In naj se ne ozirajo na družbo, ki pravi drugače! Ampak jaz mislim, da če bi bila sama, da bi lahko odpravila brez seksa. Zares. Sem že toliko stara in ta potreba pri meni ni več toliko izrazita. Ampak kot sem ti rekla, lažje s seksom odpravim sedaj, kot nekdanj. Ampak moram povedati, da me je mož peljal tudi do psihologinje v Ljubljano, ravno zaradi tega, ker sem imela probleme s seksom. Pa je bila ta gospa na moji strani, ker je videla, kako je mož malce pregrobo govoril čez mene. In njemu seveda ni bilo prav. Moram priznati, da sem imela strašno stisko v zakonu. Mož me je preveč poniževal. Zato sem se naprej odpravila k odvetniku. Ko je mož zvedel za to me je strašno pretepel. Strašno. Potem sem šla k zdravniku zaradi tega in tisti zdravnik je rekel, da takšnega moža ni za imet. In od tam so me poslali do bližnjega Centra za socialno delo. Odlična socialna delavka mi je pomagala priti do dobrega psihiatra. In ta mi je povedal, da sem take depresije dobila ravno zaradi tega, ker sem take stvari tiščala v sebi. In potem sem se možu uprla in sem si poiskala službo. Ker do tistega dne mi mož ni pustil delati. Me je hotel imeti samo za sebe doma. Ampak to ni prav, da se ti polovico dneva nimaš s kom pogovarjati! Saj sedaj je mojemu možu žal. Tudi sam reče, da ga je sram, da je tako ravnal. Midva...ne vem. Vseeno naju nekaj močnega vleče skupaj. No, mislim, da sem sedaj povedala kar veliko stvari. *(smeh)*

Res je! Ste bila zelo izčrpna! Hvala, da ste se mi tako izpovedala! In v bistvu sva sedaj prišli do konca. Upam, da vam pogovor z mano ni bil težak oz. zahteven. Lepo se vam zahvaljujem in me veseli, da ste se pogovarjali z mano!

• Določitev enot kodiranja – stanovalci, stari ljudje

Določitev enot kodiranja za intervju A

STAROSTNA OPREDELITEV *(Mi zaupate vašo starost?)*

Ja, jst sm korenina, veste. Stara pa sem 88 polnih let. Avgusta pa bom imela 89 let./ (1)

ZAKONSKI STAN *(Ste bili poročeni? Če 'da', koliko časa?)*

Ja sem bila. Mož pa je že umrl. Že 40 let je pokojen./ (2) Ja, 49 let je bil star. Eno hčerko sem mela pa je tudi umrla. Pa zeta sem imela, pa je tudi lansko leto umrl. Ja, vsi so mi pomrli./ (3) Ja, samo neumna pa sm še vedno, kot tamladi./ (4)

LJUBEZEN IN ZALJUBLJENOST *(Ste partnerja ljubili ali ga še ljubite? Kako se spomnite začetkov zaljubljenosti oz. Ljubezni? Ste bili zaljubljeni? Ste sedaj zaljubljeni in ljubite?)*

Ne, ne morem reči. /Ker sem imela že prej enega, ne, ampak tisti je umrl./ (5) Moža pa sm si vzela, kako bi človek rekel. tako nekako iz spoštovanja, da sem ga znala ceniti./ (6) Kot človeka sem ga tudi imela rada. Ampak tiste ljubezni, zaljubljenosti pa ni bilo./ (7)

Sem bila zaljubljena pa že prej, ja. Sem bila stara 15 let, sej veš kako smo se takrat tako malo gledali, pa špikali med sabo./ (8) Ampak sem s tem fantom, v katerega sem bila zaljubljena, bila prijateljica 6 let. Z njim bi se tudi poročila, samo je med vojno zbolel za tifusom in je umrl./ (9) Takrat mi je bilo grozno hudo za njim. Pa potem nisem bila dolgo v nobenega nič zagledana./ (10) Fantje so hodili za mano, pa marsikateri bi me rad imel./ (11) Eno pismo imam, ko mi je en fant pisal. Pred 66-imi leti sem enemu fantu pisala na Madžarsko, kjer je bil v vojski. In po šestdesetih letih je on nekaj prekladal doma, pa našel mojo pismo in mi ga je poslal. Sploh ne bi rekla, da sem jaz to pisala. Pisava je bila moja, vsebina pa nikakršna. Pa nisem vedela ali naj pišem ljubezensko ali bolj prijateljsko... Pa sva bila bolj prijatelja. Nisem imela pa nobenega, da bi šmirala z njim, ali kako že pravijo, ne./ (12) Imam, ja. /Pa potem mi je še vnuk rekel, da naj ga shranim za spomin./ (13) Pa smo pred kratkim imeli dva zaljubljenca tukaj v domu, pa sem jima pokazala to pismo./

Ne, ne, ne. Nisem./ (14)

OPREDELITEV LJUBEZNI *(Kaj za vas pomeni ljubezen? Kako razlikujete pomen med besedami »imeti rad« in »ljubiti«? Kako pa »zaljubljenost« in »ljubezen«?)*

Veste, kako bi vam povedala... /Jst sm bila stara 23 let, ko sva se midva z možem spoznala. Šele takrat sem se podala v seksualnost./ (15) Rada sem imela moško družbo, veliko so me moški tudi naučili – so rekli, »te bo eden podru, pa bodo rekli saj so te vsi«, ne? Če te pa ni nihče, si šel v zakon, pa ti ni nihče mogel tega očitati./ (16) Razočarana pa sem bila v mladosti velikokrat. So hodili fantje, pa so me razočarali, saj veste. Ne vem kako bi človek to bolje razložil. Sem bolj starokopitno naučena./ (17)

Po pravici povem, da preveč zaljubljena nisem bila nikoli./ (18) Rada sem imela moža, sem ga spoštovala – sem vedela, da je on moj mož, da je glava družine./ (19)

Da maš enega rad, da ga spoštuješ, da nihče drugi več za tebe ne obstaja. Je samo eden za tebe. Si si ga izbral./ (20) Jaz sem imela hude težke čase z možem, ko je začel piti./ (21) Jaz sem se mogla s tem sprijaznit./ (22) Nisem ga zmerjala, nisem se kregala z njim, ampak v takem primeru moraš človeku/možu pomagati./ (23) Velikokrat sem poslušala druge ljudi, da zakaj mu nisem nič rekla./ (24) Pijanemu ne moreš reči, ker nič ne ve./ (25) Da se pa strezni, je pa sam vedel, da ni dobro naredu, ne. Da je grešu. /Velikokrat me je prašal: »A sem ti kaj hudega naredil?«/ (26)

IZRAŽANJE LJUBEZNI *(Kako ljubezen kažete; s kakšnimi gestami, na kakšen način?)*

Tako, da je edini zate, ljubljen./ (27)

ODNOS DO SPOLNOSTI (*Kakšno je vaše mnenje o spolnosti? Se vam zdi spolnost v življenju pomembna?*)

Ja, kaj pa če vam vse po pravici povem glede spolnosti. Pa boste vi v zadregi?/ (28)

To je nekaj lepega. Samo jo morata partnerja eden do drugega si jo pravilno izkazati. To ne more bit tako, da si en to želi, drugi pa ne./ (29) Moj mož je 4 leta v nemški vojski in se mi je opravičil – je rekel: »Veš, včasih bo, včasih pa ne.« To mi je dal vedeti in jaz sem to upoštevala in to razumela. Če bo, bo v redu, če ne, pa ne./ (30)

V partnerstvu je to tako, da se eden drugega uči. Partnerja se morata pogovarjati kaj komu odgovarja, kaj mu paše./ (31) To je tudi važno./

O, seveda. Spolnost in odnos je nekaj vzajemnega./ (32)

POMEN SPOLNOSTI NA STARA LETA (*Pa spolnost na stara leta, je nepogrešljiva, pomembna?*)

Ja, veste tako je./ Želje so še nekako, ne. Notranje želje. To vse pride. Vi računajte, da sem jaz stara 88 let in še letos se mi je zgodilo, da sem začutila, da bi bilo lepo imet nekoga ob sebi, tudi za intimnost./ (33) A veste,

sem bila stara 37 let in sem se že znašla v menopavzi in sem zato hodila k zdravniku. Sem dobivala injekcije, ker je bilo hudo. In sem enkrat zdravniku rekla: »Veste kaj gospod doktor. Jaz sem taka, kot tista krava, ki se kar naprej goni.« Oprostite, ker vam to povem, ampak sem mu rekla: »Jaz bi ga kar naprej noter imela.« Je rekel zdravnik: »Ja, pa možu povejte.« Pa sem rekla: »Če pa noče!« Veste kako so se smejali, je še sestro poklical noter, pa rekel, da tako odkritih žensk pa ni veliko. (*smeh*)/ (34) Če ti odkrito nekaj ne poveš, tudi drugi ne bo vedel, kaj tebi hodi po glavi./ (35)

Sedaj, ko sem stara 88 let, je še tudi bila želja po spolnosti pri meni. Imaš take občutke, da bi./ (36) Tako, da ja./ Se mi zdi spolnost pomembna tudi na stara leta./ (37) Pa če tukaj moja sosedka, v sosednji sobi, je zaljubljena v enega moškega stanovalca tukaj. Sem jaz posrednik, pa ju moram skupaj spravljat./ (38)

VPLIV STARANJA NA SPOLNOST (*Ko se ljudje postarajo, naša telesa ne funkcionirajo več tako, kot v mladosti – ali to po vašem mnenju vpliva na spolnost? Se s kom pogovarjate o svojih spolnih potrebah, imate to možnost, kako se pogovarjate?*)

Ja, kaj pa jaz vem./ Meni se zdi, da nam mora še vedno v glavi delati domišljija./ (39) Sem se enkrat z enim kolegom pogovarjala, pa mi je rekel: »Veš, saj seks...« Ne vem kako reči... No, "tamali" – je rekel: »sej on ne vidi babe, to je vse v glavi, da postane trd.« To si moraš ti zamisliti. Mi je enkrat rekel eden, da je enkrat seksual, pa da je ves čas imel v glavi drugo žensko./ (40)

O, seveda se da./ Imamo tukaj eno ženico. Jo vprašamo, da zakaj pa se skriva za vogalom, na drugem hodniku, pa nam reče: »Zato, da lupčka dam svojemu možu, da me nihče ne bo videl.« Se da ljubezen tudi drugače izražati./ (41)

Ne, zdaj že ne več./ Sem že prestara. In sem bolna, imam vedno plenice gor./ (42) In ni več tiste prave želje, take, da bi jo zaupal komu drugemu in bi si želel, da se uresniči./ (43) Bolan si, kar naprej ti nekaj drugega po glavi hodi. Za enkrat je tista želja minila!./ (44) Če se bo vrnila, to pa ne vem. To pa pridete potem vprašati. (*smeh*)/

ŽIVLJENJE V DSO (*Kaj pomeni bivanje v domu za posameznika glede na zadovoljivost svojih potreb?*)

Ne./ Se veliko starih ljudi združi v domu./ (45)

SPOLNOST, INTIMA IN NEŽNOST V DSO (*Imate možnost za spolnost, intimo in nežnosti? Si želite intimnosti in nežnosti? Kaj bi bilo treba narediti, da bi imeli možnost za izražanje omenjenega? Na koga bi se obrnili? Koliko in na kakšen način vodstvo v domu, upošteva spolne potrebe svojih stanovalcev, imajo interna pravila za to?*)

Imajo. Imajo take svoje sobe, kot je ta./ Pa se zaprejo in zaklenejo noter, pa je./ (46) A veste kako je fajn seks, da ti vrata lepo zakleneš, na okno daš deko gor, ali pa še omaro zraven. Da te nihče ne vidi, ne sliši. (smeh)/ (47)

Ja, midva z možem sva se velikokrat tako pohecala. Sva lažje v hecu kaj takega naredila./ (48)

Ne, ne, sama bi to naredila. To bi še znala. (smeh)/ (49)

Spoštujete to. Vedo, da če se dva zakleneta v sobo, ju pustijo na miru. Nič ne branijo./ (50) Lepo je poštivano./ Ni kaj takega, kar ne bi smeli./ (51)

Določitev enot kodiranja za intervju B

STAROSTNA OPREDELITEV (*Mi zaupate vašo starost?*)

Kr. Gre./ Ja, ne govorit ne morem, veš./ (1) 82 let./ (2) 4 leta in mi je lepo tukaj. So prenovili sobo, je super. Zavese sem dobila prav danes. Balkon sem imela, pa so ga sedaj podrli, da imamo večjo sobo./ (3)

ZAKONSKI STAN (*Ste bili poročeni? Če 'da', koliko časa?*)

Ja sem bila./ Dvakrat sem bila poročena. Oba moža sta žal umrla./ (4) Ne, 30 let smo živeli na Švedskem. Sama pa prihajam iz Ljubljane. Na Švedsko smo šli zaradi službe./ (5)

Verjetno bi kaj še znala povedati, vendar sem skoraj vse pozabila, zaradi možganske kapi. Zato tudi težje govorim. Tudi pisati več ne znam./ (6) Tako, ja./ Spoznala sem ga v Ljubljani. Bilo je med vojsko... aaaa. Kako že. (tišina) V eni bolnišnici sem ga spoznala. ... Medicinska sestra sem bila./ (7) Ne vem, sem že pozabila.

LJUBEZEN IN ZALJUBLJENOST (*Ste partnerja ljubili ali ga še ljubite? Kako se spomnite začetkov zaljubljenosti oz. Ljubezni? Ste bili zaljubljeni? Ste sedaj zaljubljeni in ljubite?*)

Ne, prvega nisem ljubila. Drugega pa ja./ (8)

OPREDELITEV LJUBEZNI (*Kaj za vas pomeni ljubezen? Kako razlikujete pomen med besedami »imeti rad« in »ljubiti«? Kako pa »zaljubljenost« in »ljubezen«?*)

Ja, sem zaljubljena./ (9) Ja, sem.

Fanta ljubim./ (10) Rada imam recimo mojo prijateljico. To se s srcem čuti./ (11)

Ne, se mi zdi to zelo podobno in povezano eno z drugim./ (12)

Ja, tako je./ (13)

Ja, rada ga imam z vsem srcem. Rada bi, da bi bil cel čas ob meni./ (14) Srce se mi para, ko vidim, da z drugo hodi na kosilo./ (15) Rad me ima. Jaz to vem. (tišina)/ (16) Ampak je vmes še druga ženska. Debela. Ona pa ni zaljubljena v njega tako kot jaz. Ona je z njim samo zaradi seksa./ (17)

Hodimo skupaj kdaj na kosila. Mu tudi na ta način kažem ljubezen – s prijateljstvom./ (18)

IZRAŽANJE LJUBEZNI (*Kako ljubezen kažete; s kakšnimi gestami, na kakšen način?*)

Ja, je z drugo šel, štirinajst dni od tega. Ampak to zelo boli. Srce me boli./ (19)

Z ljubeznijo. Da se bi družila z njim, mu bila zvesta./ (20)

ODNOS DO SPOLNOSTI (*Kakšno je vaše mnenje o spolnosti? Se vam zdi spolnost v življenju pomembna?*)

Spolnost je zelo pomembna. Vpliva na odnos med partnerjema./ (21)

Ja, jaz mislim, da vpliva. Pa mislim, da to je težko rešiti./ Jaz sem s svojo spolnostjo zadovoljna, ko sem spolno dejavna./ (22) Si zaupava s partnerjem, ker je to pač potrebno./ (23)

POMEN SPOLNOSTI NA STARA LETA (*Pa spolnost na stara leta, je nepogrešljiva, pomembna?*)

Ja, za mene je./ Ker prinaša neko svežino v odnos./ (24) Ampak verjetno niso vsi takega mnenja./ Tudi stari smo sposobni še imeti spolne odnose./ (25)

VPLIV STARANJA NA SPOLNOST (*Ko se ljudje postarajo, naša telesa ne funkcionirajo več tako, kot v mladosti – ali to po vašem mnenju vpliva na spolnost? Se s kom pogovarjate o svojih spolnih potrebah, imate to možnost, kako se pogovarjate?*)

Ja, ko se postarajo, pa ni več toliko spolnosti med odnosom./ (26) Pa nič, ne./ Kakšnega lupčka si lahko vseeno damo. (*smeh*)/ (27)

Ne in si ne želim o tem pogovarjati. Obdržim za sebe. No, edino prijateljici se zaupam. Njej pa res vse povem. Je moja zaupnica./ (28)

ŽIVLJENJE V DSO (*Kaj pomeni bivanje v domu za posameznika glede na zadovoljivost svojih potreb?*)

Ne, se da, če se želi. Se da zadovoljiti tako spolne potrebe, če pač imaš partnerja za to. Pa tudi druge potrebe / (29) /...jaz imam večjo potrebo po prijateljstvu in se veliko družim s prijateljico./ (30)

SPOLNOST, INTIMA IN NEŽNOST V DSO (*Imate možnost za spolnost, intimo in nežnosti? Si želite intimnosti in nežnosti? Kaj bi bilo treba narediti, da bi imeli možnost za izražanje omenjenega? Na koga bi se obrnili? Koliko in na kakšen način vodstvo v domu, upošteva spolne potrebe svojih stanovalcev, imajo interna pravila za to?*)

Ja, v sobi imamo možnost za to./ (31) Težje je pri osebah, ki živijo v dvoposteljnih sobah./ (32)

Ja, ampak samo s tem gospodom, ki mi je všeč, v katerega sem zaljubljena./ (33)

Se spoštuje to intimnost. Dovolijo take stvari, se mi zdi./ (34)

Določitev enot kodiranja za intervju C

STAROSTNA OPREDELITEV (*Mi zaupate vašo starost?*)

Vi kar direktno vprašajte, jaz bom pa direktno odgovorila./ (1) Stara sem 76 let./ (2) Ja, že 17 let pa 3 mesece. (*tišina*)/ (3)

ZAKONSKI STAN (*Ste bili poročeni? Če 'da', koliko časa?*)

Ja, sem bila poročena. Sem vdova./ (4)

Sem imela benigni tumor v možganih./ (5) Mož mi je že prej umrl, je zelo skrbel za mene. Sin pa se je poročil, pa otroka dobil in jih nisem hotela ovirati./ (6) Sem rekla, grem v dom./ (7) In tukaj se jaz počutim varno, res! Sem zelo zadovoljna. Jaz si malo po svoje organiziram svoj dan – zmenjena sem, da ne grem na zajtrk in večerjo. Vodstvo tukaj vse upošteva in mi pomaga pri svojih željah./ (8) Imam dve dobri dobri prijateljici, s

katerima se družim vsak dan. Popijemo kavico, poklepetamo. Kdaj tudi kakšen vic pade tak kosmat, čeprav ni grob./ (9)

Vam povem, da sem enkrat šla nazaj domov. Ampak sem zelo jokala. Taki spomini so se mi prebudili na življenje, ko je bil še mož v njem. To so bolečine bile. In sem rekla, da ne grem več. Naredim črto./ (10) Sem živela 27 let v Beogradu, pa so me vabili tja, pa ne grem. Ker bi mi počilo srce, ker mi je bilo tudi tam zelo lepo. In konec. Tega ni več./ (11)

Ja, res je lepo. Sicer je vse nabasano, ker sedaj prenavljajo, ampak, ko bodo dela končana, bo super./ (12) Jaz sem si prilagodila tako, kot želim imeti./ (13)

LJUBEZEN IN ZALJUBLJENOST *(Ste partnerja ljubili ali ga še ljubite? Kako se spomnite začetkov zaljubljenosti oz. Ljubezni? Ste bili zaljubljeni? Ste sedaj zaljubljeni in ljubite?)*

Sem ga ljubila z vsem srcem. Zelo./ (14)

Se. In v teh začetkih, teh spominih živim. Res./ Verjemite mi – včasih sva se sprla in skregala, ampak jaz se sploh ne morem spomnit o čem točno sva se kregala. Spominjam se samo lepih stvari./ (15) Prijateljici je tudi umrl mož in je bila zelo potrta. Pa sem ji rekla: »Boš videla, eno leto bo silno hudo, potem pa se boš samo lepo spominjala in nič drugega grdega.«/ (16)

Ne, nisem./ (17)

OPREDELITEV LJUBEZNI *(Kaj za vas pomeni ljubezen? Kako razlikujete pomen med besedami »imeti rad« in »ljubiti«? Kako pa »zaljubljenost« in »ljubezen«?)*

Eno drhtenje, kot neizmerno srečo jaz to razumem in doživljam. Ampak ne samo do partnerja. Tudi do mojih vnučkov jaz to čutim./ (18)

Ja, jaz imam rada svoji prijateljici, ki živita tukaj v domu. Njiju ne ljubim, ampak rada ju imam. Rada imam tudi snaho in sina./ (19) Vnučke lahko rečem, da ljubim. Res ju imam rada. Moža pa sem ljubila. V moža sem pa bila zaljubljena./ (20) Lahko še to povem? Ko sem bila bolna, ko sem imela tumor v možganih, je mož zelo skrbel za mene. Bila sem v sobi, kjer sva imela televizor, mož pa je bil v dnevni sobi, kjer je gledal na drugi televizor. Vsak večer pa je spil malo viskija, pa si en led dal noter, pa je to počasi spil. In jaz sem prišla tako do njega in sem ga vprašala, če lahko en požirek naredim, potem pa sem ga objela. Mož pa: »Pa kaj ti je, zakaj to?« Pa sem mu rekla: »Zato, ker tako lepo skrbiš za mene.« Tako, to je bila ta ljubezen med nama dvema./ (21)

Zaljubljenost pa je bila takrat v začetku. Tako bi jaz rekla. To potem preraste v globoko prijateljstvo in ljubezen./ (22) Zaljubljenost pa je takrat, ko trepetiš, ko vidiš fanta in imaš metuljčke v trebuhu./ (23)

IZRAŽANJE LJUBEZNI *(Kako ljubezen kažeš; s kakšnimi gestami, na kakšen način?)*

/... ko sem ga objemala, mu povedala, da ga imam rada. Do sina tudi pokažem to tako, da ga objamem, vnučke tudi objamem, jih poljubim./ (24) Žal mi je, da sva s sinom izgubila tisti bolj trden odnos. Me objame, ko gredo za dalj časa na počitnice, poljubček pa moram že sama izsilit. *(smeh)*/ (25)

ODNOS DO SPOLNOSTI *(Kakšno je vaše mnenje o spolnosti? Se vam zdi spolnost v življenju pomembna?)*

Ja, se mi zdi zelo pomembna./ (26) In v zakonu in tudi recimo med geji in lezbijkami. Ljubezen je in tega čustva ti ne more nihče odvzeti./ (27) Spolnost pa je del te ljubezni./ (28)

POMEN SPOLNOSTI NA STARA LETA (*Pa spolnost na stara leta, je nepogrešljiva, pomembna?*)

Mine. Libido upade./ (29) Imaš nekoga rad, ampak... (*tišina*) No, smo prišli v Ljubljano./ No, 6 let smo živeli tukaj in nisva mela niti enkrat en kontakt. Spolni./ (30) Enostavno – bolezn, smrti najinih staršev... drugi problemi, ki te čisto potolčejo in enostavno ne razmišljaš o spolnosti./ (31) Enostavno sva od vsega tega bila pretrujena, da bi se še spolnost šla./ (32) Mogoče je čudno, ampak tako je bilo. Sej moji prijateljici se delata norca iz mene, na ta račun. (*smeh*)/ (33) Imaš željo, da daš možu poljub, da ga objameš. Za kaj več pa ne./ (34)

VPLIV STARANJA NA SPOLNOST (*Ko se ljudje postarajo, naša telesa ne funkcionirajo več tako, kot v mladosti – ali to po vašem mnenju vpliva na spolnost? Se s kom pogovarjate o svojih spolnih potrebah, imate to možnost, kako se pogovarjate?*)

Vpliva, ampak kljub temu lahko spolnost izrazimo na drugačen način. Saj ni treba seksat. Lahko tudi na drugi način. Si dasta lupčka recimo./ (35) In podpiram ljubezen in spolnost na stara leta!/ (36) Tukaj se ni še nihče recimo poročil, ampak vidim kakšen par, ki se za rokice drži in se pred vsemi poljubi in meni se zdi to zelo lepo. Zakaj, če sta stara, zakaj ne bi smela svoje nežnosti delit in tudi drugim pokazat./ (37)

Prijateljicam lahko zaupam.../ (38) /...bi pa težko dobila kakšnega moškega, si mislim. (*smeh*)/ (39)

ŽIVLJENJE V DSO (*Kaj pomeni bivanje v domu za posameznika glede na zadovoljivost svojih potreb?*)

Ja, je ovira.../ (40) /...ker je potem takoj opravljanje./ (41) Če si doma, pač maš obiskov kolikor želiš in ti nihče oporeka./ (42) Tukaj pa se to vse razširi med druge stanovalce./ (43)

SPOLNOST, INTIMA IN NEŽNOST V DSO (*Imate možnost za spolnost, intimo in nežnosti? Si želite intimnosti in nežnosti? Kaj bi bilo treba narediti, da bi imeli možnost za izražanje omenjenega? Na koga bi se obrnili? Koliko in na kakšen način vodstvo v domu, upošteva spolne potrebe svojih stanovalcev, imajo interna pravila za to?*)

Hja. Moja bivša prijateljica, ki je tukaj živela, je žal že pokojna, je imela tukaj enega prijatelja./ (44) In sta bila skupaj v sobi in so druge stanovalke plezale čez balkone, da so gledale kaj se dogaja v sobi./ (45) Ne vem. Nimamo tukaj ene intime./ Pa te tanke stene, ki ločujejo sobe – veste, to se vse sliši ven. No, to te kar zmoti, si mislim. Tiste nove sobe imajo debelejšje stene, ampak pravijo, da se vseeno sliši ven./ (46) Spodaj sedaj delajo tak lep prostor, kamor bomo hodili kavice dol pit, pa tako... Vendar tam nimaš miru, da bi bil sam s svojim partnerjem./ (47) Sobe so za enkrat najbolj "intimne"./ (48)

Ja, mislim, da vodstvo to tudi podpira oz. razume./ (49) Ta naš direktor je odprt tudi za take reči. (*smeh*)/ (50) Celó se mi zdi, da bi kdaj dali še malo več vzpodbude. (*smeh*)/ (51)

Jaz si želim samo pogovorov./ (52) Mogoče pa bi iz tega še kaj drugega prišlo oz. se razvilo. Mogoče bi kakšna nežnost nastala./ (53) In to si želim nekoga, ki bi me še kaj novega naučil o življenju./ (54) Ampak se mi zdi, da bom tukaj težko koga našla, drugam pa ne hodim./ (55) Nimam potrebe.../ (56) Za enkrat imam svoje prijateljice./ (57) Sem bolj tak zapečkar, to pa priznam. (*smeh*)/ (58) Tukajšnjih dejavnosti pa se vseeno udeležujem./ (59) Pa redko se zgodi, ampak vseeno – smo s prijateljicami vzele taksi in šle v center na kavico in sok. No, dvakrat se je to zgodilo./ (60) Ampak sedaj trenutno, ne morem.../ (61)

Določitev enot kodiranja za intervju D

STAROSTNA OPREDELITEV (*Mi zaupate vašo starost?*)

85 let./ (1)

ZAKONSKI STAN (*Ste bili poročeni? Če 'da', koliko časa?*)

Vdova sem že 6 let./ (2) 33 let sem imela, ko sem se poročila. Seveda, takrat je bilo pozno. Pa potem sem tudi pozno otroke imela./ (3) Enega sem imela pri 33-ih, enega pa še 5 let pozneje./

LJUBEZEN IN ZALJUBLJENOST (*Ste partnerja ljubili ali ga še ljubite? Kako se spomnite začetkov zaljubljenosti oz. Ljubezni? Ste bili zaljubljeni? Ste sedaj zaljubljeni in ljubite?)*

(tišina) To je bilo... (tišina)/ Oba sva imela željo ustvariti si družino./ (4) Ljubila sem pa nekoga prej več let./

(5) Zato sem se tudi pozno poročila, iz razloga, ki sem ga povedala, zaradi želje po družini./ (6) Zakon je bil pač...tak. Kako bi rekla – normalen. Za družino sva oba skrbela, eden za drugega./ (7)

Ja, zaljubila sem se pred mojim možem, ampak se je razdrlo. Ljubezen...to je tako ne. Lahko ugasne. Ni šlo, ja. Ampak mi zato ni žal. Enkrat v življenju sem le imela priliko, da sem nekoga ljubila./ (8)

Največ ljubezni sem se zavedala takrat, ko jo je bilo konec. Namreč vse tisto lepo je bilo. Ampak na koncu sem spoznala, da bom to pogrešala. Na koncu je prišel tisti pravi odnos, oz. moje razumevanje ljubezni.

Ljubezen je takrat prišla do izraza./ (9) Razumete?/ Pač mlada sem bila takrat. Čim je človek starejši, drugače gledaš na vse to./ (10)

Ne./ (11)

OPREDELITEV LJUBEZNI (*Kaj za vas pomeni ljubezen? Kako razlikujete pomen med besedami »imeti rad« in »ljubiti«? Kako pa »zaljubljenost« in »ljubezen«?*)

(tišina) Ljubezen se ne da povedat. To se čuti. Jaz sem to globoko čutila. Izrazit pa ne morem. Ker eni imajo

radi ljudi, ki so dobri in prijazni – vse to ni prava ljubezen./ (12) Ljubezen pomeni to, da imaš lahko tudi barabo rad. Mislim reči, da ni vedno ta oseba do tebe pravična, kot sem jaz to imela. Pa kljub temu.../ (13)

Ljubezen nima pogojev. Al je ljubezen ali je ni. Ne ljubiš nekoga, ki je tak ali tak. Tak kakršen je, ne glede kakšen je, takšnega ljubiš. To je tista prava ljubezen, a ne. Za moj okus./ (14)

To je ogromna razlika. To sploh ni za primerjat./

Zaljubljenost še ni ljubezen. Se razvije potem. Najprej je kemija. Potem je lahko fizika takoj – torej dejanje.

Potem je lahko zaljubljenost in nato ljubezen./ (15) Vse to pa ni zadostno za en nepretrgan zakon./ (16) Mora

biti pa še nekaj zraven, kar je najvažnejše – to je prijateljstvo. Prijateljstvo pa je, če se dva dobita, ki imata

podoben način kako živeti, kako dneve preživljati, iz kakšnega gnezda sta.../ (17) Največja nesreča je, da

prideta dva skupaj, ki sta iz različnega gnezda. To kar sem jaz imela. Ne... Torej, da se mora nekdo v paru

prilagajati, če hoče preživeti. In tisti, ki se mora prilagajati, ne more biti srečen. Tisti, ki je pošten, je lahko samo

odgovoren za drugega. Razumete? Ni pa to ljubezen. In tudi ne pomeni rad imet. Ampak iz odgovornosti nekaj

narediš, in to zaradi sebe, ker si tak človek. Ker si ti odgovoren za drugega. Torej, "po domače" – če rečeš "a",

moraš reči tudi "b". Eni pa ne rečejo "b". Jaz pa sem en od tistih, ki rečem tudi "b". In sem tako na slabšem./

(18)

IZRAŽANJE LJUBEZNI (*Kako ljubezen kažete; s kakšnimi gestami, na kakšen način?*)

ODNOS DO SPOLNOSTI (*Kakšno je vaše mnenje o spolnosti? Se vam zdi spolnost v življenju pomembna?*)

Spolnost je pika na i. Zame spolnost ni številka 1./ (19) Spolnost je lahko lepa, če ljubiš. Če pa nimaš tega odnosa, je spolnost bolj dolžnost, ki spada k drugim dolžnostim./ (20) Je mogoče v začetku še nekako pomembna, ko si mlajši. Ko pa si starejši, imaš vedno več obveznosti, zlasti, če imaš družino, otroke, je pa to vedno bolj odgovornost, oziroma.../ (21) Moški bolj to smatrajo za potrebo. Me ženske pa nimamo to kot potrebo, ampak imamo spolnost kot eno čustveno dejanje in ne potrebo./ (22) Jaz te potrebe nimam./ (23) Lahko pa rečem, da ta potreba obstaja tudi pri ženskah, ampak samo takrat, ko se partnerja ljubita. Ne imata rada, ampak ljubita./ (24)

Seveda! Pri partnerjih, ki se ljubita, spolnost le še dopolnjuje in izboljša odnos./ (25) In ja, potreba obstaja, tam kjer je ljubezen, sicer pa ne./ (26) Na stara leta, pa... A imate tudi to vprašanje?

POMEN SPOLNOSTI NA STARA LETA (*Pa spolnost na stara leta, je nepogrešljiva, pomembna?*)

Jaz, odkar sem tukaj... je že 1 leto, odkar živim tukaj. Sem se ogromno naučila in veliko bolje to razumem. Vidim, da imajo starejše ženske tudi potrebe./ (27) Ampak, veste kakšne potrebe? Potrebe, ker je osamljena, potreba po dotiku... In ene starejše ženske imajo celo potrebo po samem dejanju./ (28) In so zelo razočarane, ker moški ne bo do smrti nehal misliti na seks./ (29) To je znano. Ker je tako ustvarjen. Ker pa ni sposoben nehati misliti na seks. Ko žensko vidi, mu je ta všeč, ga privlači. In ob tem se spominja svojega aktivnega življenja v mladosti. To govorim za moške./ (30) Za ženske pa velja tako – jaz se rada lepo oblečem, recimo, ampak izključno zaradi sebe. Ne morem pa reči, da mi pa ne godi, kako me kakšen moški pogleda kako sem oblečena. Ker ženska do smrti ostane ženska. Tudi v glavi./ (31) Ker biološka starost je v glavi. Recimo jaz, si ne pustim reči, da sem stara, čeprav sem stara 85 let. Rečem, da sem starejša. Ker sem zelo sodobna ženska in ker moja pamet ni še stara./ (32) Zakaj? Ker sem imela starejša otroke – ko sem imela sina pri 38-ih letih in ko je on odraščal, če sem hotela sodelovat pri njegovem odraščanju, sem z njim sedela pri televiziji, kar je on gledal in sem tako vse te ansamble in bende spoznala takrat. Recimo Dire Straits, Freddie Mercury. Vse te plošče imam jaz tukaj. Glejte kaj vse poslušam. Od klasične glasbe, do te moderne. In to moji vnuki recimo zelo cenijo, da poznam tako glasbo. In še sedaj vse to spremljam. Imam recimo Siddhartha./ (33)

Jaz sem absolutno v koraku s časom. Ne pa v vseh ozirih. Recimo... Moji vnuki se pohvalijo, da njihova babica zna pisati sms-e. In njihovi prijatelji tega ne razumejo. Ne razumejo, da lahko ena babica, pri takih letih, upravlja z mobilnim telefonom. Mojemu sinu ne morejo verjeti, da ima tako mamu, da bere njen sms. To je mladim ljudem čudno. To je pa zato, ker sem ohranila svojo mladostnost./ (34)

Ja, zelo malo je takih. Več bi jih bilo, če bi se bolj potrudili. V življenju je tako. Če ti ne vztrajaš, ne moreš prispeti do cilja. To je tista delovna trma, ki nima z navadno trmo nobene zveze. Jaz toliko časa hočem nekaj sama narediti in se trudim... če res ne morem, potem vprašam za pomoč./ (35) Glejte, vsak človek je obdarjen s talenti, samo treba jih je izbežati ven in jih izraziti in jih nadgraditi./ (36)

VPLIV STARANJA NA SPOLNOST (*Ko se ljudje postarajo, naša telesa ne funkcionirajo več tako, kot v mladosti – ali to po vašem mnenju vpliva na spolnost? Se s kom pogovarjate o svojih spolnih potrebah, imate to možnost, kako se pogovarjate?*)

Seveda vpliva. Se pa stari ljudje prilagodimo./ (37) Pa saj seks ni vse, kot sem že prej rekla. Je pika na i. Iz tega jaz ne bi delala prevelikega slona./ (38) Če se dva stara človeka še vedno ljubita, se prilagodita./ (39) Ne, ker spolnih potreb nimam./ (40) Se pa veliko pogovarjam s svojimi prijateljicami. Ampak o bolj drugih rečeh./ (41) Veste, jaz imam veliko humorja v sebi./ (42) In imam rada, to, ko moške pripravim do smeha./ (43) Ampak jim tudi nakažem kje je meja. Vejo, da nisem ena od tistih, ki jih zanima seks. Vejo, da sem taka, da jih znam nasmejati./ (44) In to se mi zdi, da je to en dar, ki ga daš nekemu. In je ta dar tudi za mene./ (45) Jaz velikokrat ponudim in dam. Ne znam pa sprejemati. To je pa moja negativna stvar. Je treba tudi znati sprejemati. Moram se jaz popravljati pri temu. Tako svojo vnukinjo učim sprejemati in dajati./ (46)

ŽIVLJENJE V DSO (*Kaj pomeni bivanje v domu za posameznika glede na zadovoljivost svojih potreb?*)

Mislím, da to ni ovira. Mislím, da imajo možnost si kazati ljubezen. In mene to sploh ne moti./ (47)

SPOLNOST, INTIMA IN NEŽNOST V DSO (*Imate možnost za spolnost, intimo in nežnosti? Si želite intimnosti in nežnosti? Kaj bi bilo treba narediti, da bi imeli možnost za izražanje omenjenega? Na koga bi se obrnili? Koliko in na kakšen način vodstvo v domu, upošteva spolne potrebe svojih stanovalcev, imajo interna pravila za to?*)

Ja, imajo. Zakaj pa ne... Imajo svoje sobe./ (48)

Ne. Z moškimi, ne? Ne. Ni govora./ Niti ne maram dotikov./ (49) Ampak rada pa se z moškimi pogovarjam./ (50)

Vodstvo pravi, da vedo, da se tudi seksa in konc. Nimajo nič proti temu. Sej, kaj pa morejo, ne?/ (51)

Določitev enot kodiranja za intervju E – moški

STAROSTNA OPREDELITEV (*Mi zaupate vašo starost?*)

Star sem 90 let./ (1) Ja, pa jih tudi ne čutim. (*tišina*)/ (2) Nimam spomina. Imam probleme. Tukaj se najbolj kaže./ (3) Tukaj sem več kot leto dni in mi je prijetno tukaj. Ni mi ravno všeč, ampak je primerno zame./ (4)

ZAKONSKI STAN (*Ste bili poročeni? Če 'da', koliko časa?*)

Joj, letnice vam ne bom znal točno povedati... Ja, jaz sem rojen leta 1922. Ko sem se poročil sem imel 57 let./ (5) Ja. Sem bil 12 let starejši od žene. Žena jih je imela takrat 35./

LJUBEZEN IN ZALJUBLJENOST (*Ste partnerja ljubili ali ga še ljubite? Kako se spomnite začetkov zaljubljenosti oz. Ljubezni? Ste bili zaljubljeni? Ste sedaj zaljubljeni in ljubite?*)

Ja. In tudi ona je ljubila mene./ (6) Ja. Prijetni so. Se šekar dobro spominjam najinih začetkov. Tistih po poroki./ (7) Ja, bil sem zaljubljen./ (8) Ja, tudi simpatije sem imel že prej./ (9) Vidiš žensko, pa se ti zdi lepa, pa jo pogledaš./ (10) Ne, nisem./ (11)

Rad vidim ženski spol. To rad vidim, ni kaj. Imam pa 90 let, ne. (*smeh*)/ (12)

OPREDELITEV LJUBEZNI (*Kaj za vas pomeni ljubezen? Kako razlikujete pomen med besedami »imeti rad« in »ljubiti«? Kako pa »zaljubljenost« in »ljubezen«?*)

Ja, ljubezen je to, ko se žena in fant srečata, se poročita in ustvarita družino./ (13)

Ja, to je razlika./ Ljubezen je ena vrsta, oz. del poroke in združitve./ (14) Ja, rad pa imam vso svojo ostalo družino./ (15)

Najbrž je razlika. (*tišina*)/ (16) Vendar vam sedaj ne znam povedati. Sem precej dementen in stvari in besede pozabljam./ (17) No, zdi se mi, da razlika je. Vendar je ne bi znal ubesediti... oziroma .../ (18) /...ljubezen je bolj močna, tako bom rekel./ (19)

IZRAŽANJE LJUBEZNI (*Kako ljubezen kažete; s kakšnimi gestami, na kakšen način?*)

Ja, tako, da sva se večkrat srečala. Večkrat sva se dobivala./ (20) In enkrat sem ji tako izrekel ljubezen. Ona je tudi bila zaljubljena v mene... in tako sem si ustvaril družino./ (21)

ODNOS DO SPOLNOSTI (*Kakšno je vaše mnenje o spolnosti? Se vam zdi spolnost v življenju pomembna?*)

Zdaj... (*tišina*)/ Pri meni je tako – jaz sem bil malce bolan in nisem v polni meri doživljal ljubezni oz. spolnosti./ (22) Zaradi moje ovire sem se mogel prilagoditi in spolnost ni bila najbolj pomembna v mojem življenju./ (23)

POMEN SPOLNOSTI NA STARA LETA (*Pa spolnost na stara leta, je nepogrešljiva, pomembna?*)

Meni pri 90-ih še. (*smeh*)/ (24) Ampak to je moje mnenje./

VPLIV STARANJA NA SPOLNOST (*Ko se ljudje postarajo, naša telesa ne funkcionirajo več tako, kot v mladosti – ali to po vašem mnenju vpliva na spolnost? Se s kom pogovarjate o svojih spolnih potrebah, imate to možnost, kako se pogovarjate?*)

Ja, to vpliva na spolnost./ Ampak je verjetno zelo različno od človeka do človeka. Eni prej postanemo nefunkcionalni, drugi pozneje, ne./ (25) Na mene niti starost ni več toliko vplivala, ker sem že prej bil bolan./ (26) Tako, da so mogoče moje potrebe manjše. Bile in so manjše. Oziroma moje potrebe niso bile tako izrazite./ (27)

ŽIVLJENJE V DSO (*Kaj pomeni bivanje v domu za posameznika glede na zadovoljivost svojih potreb?*)

Ja, to jaz nisem še izkusil./ (28) Ampak mislim, da tisti, ki se zaljubijo tukaj, da jih dom ne ovira./ (29) Lahko izražajo kar si želijo. Oni ne ovirajo nas in tudi mi ne njih. Mislim, da dom ne ovira njihove želje po ljubezni in intimnosti./ (30)

SPOLNOST, INTIMA IN NEŽNOST V DSO (*Imate možnost za spolnost, intimo in nežnost? Si želite intimnosti in nežnosti? Kaj bi bilo treba narediti, da bi imeli možnost za izražanje omenjenega? Na koga bi se obrnili? Koliko in na kakšen način vodstvo v domu, upošteva spolne potrebe svojih stanovalcev, imajo interna pravila za to?*)

Ni rečeno, da dovolijo. Ampak nič ne rečejo proti tem dejanjem./ (31)

Ah, ne! Pa kje?/ Bi se že s kom pogovarjal. To je normalno./ (32) Ja... (*tišina*) Ne vem./ Ne vem kaj vam povedati, ker res nimam teh potreb./ (33)

Kaj se sme in kaj se ne sme? Ne vem ničesar, kar se ne bi smelo./ (34) Če sta dva za skupaj, pa gresta skupaj. Skupaj lahko tudi živita. Sploh, če sta poročena./ (35)

Ja... Po pravici povem, da./ (36) Samo nimam možnosti. Malo prestar sem, ne./ (37) Drugače sigurno, ko vidim kakšno lepo in prijazno žensko, si želim kakšnih takih stvari./ (38) Ampak so tukaj starost in pamet, ki so ovira. Želje so pa druge./ (39) Ne vem, če sem vam kaj prida pomagal.../

Določitev enot kodiranja za intervju F

STAROSTNA OPREDELITEV (*Mi zaupate vašo starost?*)

Trenutek, a ne boste vklopili snemalnika?/ Čez 1 mesec, oz. še prej, bom dopolnila 90 let./ (1) Kaj še naj vam povem?

ZAKONSKI STAN (*Ste bili poročeni? Če 'da', koliko časa?*)

Bila sem poročena./ (2) Imam 4 otroke, 7 vnukov, pa 4 pravnuke./ (3)

LJUBEZEN IN ZALJUBLJENOST (*Ste partnerja ljubili ali ga še ljubite? Kako se spomnite začetkov zaljubljenosti oz. Ljubezni? Ste bili zaljubljeni? Ste sedaj zaljubljeni in ljubite?*)

Seveda, na vsak način sem ga. Mogoče še mal preveč. (*smeh*)/ (4) Žal je že pokojen./ (5)

A... Ne, ne. Ni bilo prave ljubezni. On je bil malo bolj sebičen./ (6)

Ja, težki časi so bili. Začelo se je leta 1950. To je bil še povojni čas. Srečni smo bili, ker smo dobili skromno stanovanje... Otroci so prišli hitro, vsaki 2 leti eden. Tako, da je bila velika stiska. Ampak nekako je šlo./ (7)

Mož je bil precej zahteven, da je lahko jedel z veliko žlico. Otroke pa je imel zelo rad. Dela sem imela zelo veliko./ (8) Najprej sem delala doma, potem pa sem si našla službo, ker sem ugotovila, da bo tako boljše, kot če bi bila samo odvisna od moža./ (9) Našli smo hišne pomočnice, ki so prišel iz dežel. Moram reči, da so bile kar pridne, res./ (10) Še sedaj imam s kakšno stike./ (11) Otroci so rasli in sem zelo zadovoljna z njimi. Vsi imajo streho nad glavo./ (12) Vsi živimo v prijateljstvu in sem čisto zadovoljna./ (13)

Ja, sem bila./ Tudi v moža sem bila zaljubljena. Saj sem njega izbrala!./ (14) So drugi za mano gledali pa to, ampak ni bilo med njimi nobene simpatije./ (15) Ta je pa takoj ujel uspeh. (*smeh*)/ (16)

Ne in niti nimam nobene želje kot take./ (17) Ker bi mi dali preveč mislit.../ (18) Pa za moške moraš imeti čas./ (19) Moraš biti pozoren drug do drugega./ (20) Jaz pa imam toliko drugih aktivnosti – z družino, pa društvom./ (21) Se lahko pohvalim, da sem 30 let vodila izlete za društvo upokojencev v našem podjetju, kjer sem delala. Pa sem naredila tudi tečaj za turističnega vodiča. Živahno je bilo! (*smeh*)/ (22)

OPREDELITEV LJUBEZNI (*Kaj za vas pomeni ljubezen? Kako razlikujete pomen med besedami »imeti rad« in »ljubiti«? Kako pa »zaljubljenost« in »ljubezen«?*)

Ja, ljubezen ne pomeni samo ljubezni med moškim in žensko. Ljubezen je vsepovsod, če si pozoren in vljuden do ljudi, ne da bi bil vsiljiv. Imaš rad vse ljudi, se reče./ (23) Da imaš rad tudi otroke, svoje, pa ne da jih trpinčiš z njo, da so tvoja lastnina./ (24) Moraš jim dopustiti tudi svobodomiselnost./ (25)

Ja, skorda ločim./ Ljubezen je tista, ki je zelo globoka, ki jo lahko gojiš do moža, otrok, staršev.../ (26) Imeti rad je pa le, da imaš rad vse ljudi. Ne moreš pa reči, da jih ljubiš, to je pa že trapasto. Rad imaš ljudi, še posebej, če so dobri./ (27) Oziroma tako – jaz rečem, da imam rada vse ljudi, ki so dobri do mene. Zakaj?/ Ker slabe ljudi jaz izločam, z njimi nimam opravkov in se niti ne spuščam v znanstvo in prijateljstvo z njimi./ (28) Prijateljico pa imam dobro. Se ne slišiva pogosto, ampak sva pa na isti valovni dolžini. Še vedno se čuti tista vez med nama./ (29)

Zaljubljenost, to je pa tista mlada zaljubljenost, ki pride na začetku./ (30) Prava ljubezen pride potem. In preraste v pravo, globoko prijateljstvo. To je tudi ljubezen, ne./ (31) In zakonca sta lahko zelo srečna, če se ljubita in da sta prijatelja./ (32) Zaljubljenost pa je tista bolj mladeniška./ (33) Si zaljubljen, pa te potem lahko

malce mine, če vidiš, da ima oseba kakšne napake, pri ljubezni pa ni tako. Boš sprejel osebo tudi z napakami./ (34)

IZRAŽANJE LJUBEZNI (*Kako ljubezen kažete; s kakšnimi gestami, na kakšen način?*)

Do moža sem bila pozorna, nisem pustila, da bi umazan hodil okrog, recimo.../ (35) Za vse take stvari./ Pa trudila sem se, da nisem bila preveč zahtevna, da bi me moral pogostokrat vozit na večerjo ne vem kam./ (36)

Tudi to je pomembno, da poleg vsega tega ne pozabiš na otroke, da niso prikrajšani./ (37)

ODNOS DO SPOLNOSTI (*Kakšno je vaše mnenje o spolnosti? Se vam zdi spolnost v življenju pomembna?*)

Seveda je pomembna!/ (38) Pomembna je, če se mož in žena lepo razumeta in da sta zadovoljna v teh svojih dejanjih, da se nihče ne počuti zapostavljen./ (39) Narobe pa je, če mož ni zvest./ (40) To žena ne more odpustiti kar tako. Lahko potrpi, ampak tistega pravega zaupanja ni več./ (41)

POMEN SPOLNOSTI NA STARA LETA (*Pa spolnost na stara leta, je nepogrešljiva, pomembna?*)

Če sta dva, ki se imata rada, je tudi na stara leta pomembna./ (42) Dovolj je že, če se samo zvečer objameta, pa zaspita z roko v roki, recimo./ (43) In da čutita, da pripadata eden drugemu, čeprav ne moreta več seksati recimo./ (44) Zelo lepo je, da ni to tako vse mrzlo, pa da se eden drugega zavrača, ali pa da se ne spoštujeta drug drugega. Je lepo, če je brez tega./ (45)

VPLIV STARANJA NA SPOLNOST (*Ko se ljudje postarajo, naša telesa ne funkcionirajo več tako, kot v mladosti – ali to po vašem mnenju vpliva na spolnost? Se s kom pogovarjate o svojih spolnih potrebah, imate to možnost, kako se pogovarjate?*)

Ja, to vpliva./ Pomembno je, da se partnerja ne zbadata in zafrkavata na račun drugega, če drugi nima več takšne kondicije, kot v mlajših letih./ (46) Treba je pač vzeti naravo tako kot je, pa z drugimi ljubeznivostmi in besedami olajšati zadrego, ki jo ima recimo moški pred ženo ali obratno./ (47) Ali pa moški recimo, mora vedeti, da žena ne bo več ista ostala, da gre vse svojo pot./ (48)

Ne, niti nimam potrebe in niti nimam želje./ (49) Jaz sem imela recimo moža zadosti in ko je to končano...res ne bi hotela nobenega moškega, ne da me komandira, ne nič./ (50) Ne, mi ni. Nimam tudi takega "teka", al kako bi rekla. (*smeh*)/ (51) Lepo je, če se lahko pogovarjaš, če poznaš kakšno osebo bolj dobro, ampak kaj več pa ne potrebujem./ (52)

ŽIVLJENJE V DSO (*Kaj pomeni bivanje v domu za posameznika glede na zadovoljivost svojih potreb?*)

Meni je bivanje v domu plus. Jaz se zelo zadovoljna tukaj./ (53) Jaz sem že 10 let tukaj./ (54) Ampak nimam želje, ne potrebe, ne časa, da bi kakšne stike in odnose poglobljala./ (55) Sem zelo zadovoljna s svojim življenjem./ (56) Jaz sem taka oseba, da moram imeti svoj mir in svojo svobodo. In sem tukaj zelo prosta in več ne potrebujem./ (57) Za druge pa si mislim, da tudi ni ovira, saj tukaj ljudje spoznajo veliko novih ljudi. In mogoče je med njimi tudi nova njihova ljubezen./ (58)

SPOLNOST, INTIMA IN NEŽNOST V DSO (*Imate možnost za spolnost, intimo in nežnosti? Si želite intimnosti in nežnosti? Kaj bi bilo treba narediti, da bi imeli možnost za izražanje omenjenega? Na koga bi se obrnili? Koliko in na kakšen način vodstvo v domu, upošteva spolne potrebe svojih stanovalcev, imajo interna pravila za to?*)

Ja, se najdejo kakšni novi pari, ja. Se zaljubijo./ (59)

Ne, vem. Se nikoli nisem zanimala za to.../ Ampak vidim, da so ljudje prosti, da če je kdo zaljubljen ali karkoli, da ga pač nihče ne ovira. (*tišina*)/ (60) Tko je – človek nikdar ne more reči kdaj bo tisti ta pravi prišel. In če bo to tak, ki ti je izredno, izredno všeč, pa če imaš še take pomisleke, boš šel preko njih. Če ti je tako simpatičen. Če pa ne, pa ne./ (61) Imam rada svojo svobodo, da me nobeden ne komandira./ (62) Gotovo imajo, saj imajo svoje sobe!/ (63) Ravno zadnjič sem videla dva, ki sta hodila po domu in se držala za rokice./ (64) Ja, lepo, če se imata dva tako rada, ne?/ (65) Drugače pa niti nisem toliko pozorna na to./ (66) Vsak je svoboden, naj dela kar hoče!/ (67)

Določitev enot kodiranja za intervju G – moški

STAROSTNA OPREDELITEV (*Mi zaupate vašo starost?*)

Star sem 65 let./ (1)

ZAKONSKI STAN (*Ste bili poročeni? Če 'da', koliko časa?*)

Bil sem poročen 26 let. Žal je moja žena umrla pred osmimi leti, bila je stara šele 54 let. Je imela infarkt./ (2)

LJUBEZEN IN ZALJUBLJENOST (*Ste partnerja ljubili ali ga še ljubite? Kako se spomnite začetkov zaljubljenosti oz. Ljubezni? Ste bili zaljubljeni? Ste sedaj zaljubljeni in ljubite?*)

Svojo bivšo ženo sem ljubil. In tudi ona mene je./ (3) Lahko malo opišem najine začetke? V bistvu tako./

Spoznala sva se na enem vaškem plesu, shwodi, rečemo mi./ (4) Tako sem jo vprašal kako ji je ime, če bi šla plesat z mano. In je pristala in sva šla plesat. Tako sva se počasi spoznava. Sva se dogovorila za zmenek in tako. To najino druženje je trajalo nekje leto dni in potem sva se poročila./ (5) Tako, zelo rad sem jo imel, ona pa je imela eno nezakonsko hčerko prej. Ma jaz sem vzel tudi to hčerko, kot, da bi jo posvojil./ (6) Pač jaz otrok z njo nisem imel, ker je dvakrat splavila in potem ni smela več zanosit. In tako smo živeli./ (7) Trikrat zaporedoma je imela infarkt in tretji je bil žal usoden. Ji ni bilo pomoči./ (8) Živela pa sva v enem stanovanju, kjer sedaj živi hčerka./ In jaz sem tukaj in sem zadovoljen. Dobivam vso postrežbo, kot je treba in je prav lep dom./ (9)

Ja, sem se./ Sem spoznal prijateljico, ki je stara 89 let./ (10) In se veliko druživa in pogovarjava./ (11) Pred nekaj meseci jo je infarkt in sedaj je nepokretna, ampak sva še naprej prijatelja. Ji pomagam in tako./ (12) Zelo so prijetni! Ampak zaljubil sem se že prej, ko sem hodil v srednjo šolo v Koper. Sva se spoznala s to punco, ampak ni bilo nič resnega./ (13) Ne./ (14)

OPREDELITEV LJUBEZNI (*Kaj za vas pomeni ljubezen? Kako razlikujete pomen med besedami »imeti rad« in »ljubiti«? Kako pa »zaljubljenost« in »ljubezen«?*)

Meni pomeni veliko./ Jaz...jaz sem bik po horoskopu in ljubezen je zame ena stvar, intimnost. Dva, ki se zares imata rada, je prav, da se zaljubita in da živita skupaj v složno. Ne tisto, ko se na hitro spoznajo in poročijo in potem se ločujejo in preganjajo po sodiščih. To ni to./ (15)

Ja, to je zame razlika velika./ Rad imam svojo zdajšnjo prijateljico./ (16) Če pa se zares zaljubim, je pa to druga stvar. To je bolj možno čustvo, ki ti pride res iz srca in ga ne pozabiš nikdar./ (17)

Zaljubljenost – jaz sem na primer v eno žensko lahko tako površno zaljubljen, na prvi pogled, ne./ (18) A ljubezen je bolj globoka. Najprej se moraš s partnerjem spoznati, potem vidiš ali je zame ali ni.../ (19) Zaljubljenost ni zame ljubezen./ (20)

IZRAŽANJE LJUBEZNI (*Kako ljubezen kažete; s kakšnimi gestami, na kakšen način?*)

Najprej sem zelo prijazen./ (21) Govorim bolj take ljubezenske besede – te imam rad, te ljubim... Ko rečem "ljubim te", takrat je tisto resno. Ko pa rečem "rad te imam", to ni še tako resno./ (22)

ODNOS DO SPOLNOSTI (*Kakšno je vaše mnenje o spolnosti? Se vam zdi spolnost v življenju pomembna?*)

Je, na en način je pomembna. Če se dva ljubita, pride do spolnosti avtomatsko. To je povezano eno z drugim, ker ne moreta se samo gledati./ (23) Ni dovolj samo en poljubček na hitro./ (24)

POMEN SPOLNOSTI NA STARA LETA (*Pa spolnost na stara leta, je nepogrešljiva, pomembna?*)

Ljubezen in spolnost je celo življenje, ko živiš z ženo, pomembna./ (25)

VPLIV STARANJA NA SPOLNOST (*Ko se ljudje postarajo, naša telesa ne funkcionirajo več tako, kot v mladosti – ali to po vašem mnenju vpliva na spolnost? Se s kom pogovarjate o svojih spolnih potrebah, imate to možnost, kako se pogovarjate?*)

Ja, spolnost se z leti zmanjšuje normalno./ (26) Starejši človek ne more tako, po domače rečeno, ne zamerit, seksat, kot v mladih letih. Telo ne dopušča./ (27) Občasno pa ja – recimo 1x na teden. So takrat ti dogodki bolj zanimivi, ampak še vedno lepi./ (28)

Ma ne./ (29) Niti s prijateljico se o tem ne pogovarjam, pa se toliko časa že pozna./ (30) Odkar je umrla žena, že osmo leto teče, od takrat je konec./ (31) Mene druge ženske na zanimajo, pa je tukaj veliko lepih deklet. Smo prijatelji z drugimi, samo ne, da bi prišlo do seksa./ (32)

ŽIVLJENJE V DSO (*Kaj pomeni bivanje v domu za posameznika glede na zadovoljivost svojih potreb?*)

Po mojem mnenju ni ovira./ (33) Vidim tukaj, da so na vozičkih ljudje, ampak vse lepo postrežejo. Pa tudi, če je kaj narobe, da te kaj pri srcu boli, če se kaj sporečemo, gremo do socialne delavke in se vse lepo zmenimo./ (34) Glede spolnosti, pa... Eni moški pravijo, da bi radi žensko spoznali./ (35) Ampak tukaj so starejši ljudje, povprečno stari okrog 80 let. In je težko. Pa tudi malo parov živi tukaj./ (36)

SPOLNOST, INTIMA IN NEŽNOST V DSO (*Imate možnost za spolnost, intimo in nežnosti? Si želite intimnosti in nežnosti? Kaj bi bilo treba narediti, da bi imeli možnost za izražanje omenjenega? Na koga bi se obrnili? Koliko in na kakšen način vodstvo v domu, upošteva spolne potrebe svojih stanovalcev, imajo interna pravila za to?*)

Bolj težko./ (37) V srcu imam še vedno ženo...se samo na nanjo spomnim in me pasa vse./ (38) Imam prijatelje, sostanovalce v sobi in se zafrkavamo tudi o seksu, z drugimi moškimi. Smo štirje v sobi in smo malo bolj navihani. (*smeh*)/ (39)

Ja, ti imajo bolj malo možnosti. Razen, če ena oseba živi v domu in spozna drugo osebo, ki ne živi tukaj. Ne moreš ti eno žensko pripeljat v sobo, če so zraven še trije drugi moški./ (40)

Upoštevaljo, ni pravil za to./ (41) So pa druga stroga pravila, ki jim ne oporekam./ (42)

Določitev enot kodiranja za intervju H – moški

STAROSTNA OPREDELITEV (*Mi zaupate vašo starost?*)

Star sem 76 let./ (1)

ZAKONSKI STAN (*Ste bili poročeni? Če 'da', koliko časa?*)

Letos sva z ženo slavila zlato poroko, torej 50 let poroke./ (2)

LJUBEZEN IN ZALJUBLJENOST (*Ste partnerja ljubili ali ga še ljubite? Kako se spomnite začetkov zaljubljenosti oz. Ljubezni? Ste bili zaljubljeni? Ste sedaj zaljubljeni in ljubite?*)

Jo še. Vedno. Samo nekdaj bolj./ (3) Ja, samo zaradi takih stvari se ta stvar ohladi./ (4)

Jaz, da sem bil prav zaljubljen v kakšno prej...nikdar. Sem pogledal za žensko, vendar tako, kot sem bil zaljubljen v svojo ženo, nisem bil v nobeno drugo nikoli./ (5) No, ko pa sem imel okrog 9 let, sem vsako nedeljo pri sv. maši gledal eno punco, ki se mi je dopadla. Tako. Je bila eno leto starejša, pa lepa punca. Nismo nikoli govorili ali kaj, samo rad sem jo videl./ (6)

Ja, jaz ja./ Sem govoril neumnosti, ko sem bil noro zaljubljen. (*smeh*)/ (7) Mlad človek je preveč slepo zaljubljen. Ne razmišlja s pravo pametjo./ (8)

Ma...na en način, sem./ Samo v večini imaš potem človeka rad. Ne moreš biti sedaj zaljubljen. Ker, če si zaljubljen, te partner pripravi do tega, da narediš zaradi njega tudi kakšno neumno./ (9) Jaz mislim, da sedaj nisem zaljubljen./ (10) Sedaj na kakšne neumnosti ne bi nasedal. Ampak imam pa rad./ (11) Jaz si niti ne predstavljam, da če bi bil vdovec ali, če bi sedaj z ženo šla narazen, da bi šel živeti z drugo žensko./ (12) Morda bi imel kakšno prijateljico, ampak ne bi dovolil, da bi mi katera prišla komandirat sem. Se mi zdi, da ne./ (13)

OPREDELITEV LJUBEZNI (*Kaj za vas pomeni ljubezen? Kako razlikujete pomen med besedami »imeti rad« in »ljubiti«? Kako pa »zaljubljenost« in »ljubezen«?*)

Ljubezen je, da za svojega partnerja, za svojo ljubečo osebo, storiš vse naj. Oz. vsaj se trudiš narediti vse naj./ (14) Tako sem se tudi jaz trudil. Čeprav sem dobil tega vrnjeno zelo malo./ (15) In to je za mene žaljivo, da partner tega ne vidi./ (16)

Ne vem, če je to sedaj pomembno, ampak bom vseeno povedal.../ /...ona je bila zavrta že od majhnega. Bila je vzgojena v takšni družini, kjer se o ljubezni, seksu in teh stvareh ni govorilo. Poleg tega je bilo tam vse bolj po katoliško./ (17) Ne moreš si predstavljati kako so bili vsi duhovniki takrat proti seksu, proti pogledovanju žensk.../ (18) In pri družini od žene se je vse blokiralo. To sem skozi leta, skozi njo to opazil. Vendar, ko je človek zaljubljen, tega ne briga. Važno mu je, da človek dobi to svojo ljubljeno osebo./ (19) Jaz bi rekel, da se z mojo ženo nisva nikoli tako ujela./ (20) Trudil sem se čim bolj, da bi nama bilo lepo, odvisno od financ, razpoloženja.../ (21) Tako, imela sva veliko zelo lepih skupnih trenutkov, vendar, če bi bilo po moje, bi jih imela še več. Ti lahko povem še v procentih: 65% v minus, 35% v plus. To je moja definicija najinega zakona. (*smeh*)/ (22)

To je za mene zelo težko povedati.../ Imeti rad pomeni tudi ljubiti./ (23) Jaz tako mislim./ Besedo ljubim sem zelo malokrat uporabljal, ker tudi jaz sem malo iz tistih časov, ko je bilo vse tabu./ (24) Narobe je to, da kadar sem rekel "te imam rad", ni minila niti ena ura, ko sem dobil kontra odgovor: "če me imaš rad boš to naredil",

tudi če je bilo to v nasprotju z mojim prepričanjem ali z mojimi zmožnostmi. To je zame žaljivo, da ponuca besede "če me imaš rad" v take namene. S tem me je postavljala na izbiro./ (25)

Zaljubljenost je takrat, ko si preveč slep./ (26) Zaradi zaljubljenosti spregledaš vse napake partnerjeve. Se niti ne poglobiš v te./ (27) Na začetku je zaljubljenost in ta preraste v ljubezen. Na začetku se zaljubiš na prvi pogled, ko osvajaš osebo. Potem človeka spoznaš, imaš rad njegove značilnosti./ (28)

IZRAŽANJE LJUBEZNI (*Kako ljubezen kažete; s kakšnimi gestami, na kakšen način?*)

Ja, skozi dobra dejanja do nje./ (29) Tukaj so tudi intimnosti, ki z leti upadejo – dotiki, božanja./ (30) Lahko rečem, da kakšne 2, 3 leta nazaj...veliko mi je manjkala ta intimnost, ampak tega nisem dobil nikoli vrnjenega./ (31) To zaradi njene vzgoje, ki sem jo že opisal./

ODNOS DO SPOLNOSTI (*Kakšno je vaše mnenje o spolnosti? Se vam zdi spolnost v življenju pomembna?*)

Zelo se mi zdi pomembna./ (32) To sem nekje prebral.../ /...spolno nepotešena ženska je nezadovoljna. Enako velja za moškega./ (33) Samo, narava je taka, da smo moški do določenega leta bolj pohlepni in nagnjeni k temu./ (34) Zame je to bilo vedno pomembno. Ker, če pride do pomanjkanja, potem nisi zadovoljen ne na delovnem mestu, ne nikjer./

POMEN SPOLNOSTI NA STARA LETA (*Pa spolnost na stara leta, je nepogrešljiva, pomembna?*)

Moja spolna želja ugaša – čemur se še danes čudim. (*smeh*)/ (35) Ma tako skozi pogovore, ki slišim, veliko mlajši od mene že veliko časa ne seksajo več. Dobro, tukaj vmes lahko pride bolezen.../ (36) Ampak jaz, še 2 leti nazaj sem bil zelo željan tega. Sedaj pa moram reči, da ugaša to./ (37) /...če te nekdo odbija, potem nimaš več želje po tem tako zelo. In se sprijazniš, ne./ (38)

VPLIV STARANJA NA SPOLNOST (*Ko se ljudje postarajo, naša telesa ne funkcionirajo več tako, kot v mladosti – ali to po vašem mnenju vpliva na spolnost? Se s kom pogovarjate o svojih spolnih potrebah, imate to možnost, kako se pogovarjate?*)

Ja, to vpliva. To vsekakor./ Je pa res, da zaradi tega, ker sem stalno v dvomih, ali je kontrola nad mano, moja žena je pač takšen človek, potem raje ne grem nikamor, kar je narobe./ (39) Recimo zanemarim 14 dni delo na vrtu in se mi pozna na telesu. In če bi šel vsaj vsaka dva dni s kolesom malo okrog do sosednje vasi, bi se drugače počutil./ (40) Prej sem ji rekel, če bi šla tukaj na bližnjo hrib, do koč. In seveda ni možnosti, da bi jo prepričal. Nekdaj je tam v koči delala ena ženska, za katero je moja žena mislila, da je moja ljubica. Nikakor je ne bom mogel prepričati v nasprotno./ (41) In tako je bilo za vsako stvar. Ker ženo ljubim sem recimo pohode na to planoto opustil. In še katero drugo stvar tudi tako. Kar je narobe./ (42) Grozno ljubosumje je prisotno pri njej. Tudi, če rečem, da grem nabirat česnje – se takoj sliši v njenem glasu, da razmišlja ali se bom tam sestal s kakšno drugo. Od vedno tako./ (43) To je najhujše, da ne zaupaš partnerju. Vsaj, če bi znala to ljubosumje obračat in ga prikazovat skozi pojem ljubezen, potem bi bilo drugače.../ (44) Malo moraš bit ljubosumen, ampak, ko pride, do tega, da ne pustiš človeka dihati, pa je prehudo./ (45)

Ne, težko./ O spolnih potrebah zelo težko, zaradi tega, ker se vedno to sprevrže v očitke, da sem moški in vedno razmišljam o tem./ (46)

SPOLNOST, INTIMA IN NEŽNOST V DSO (*Predstavljajte si, da bi živeli v domu za starejše – kaj mislite koliko možnosti imajo stanovalci DSO za izkazovat oz. izražat svoje spolne potrebe?*)

O tem pa nisem še razmišljal.../ Jaz bi rekel tako – tam pa tam se spomnim, da me bo življenje pripeljalo tudi v dom za starejše. Ampak kot vidim, mi življenjska moč hitro pada v zadnjih dveh letih in mislim, da me bo prej pobralo doma. (*smeh*)/ (47) Jaz zelo težko navezujem stike./ (48) Vendar vidim, da zadnjih 20 let je družba bolj odprta in mislim, da bi se lažje z drugimi ženskami npr., pogovarjal o spolnosti, o potrebah po seksu./ (49) In mogoče bi prej kakšne stike navezal z ženskami v domu. Če bi mogoče ženska napeljevala na kakšno druženje, bi najbrž zagrabil priložnost. Ne vem, tako se mi zdi. No, prej pa smo res bili bolj vsi zaprti glede tega./ (50) Niti se ni govorilo o raznih boleznih, ki jih spolnost lahko prinese. O spolno prenosljivi bolezni smo prvič slišali pri vojakih, npr./ (51) Ampak moram povedati, da tudi, ko sem bil pri vojakih, ko smo kmečki fantje prišli v mesto in je bilo okrog nas veliko deklet... niti takrat nisem tega izkoristil. Res sem bil bolj zavrt in sem težko vzpostavil stike z dekleti./ (52)

Določitev enot kodiranja za intervju I

STAROSTNA OPREDELITEV (*Mi zaupate vašo starost?*)

Stara sem 74 let./ (1)

ZAKONSKI STAN (*Ste bili poročeni? Če 'da', koliko časa?*)

50 let je minilo./ (2)

LJUBEZEN IN ZALJUBLJENOST (*Ste partnerja ljubili ali ga še ljubite? Kako se spomnite začetkov zaljubljenosti oz. Ljubezni? Ste bili zaljubljeni? Ste sedaj zaljubljeni in ljubite?*)

Veš, da sem ga ljubila!/ (3) Ampak je vse sorte že bilo med nama, da je to vplivalo tako./ (4) Ampak ne smem reči, da ga nimam rada več./ (5) Jaz rabim njega, on rabi mene./ (6)

Ne, jaz bi rekla, da je bil moja edina ljubezen moj mož./ (7) In to že od enega šestnajstega leta naprej. No, jaz sem imela 15 let, ko sva se začela ogledovat in osvajat./ (8) Lepo se je spominjat teh stvari. (*smeh*)/ (9)

Sedaj bolj rečem jaz, da ga imam rada./ (10) Zaljubljenost je zame tisto, ko sem recimo komaj čakala kdaj pride ta moj fant./ (11) Ampak mož je videl zaljubljenost bolj v seksu. Samo seks, seks, seks. Ali je to zato ker je moški ali je to v rodovini, ne vem./ (12) Ni dolgo od tega mi je priznal, da od tega še 2 leti bi on to vsaki dan počel. Očitno je njegovo telo še toliko bolj zmogljivo bilo./ (13)

OPREDELITEV LJUBEZNI (*Kaj za vas pomeni ljubezen? Kako razlikujete pomen med besedami »imeti rad« in »ljubiti«? Kako pa »zaljubljenost« in »ljubezen«?*)

Ljubiš pomeni, da bi ne vem kaj dala za to osebo in ga stiskala k sebi./ (14) Ampak to verjetno delamo ljudje, ko smo mlajši. Sedaj starejši imamo že drugačne nazore. Se pogledamo v oči, se kaj posmejemo./ (15)

Ljubezen je zame spoštovanje./ (16) Sedaj, ko razmišljam... rekla bi, da je med mano in mojim možem bila velika družinska razlika. Oni so živeli v gostilni in so imeli priložnost videti veliko stvari. Jaz pa sem živela na kmetiji in pri nas doma je bilo samo to: "tega ne smeš, tega ne smeš, tega ne smeš." Zaradi tega sva tudi drugače dojemala ljubezen./ (17) Kolikokrat mi je mož očital, da sploh ne vem kaj je ljubezen. So bile težke./ (18) Ampak je bilo res tako./ Vem, da so moževe sestre bile spolno aktivne že pri trinajstih letih! To so bile tako mlade punce. In potem se je govorilo po vasi, da jih moški nočejo vzeti za žene, ker kdo jih bo varoval, ko

bodo sami hodili delati. So dobile sloves, da so lahke./ (19) Saj so bili fantje okrog mene, ampak kaj, ko jim nisem zaupala!./ (20) In jaz sem samo od mojega moža žena in njegova punca bila./ (21)

Ja, s svojim ja!/ Ampak kaj, ko mi je moj mož kakšne take nakuhal. Po tej poti ne bi več rada šla. Ampak kaj veš, ko bi lahko dobila še slabšega?!./ (22) Najbolj sem zaupala njemu. In mu še danes./ (23) Ampak me motijo določene stvari./

Jaz bi rekla tako, da imam rada svojega moža, ampak imam potem tukaj še moje otroke, pa moje brate in sestre. Vseh imam neizmerno rada, ampak sem imela z možem drugačne stike./ (24) Jaz imam svojega moža zelo rada in se bojim dneva, ko se bo kaj zgodilo...zato raje rečem, da bi raje videla, da umrem prej jaz kot on. (smeh)/ (25) Biti zaljubljen pomeni, da za nekom hrepeniš./ (26) Meni se zdi, da moža imam sedaj rada. Da ta zaljubljenost mine./ (27)

Ja, najprej si zaljubljen, potem pa ljubiš. To čustvo je bolj močno./ (28) To se ugasne, ampak ne vem zakaj./ (29) Sedaj mogoče je tako...mož mi je velikokrat rekel, da sem ljubosumna. Ampak, bom rekla, da seveda sem bila, če sem pa kaj opazila!./ (30) Ampak ljubosumnost je znak ljubezni, ker sem ga hotela imeti zase!./ (31) Jaz sem še sedaj prepričana, da je imel ljubice./ (32) Mogoče sem bila paranoična. To so bile take reči... /...mož je imel družbo, kjer so mu govorili: "Saj ni treba vse povedati babi kje si bil, ti pojdi in mora biti mir pri hiši!"./ (33) Take reči, me razumeš? Če hočeš, da se dva imata rada...tega ne sme biti zraven. Je veliko dela za uspešno zvezo, veš./ (34) Ampak mi ne more reči, da sem bila samo jaz ljubosumna! V vasi sem zvedela, da, ko je bil še zaposlen, je edini on hodil domov malicat. Zato, ker je bil ljubosumen in ga je skrbelo, da kaj delam jaz doma cel dan. Ampak jaz nisem nikoli pomislila na to, da mož hodi domov marendat zaradi ljubosumja. Temveč zato ker pač hoče./ (35) Meni je kdaj žal, da je prišlo med mano in mojim možem do takih nesoglasij./ (36)

IZRAŽANJE LJUBEZNI (*Kako ljubezen kažete; s kakšnimi gestami, na kakšen način?*)

Ne, ne. Z objemi in poljubčki pa res ne več. Včasih smo se objemali in ljubčkali. Ampak sedaj redkokdaj./ (37) Kadar kdaj kuham pride mimo in me ušcipne in požgečka, recimo. Saj so mi vseč taka dejanja./ (38)

ODNOS DO SPOLNOSTI (*Kakšno je vaše mnenje o spolnosti? Se vam zdi spolnost v življenju pomembna?*)

Spolnost se mi zdi pomembna./ (39) Recimo jaz nisem bila spolno nadarjena./ (40) Ampak, spolnost je lepa, dokler je vse prav. Moram povedati, da sem jaz imela slabe izkušnje s seksom. Res grozne probleme./ (41) Moški imajo ta "klin" in njih nič ne boli. Ampak žensko sluznica lahko boli in peče!./ (42) Bolečine za umreti sem imela. Kolikokrat sem jaz bila pri doktorjih zaradi tega. Po spolnem odnosu zvečer, sem jaz naslednje jutro že imela vnetje mehurja zaradi tega. In ni bilo samo enkrat in tudi je bilo do krvi./ (43) Res sem imela grozne probleme, za kaj, za koga pa ne vem. Si pa mogoče mislim.../ In ko sedaj še kdaj tako poskusiva, če to še vedno znava (smeh)/ (44) /... me nikoli nič več ne peče ne boli./ (45) Zakaj misliš, da je tako? Jaz mislim, da zato, ker je imel vmes druge ženske./ (46) Ne vem...skušam dati to misel na stran, kar je bilo je bilo./ (47) V glavnem, jaz se sedaj čutim veliko bolj zdrava kot pa nekdanj. To je mene odbijalo. Jaz sem se bala spolnih odnosov./ (48) Nikoli pa se nisem o tem pogovarjala s kakšno drugo žensko. Je bila taka družba. Si nisem predstavljala, da bi te svoje reči delila s kom drugim še./ (49)

POMEN SPOLNOSTI NA STARA LETA (*Pa spolnost na stara leta, je nepogrešljiva, pomembna?*)

Ja, lepo je. *(smeh)*/ (50) Ma ne si misliti, da je seks pri naju vsaki dan!/ (51) Pa si mislim, da pri kateri drugi je bil moj mož, da nič ne išče pri meni.../ (52)

Ja, mogoče res./ Sem rekla zadnjič možu: »Bog ne daj, da bi kdo znal, da še kdaj probava imeti spolne odnose.« Pa mi je rekel: »Nevoščljivi bi ti bili!« *(smeh)*/ (53)

Jaz imam svojega moža rada tudi samo za to, da si pozimi v postelji grejemo noge./ (54) Si ne morem predstavljati moje sosede tukaj, ki je že po 50. letu ostala vdova./ (55) Ampak ni imela nikoli nobenega drugega moškega. Niti samo za druženje./ (56) Ah kaj, saj tudi jaz mislim, da si ne bi dobila nobenega drugega moškega, če bi ostala sama./ (57) Možu sem obljubila, da bo moj in tako naj tudi bo./ (58)

Ja, še vedno. Mi je lepo./ (59)

VPLIV STARANJA NA SPOLNOST *(Ko se ljudje postaramo, naša telesa ne funkcionirajo več tako, kot v mladosti – ali to po vašem mnenju vpliva na spolnost? Se s kom pogovarjate o svojih spolnih potrebah, imate to možnost, kako se pogovarjate?)*

Ja, zagotovo starost vpliva na spolnost in njeno pogostost./ (60)

Ja, sem se lahko. Se mi zdi, da se še vedno./ (61) Tudi en dan, ko sva imela tako spolno dejanje./ (62) Sva sedela pri zajtrku. In sem ga vprašala, da kako mu je bilo. In mi je odgovoril: »Ja, je bilo, vendar ne tako kot nekdanj.« Ja, meni je pa sedaj lepše kot nekdanj, ker me nič več ne peče in nimam več teh vnetij./ (63)

SPOLNOST, INTIMA IN NEŽNOST V DSO *(Predstavljajte si, da bi živeli v domu za starejše – kaj mislite koliko možnosti imajo stanovalci DSO za izkazovat oz. izražat svoje spolne potrebe?)*

Verjetno je to odvisno od posameznika./ Jaz mislim, da imajo stanovalci možnost za spolnost v svojih sobah./ (64) Poznam vdove, tako stare kot jaz, ki si najdejo druge moške v domovih./ (65)

Nič napačno./ Če ženska rabi to...naj si moškega najde! In naj se ne ozirajo na družbo, ki pravi drugače!/ (66) Ampak jaz mislim, da če bi bila sama, da bi lahko odpravila brez seksa. Zares. Sem že toliko stara in ta potreba pri meni ni več toliko izrazita./ (67) Ampak kot sem ti rekla, lažje s seksom odpravim sedaj, kot nekdanj./ (68) Ampak moram povedati, da me je mož peljal tudi do psihologinje v Ljubljano, ravno zaradi tega, ker sem imela probleme s seksom. Pa je bila ta gospa na moji strani, ker je videla, kako je mož malce pregrobo govoril čez mene. In njemu seveda ni bilo prav./ (69) Moram priznati, da sem imela strašno stisko v zakonu./ (70) Mož me je preveč poniževal./ (71) Zato sem se naprej odpravila k odvetniku.../ (72). Ko je mož zvedel za to me je strašno pretepel. Strašno./ (73) Potem sem šla k zdravniku zaradi tega in tisti zdravnik je rekel, da takšnega moža ni za imet. In od tam so me poslali do bližnjega Centra za socialno delo. Odlična socialna delavka mi je pomagala priti do dobrega psihiatra./ (72) In ta mi je povedal, da sem take depresije dobila ravno zaradi tega, ker sem take stvari tiščala v sebi./ (74) In potem sem se možu uprla in sem si poiskala službo./ (75) Ker do tistega dne mi mož ni pustil delati. Me je hotel imeti samo za sebe doma. Ampak to ni prav, da se ti polovico dneva nimaš s kom pogovarjati!/ (76) Saj sedaj je mojemu možu žal. Tudi sam reče, da ga je sram, da je tako ravnal./ (77) Midva...ne vem. Vseeno naju nekaj močnega vleče skupaj./ (78) No, mislim, da sem sedaj povedala kar veliko stvari. *(smeh)*/

- **Odprto kodiranje – stanovalci, stari ljudje**

STAROSTNA OPREDELITEV

Intervju A:

- 1) v 89. letu → **starost**

Intervju B:

- 1) okvara govora → **ovira v življenju**
- 2) 82 let → **starost**
- 3) prenavljanje sobe → **zadovoljstvo nad bivanjem v DSO**

Intervju C:

- 1) za direktno vprašanje, direkten odgovor → **pripravljenost na sodelovanje**
- 2) 76 let → **starost**
- 3) 17 let bivanje v DSO → **dolga doba bivanja v DSO**

Intervju D:

- 1) 85 let → **starost**

Intervju E (moški):

- 1) 90 let → **starost**
- 2) ni občutka po tolikšni starosti → **ohranjanje mladosti, sodobnosti**
- 3) začetki demence, izgubljanje spomina → **ovira v življenju**
- 4) bivanje v domu prijetno → **zadovoljstvo nad bivanjem v DSO**

Intervju F:

- 1) čez mesec dni 90 let → **starost**

Intervju G (moški):

- 1) 65 let → **starost**

Intervju H (moški):

- 1) 76 let → **starost**

Intervju I:

- 1) 74 let → **starost**

ZAKONSKI STAN

Intervju A:

- 2) poročena, mož že 40 let pokojen → **življenje s partnerjem**
- 3) vsi bližnji že pokojni → **spomini na preteklost**
- 4) občutek neumnosti, kot pri mladih → **norčevanje na račun sebe**

Intervju B:

- 4) 2x poročena, oba moža pokojna → **življenje s partnerjem**
- 5) 30 let življenja na Švedskem, zaradi zaposlitve → **življenje s partnerjem**
- 6) možganska kap povzročila pozabljanje, izgubljanje spomina → **ovira v življenju**
- 7) moža spoznala med vojsko, v bolnišnici, bila je medicinska sestra → **spomini na preteklost**

Intervju C:

- 4) vdova → **življenje s partnerjem**

- 5) tumor v možganih → **ovira v življenju**
- 6) smrt moža, sin ima svojo družino → **občutek obremenjevanja svojcev**
- 7) prostovoljna odločitev o odhodu v dom → **razbremenitev svojcev**
- 8) občutek varnosti, zadovoljstvo nad domom → **zadovoljstvo nad bivanjem v DSO**
- 9) druženje s prijateljicami, »kosmati« vici → **zaupni odnosi s prijatelji**
- 10) obisk starega stanovanja, bolečina ob spominu na življenje z možem → **boleči spomini na ljubezen svojega življenja**
- 11) prenehanje obiskovanja starega stanovanja in prijateljev v Beogradu → **osredotočenje na življenje sedaj**
- 12) prenavljanje sob v DSO, lepi občutki → **zadovoljstvo nad bivanjem v DSO**
- 13) prilagajanje sobe po svoje → **samostojnost**

Intervju D:

- 2) 6 let vdova → **življenje s partnerjem**
- 3) pozna poroka, pozno prvi otrok → **izjema za tisti čas**

Intervju E (moški):

- 5) pozna poroka → **izjema za tisti čas**

Intervju F:

- 2) vdova → **življenje s partnerjem**
- 3) veliko potomcev → **ponos**

Intervju G (moški):

- 2) poročen 26 let, žena že 8 let pokojna → **življenje s partnerjem**

Intervju H (moški):

- 2) zlata poroka z ženo → **življenje s partnerjem**

Intervju I:

- 2) 50 let zakona → **življenje s partnerjem**

LJUBEZEN IN ZALJUBLJENOST

Intervju A:

- 5) zaljubljenost v drugega moškega in ne v moža → **dojemanje ljubezni**
- 6) poroka iz spoštovanja, zaradi cenjenja moža → **razlog za skupno življenje**
- 7) ljubezni med partnerjema ni bilo, vseeno sta se imela rada → **preprosto sožitje, sobivanje**
- 8) zaljubljena že prej – gledanje, špikanje s fanti → **najstniške ljubezni**
- 9) zaljubljena v fanta, s katerim bi se poročila, vendar je žal umrl → **nesrečna, razočarana ljubezen**
- 10) po fantovi smrti je nihče ni zanimal → **žalovanje, nedostopnost**
- 11) fantje hodili, osvajali → **že oddano srce**
- 12) hranjenje pisma, dopisovanja s fantom na Madžarsko → **spomini na preteklost**
- 13) shramba pisma za spomin → **del zgodovine družine**
- 14) ni zaljubljenosti → **trenutno stanje zaljubljenosti**

Intervju B:

- 8) ljubezen do prvega moža, do drugega ne → **dojemanje ljubezni**

Intervju C:

- 14) partnerja ljubila z vsem srcem → **dojemanje ljubezni**

- 15) občasni nesporazumi s partnerjem, ki so samo medel spomin → **življenje s partnerjem**
- 16) tolažba prijateljice, ki ji je umrl mož → **nasveti drugih, načela**
- 17) ni zaljubljenosti → **trenutno stanje zaljubljenosti**

Intervju D:

- 4) želja si ustvariti družino → **razlog za skupno življenje**
- 5) ljubezen do drugega moškega več let → **dojemanje ljubezni**
- 6) pozna poroka zaradi ljubezni do drugega moškega → **nesrečna, razočarana ljubezen**
- 7) normalen, povprečen zakon → **preprosto sožitje, sobivanje**
- 8) ljubezen lahko ugasne, ni žalovanja nad neuslišano ljubeznijo → **pozitiven pogled na ljubezen in izkušnjo**
- 9) zavedanje ljubezni takrat, ko jo je bilo konec, pogrešanje ljubezni → **spoznanje o ljubezni**
- 10) mladost, starejši človek drugače gleda na ljubezen → **naivnost mladih v ljubezni**
- 11) ni zaljubljenosti → **trenutno stanje zaljubljenosti**

Intervju E (moški):

- 6) obojestransko ljubezen → **dojemanje ljubezni**
- 7) prijetni spomini na začetek skupnega življenja → **spomini na preteklost**
- 8) občutek zaljubljenosti → **dojemanje ljubezni**
- 9) simpatije pred ljubeznijo → **najstniške ljubezni**
- 10) pogledovanje za ženskami → **dojemanje drugih žensk v odnosu do partnerice**
- 11) ni zaljubljenosti → **trenutno stanje zaljubljenosti**
- 12) uživanje ob ženski družbi, pomanjkanje druženja zaradi starosti → **starost kot ovira za sklepanje vezi/prijateljstev**

Intervju F:

- 4) močna, včasih premočna ljubezen do moža → **dojemanje ljubezni**
- 5) mož pokojen → **življenje s partnerjem**
- 6) sebičen mož, kar se ljubezni tiče → **moški glavni v družini, patriarhalni odnos**
- 7) začetek ljubezni ravno v povojnem, težkem času → **spomini na preteklost**
- 8) mož je rad jedel z veliko žlico, žena imela veliko dela → **moški glavni v družini, patriarhalni odnos**
- 9) delo doma, nato iskanje službe zaradi samostojnosti → **emancipacija ženske**
- 10) hišne pomočnice → **bogatejša družina**
- 11) stiki s hišnimi pomočnicami → **ohranjanje stikov**
- 12) otroci preskrbljeni za lastno življenje → **ponos**
- 13) družinsko življenje v prijateljstvu → **zadovoljstvo nad družino**
- 14) moža si izbrala → **prostovoljna, pozitivna odločitev**
- 15) drugi fantje jo osvajali, ni bilo nobene simpatije → **že oddano srce**
- 16) edini mož takoj ujel uspeh/ljubezen → **iskrice zaljubljenosti**
- 17) ni zaljubljenosti, ni želje → **trenutno stanje zaljubljenosti**
- 18) ljubezen in moški → **ljubezen trenutno preveliko breme**
- 19) za moške potreben čas → **moški kot taki, zahtevajo svojo pozornost**
- 20) v partnerstvu se zahteva pozornost drug drugega → **spretnosti partnerjev v razmerju**
- 21) aktivnosti z društvom, družino, ni časa za ljubezen → **druge prioritete v življenju**
- 22) vodja izletov v društvu upokojujencev → **aktivno življenje, aktivno staranje**

Intervju G (moški):

- 3) obojestransko ljubezen → **dojemanje ljubezni**

- 4) prvo srečanje na vaškem plesu → **spomin na začetek ljubezni**
- 5) prosil za ples, se dogovorila za zmenke, po letu dni poroka → **osvajanje, dvorjenje**
- 6) tako rad imel ženo, da je posvojil njeno hčerko iz prvega zakona → **pripravljenost narediti vse za partnerja**
- 7) z ženo nič otrok → **osebna življenjska izkušnja**
- 8) trije zaporedni infarkti, zadnji usoden za ženo → **smrt partnerja, ljubezni**
- 9) prijetni občutki v domu → **zadovoljstvo nad bivanjem v DSO**
- 10) prijateljevanje s sostanovalko → **sklepanje vezi tudi v DSO**
- 11) druženje, pogovori s prijateljico → **želja po druženju, pogovoru**
- 12) infarkt, pomoč prijateljici → **skrb za sočloveka, za ljubljeno osebo**
- 13) simpatija iz srednje šole → **najstniške ljubezni**
- 14) ni zaljubljenosti → **trenutno stanje zaljubljenosti**

Intervju H (moški):

- 3) vedno ljubil ženo, samo nekdanj močnejše → **dojemanje ljubezni**
- 4) določene stvari ljubezen zmanjšajo, ohladijo → **povezanost ljubezni z odnosom**
- 5) pogledovanje drugih žensk, simpatije v mladosti, prava ljubezen samo do žene → **neizmerna ljubezen do žene**
- 6) opazovanje deklice, ki je pritegovala pozornost zaradi lepote → **otroške zaljubljenosti**
- 7) zaljubljenost povzroča blebetanje neumnosti → **najstniške ljubezni**
- 8) zaljubljen mlad človek ne razmišlja razumno → **naivnost mladih v ljubezni**
- 9) na stara leta ni več močne zaljubljenosti, ampak imaš človeka bolj rad, ker mu ne več tako nasedeš → **povezovanje ljubezni z brezglavimi dejanji**
- 10) ni ljubezni → **trenutno stanje zaljubljenosti**
- 11) neumnostim kot v zaljubljenosti ne bi nasedal, ima pa rad človeka → **trenutno stanje zaljubljenosti**
- 12) ni ideje/predstave o drugi ženski → **želja po svobodi**
- 13) ideja o prijateljici, če bi bil samski, vendar ne o ženski, ki komandira → **želja po svobodi**

Intervju I:

- 3) ljubila v pretekliku → **spoznanje o ljubezni**
- 4) določene stvari vplivajo na ljubezen → **povezanost ljubezni z odnosom**
- 5) ne more reči, da nima rada moža → **preprosto sožitje, sobivanje**
- 6) kot partnerja se potrebujeta → **vzajemnost, odvisnost**
- 7) edina ljubezen mož → **dojemanje drugih moških v odnosu do partnerja**
- 8) spoznavanje partnerja, osvajanje pri 15-ih letih → **osvajanje, dvorjenje**
- 9) lepi spomini na zaljubljenost → **spomini na zaljubljenosti**
- 10) sedaj pravi, da ima moža rada → **trenutno stanje zaljubljenosti**
- 11) težko pričakovanje svojega fanta, svoje simpatije → **pojmovanje zaljubljenosti**
- 12) mož vidi zaljubljenost samo v seksu → **drugačna pričakovanja partnerja glede ljubezni**
- 13) priznanje moža, da je še pred dvema letoma imel močne potrebe po spolnosti → **spolnost mogoča tudi na stara leta**

OPREDELITEV LJUBEZNI

Intervju A:

- 15) prvi seks pri 23-ih → **prvo srečanje s spolnostjo**
- 16) upoštevanje moškega mnenja: »te bo en podru, pa bodo rekli saj so te vsi« → **čast, družbene norme**
- 17) velikokrat ljubezenska razočaranja v mladosti → **najstniške ljubezni**

- 18) močne ljubezni ni bilo nikoli → **dojemanje ljubezni**
- 19) spoštovanje moža, upoštevanje, da je glava družine → **moški glavni v družini, patriarhalni odnos**
- 20) si izbereš ljubezen, jo spoštuješ, nihče drugi več ne obstaja → **lastna definicija ljubezni**
- 21) mož začel piti → **težave v zakonu/zvezi**
- 22) sprijaznjenost z moževim pitjem → **potrpljenje za dobro moža**
- 23) v primeru alkoholizma, moraš človeku pomagati in ne ga zmerjati → **osebna življenjska izkušnja**
- 24) poslušanje drugih ljudi → **nasveti drugih, načela**
- 25) pijani človek nič ne ve in ne razume → **načelo, pravilo**
- 26) »A sem ti kaj hudega naredil?« → **preprosto sožitje, sobivanje**

Intervju B:

- 9) prisotna ljubezen → **trenutno stanje zaljubljenosti**
- 10) ljubezen do fanta → **dojemanje ljubezni**
- 11) prijateljska čustva do prijateljice → **posebna močna vez, ki ni ljubezen**
- 12) podobnosti med zaljubljenostjo in ljubeznijo → **enačenje zaljubljenosti z ljubeznijo**
- 13) že drugič v življenju občutek zaljubljenosti → **dojemanje ljubezni**
- 14) imeti nekoga rad z vsem srcem in želja po njegovi stalni prisotnosti → **lastna definicija ljubezni**
- 15) boleče srce ob vedenju, da hodi z drugo na kosilo → **občutek biti prevaran**
- 16) prepričanje, da tudi moški ljubi njo → **dojemanje ljubezni**
- 17) debela ženska, ki je z moškim samo zaradi seksa → **postavljanje čustev pred dejanja**
- 18) prijateljstvo kot izražanje ljubezni → **lastna definicija ljubezni**

Intervju C:

- 18) ljubezen kot hrepenenje in neizmerna sreča → **lastna definicija ljubezni**
- 19) prijateljska čustva do prijateljic in do snaha in sina → **posebna močna vez, ki ni ljubezen**
- 20) ljubezen do vnučkov in moža → **več tipov ljubezni**
- 21) med boleznijo izrazita skrb moža, hvaležnost za pomoč → **v zakonu v dobrem in slabem**
- 22) zaljubljenost v začetku, kar preraste v prijateljstvo in ljubezen → **lastna definicija ljubezni**
- 23) trepetanje, metuljčki v trebuhu → **pojmovanje zaljubljenosti**

Intervju D:

- 12) ljubezen se ne izraža, ampak čuti → **lastna definicija ljubezni**
- 13) ljubiti barabo → **ljubezen te naredi slepega**
- 14) ljubiti nekoga takšnega, kakršen je → **lastna definicija ljubezni**
- 15) kemija preraste v fiziko-dejanja, potem je zaljubljenost in nato ljubezen → **lastna definicija ljubezni**
- 16) ljubezen ni dovolj za nepretrgan zakon → **veliko truda in vlaganja za življenje v dvoje**
- 17) poleg ljubezni mora biti še pravo prijateljstvo → **popolno razmerje, urejen zakon**
- 18) ljubezen med dvema osebama iz različnih družinskih gnezd, pripelje do težkega prilagajanja in nesrečne ljubezni → **osebna življenjska izkušnja**

Intervju E (moški):

- 13) srečanje žene in fanta, poroka, družina → **lastna definicija ljubezni**
- 14) ljubezen je del poroke in združitve → **lastna definicija ljubezni**
- 15) močna čustva do vse ostale družine → **posebna močna vez, ki ni ljubezen**
- 16) negotovost o razlikovanju ljubezni in zaljubljenosti → **enačenje zaljubljenosti z ljubeznijo**
- 17) demenca, pozabljanje besed → **ovira v življenju**
- 18) težava ubesediti ljubezen in zaljubljenost → **oteženo ubesedanje razlik**
- 19) ljubezen je bolj močna kot zaljubljenost → **lastna definicija ljubezni**

Intervju F:

- 23) ljubezen ni samo med žensko in moškim, ampak povsod drugje, imaš rad vse ljudi → **lastna definicija ljubezni**
- 24) imeti rad tudi svoje otroke → **več tipov ljubezni**
- 25) dopuščanje svobodomiselnosti otrokom → **spustiti otroke z vrvice**
- 26) ljubezen je globoka, ki jo čutiš do moža, otrok, staršev → **lastna definicija ljubezni**
- 27) rad pa lahko imaš vse ljudi, tiste, ki so dobri, ne moreš jih ljubiti → **razlikovanje med imeti rad in ljubiti**
- 28) izločevanje slabih ljudi, ki niso dobri → **čustveno zavarovanje samega sebe**
- 29) dobra prijateljica, na isti valovni dolžini → **zaupni odnosi s prijatelji**
- 30) zaljubljenost pride na začetku → **pojmovanje zaljubljenosti**
- 31) ljubezen pride potem in preraste v pravo prijateljstvo → **lastna definicija ljubezni**
- 32) sreča v zakonu, kjer je prijateljstvo in ljubezen → **popolno razmerje, urejen zakon**
- 33) zaljubljenost je mladeniška → **pojmovanje zaljubljenosti**
- 34) pri ljubezni sprejmeš osebo z napakami → **lastna definicija ljubezni**

Intervju G (moški):

- 15) ljubezen kot intimnost, dva, ki se imata zares rada in živita složno → **lastna definicija ljubezni**
- 16) prijateljska čustva do prijateljice → **posebna močna vez, ki ni ljubezen**
- 17) ljubezen pride iz srca in je ne pozabiš nikdar → **lastna definicija ljubezni**
- 18) površna ljubezen, na prvi pogled → **pojmovanje zaljubljenosti**
- 19) ljubezen bolj globoka, zahteva pravo poznanstvo partnerja → **lastna definicija ljubezni**
- 20) zaljubljenost ni ljubezen → **pojmovanje zaljubljenosti**

Intervju H (moški):

- 14) za ljubečo osebo narediti vse naj → **lastna definicija ljubezni**
- 15) trud za zakon, vrnjenega ni veliko → **sebičen partner/ka**
- 16) žalitev, da partner ne vrača in ne vidi truda, ki ga vlaga drugi partner → **spoznanje o ljubezni**
- 17) vzgoja, kjer se o ljubezni in seksu ne govori, povzroča zavrtost osebe → **tradicionalen, katoliški način življenja**
- 18) nasprotovanje duhovnikov proti seksu, pogledovanju žensk → **tradicionalen, katoliški način življenja**
- 19) ko je človek zaljubljen, vidiš samo ljubljeno osebo in ne ozadje njenega življenja → **ljubezen te naredi slepega**
- 20) razmerje ni bilo nikoli tisto pravo, partnerja se nista ujela → **preprosto sožitje, sobivanje**
- 21) prizadevanje za dober zakon, odvisen od financ, razpoloženja → **veliko truda in vlaganja za življenje v dvoje**
- 22) veliko lepih trenutkov v dvoje, lahko bi jih bilo več → **življenje s partnerjem**
- 23) imeti rad je enako ljubiti → **lastna definicija ljubezni**
- 24) »ljubim« je v uporabi malokrat, ker je to bilo tabu → **tabu razlog za verbalno neizpovedovanje ljubezni**
- 25) »če me imaš rad, boš to naredil« → **izkoriščanje partnerjeve ljubezni**
- 26) ko si slep za okolico, si zaljubljen → **pojmovanje zaljubljenosti**
- 27) zaljubljenost povzroča spregledovanje partnerjevih napak → **ljubezen te naredi slepega**
- 28) zaljubljenost je na prvi pogled, potem človeka spoznaš in to preraste v ljubezen → **lastna definicija ljubezni**

Intervju I:

- 14) narediti za ljubljeno osebo vse in ga močno stiskati k sebi, da ga ne bi nikdar izpustil → **lastna definicija ljubezni**
- 15) ko smo mlajši se stiskamo, sedaj imamo drugačne nazore → **razlika v dojetanju ljubezni med starimi in mladimi**
- 16) spoštovanje → **lastna definicija ljubezni**
- 17) ljubezen med dvema osebama iz različnih družin, povzroči drugačno dojetanje ljubezni → **osebna življenjska izkušnja**
- 18) možovo očitaje o ženinem nerazumevanju ljubezni → **ovira v komunikaciji**
- 19) moževe sestre zgodaj spolno aktivne, sloves, da so lahke → **slaba, »gostilniška« vzgoja**
- 20) fantje osvajali, vendar se niso zdeli vredni zaupanja → **že oddano srce**
- 21) žena i punca samo od svojega moža → **zvestoba ljubezni in intimne za samo eno osebo v življenju**
- 22) prehojena življenjska pot je bila težka, mož kuha neumnosti → **težave v zakonu/zvezi**
- 23) zaupanje samo do moža → **občutek varnosti, zavetja v zakonu**
- 24) neizmerna čustva do moža, otrok, svoje družine, drugačni stiki z možem → **več tipov ljubezni**
- 25) močna čustva do moža, bojazen, da prej ostane sama → **odvisnost od partnerja, strah pred izgubo partnerja**
- 26) hrepenenje po nekom → **lastna definicija ljubezni**
- 27) zaljubljenost je minila, sedaj ima moža rada → **trenutno stanje zaljubljenosti**
- 28) ljubezen je močnejša od zaljubljenosti → **lastna definicija ljubezni**
- 29) ljubezen lahko ugasne, ampak imaš človeka še vedno rad → **lastna definicija ljubezni**
- 30) možovo očitaje o ljubosumnosti → **sumničavost glede zvestobe**
- 31) ljubosumnost kot znak ljubezni → **lastna definicija ljubezni**
- 32) ideja o moževih ljubicah → **nezvestoba, neiskrenost**
- 33) možko prepričanje, da ni treba vsega povedati svoji ženski kam greš → **ideja o slabem vplivu družbe na moža**
- 34) za uspešno zvezo je potrebno zaupanje in ne prikrivanje česar koli → **veliko truda in vlaganja za življenje v dvoje**
- 35) sum tudi moževega ljubosumja → **tolažba**
- 36) obžalovanje za nesoglasja v zakonu → **veliko truda in vlaganja za življenje v dvoje**

IZRAŽANJE LJUBEZNI

Intervju A:

- 27) partnerju pokažeš, da je edini zate, da je ljubljen → **način izpovedovanja ljubezni**

Intervju B:

- 19) možki šel z drugo, kar povzroča srčne bolečine → **nesrečna, razočarana ljubezen**
- 20) biti zvest svoji ljubezni, se družiti z njo → **način izpovedovanja ljubezni**

Intervju C:

- 24) objemi, poljubčki, izpoved, da imaš nekoga rad → **način izpovedovanja ljubezni**
- 25) s sinom izgubila odnos → **pogrešanje starih navad, tesnejših odnosov z bližnjimi**

Intervju D:

/

Intervju E (moški):

- 20) prva srečanja, dobivanja in zmenki → **osvajanje, dvorjenje**

21) obojestranska izpoved ljubezni, ustvarjanje družine → **življenje s partnerjem**

Intervju F:

35) pozorna do moža, skrb, da je urejen in čist → **obravnavanje moža kot velikega gospoda**

36) ni zahtevna do moža (z večerjami npr.) → **ustrežljivost ženske v odnosu**

37) poleg moža ne smeš pozabiti na otroke → **ženska tista, ki v zakonu skrbeti tudi za otroke**

Intervju G (moški):

21) na začetku je prijaznost do osebe → **prikupovanje, približevanje ljubljeni osebi**

22) ljubezenske besede, »ljubim te« pomeni, da je nekaj resnega → **način izpovedovanja ljubezni**

Intervju H (moški):

29) dobra dejanja do ljubljene osebe → **način izpovedovanja ljubezni**

30) intimnosti, ki z leti upadejo → **način izpovedovanja ljubezni**

31) še pred dvema letoma močno prisotna želja po intimnosti → **potreba po intimnosti tudi v starosti**

Intervju I:

37) objemanja in ljubčkanja vse manj → **manj izkazovanja ljubezni**

38) žgečkanje, ščipanje → **majhna dejanja ljubezni**

ODNOS DO SPOLNOSTI

Intervju A:

28) odkriti odgovori glede spolnosti → **sproščen odnos do spolnosti**

29) spolnost je lepa, oba partnerja si jo morata želeli in pravilno izkazovati → **pozitiven odnos do spolnosti**

30) moški dal vedeti, da spolnost ne bo vedno mogoča → **moški glavni v družini, patriarhalni odnos**

31) partnerja se v odnosu učita, morata se pogovarjati kaj jima odgovarja → **spretnosti partnerjev v razmerju**

32) spolnost in odnos sta vzajemna → **povezava med spolnostjo in odnosom/zvezo**

Intervju B:

21) spolnost pomembna, vpliva na odnos → **povezava med spolnostjo in odnosom/zvezo**

22) zadovoljstvo nad svojo spolnostjo → **pozitiven odnos do spolnosti**

23) potrebno je zaupanje s partnerjem → **spretnosti partnerjev v razmerju**

Intervju C:

26) spolnost je v zakonu pomembna → **spolnost kot ena izmed prioritiet v življenju**

27) spolnost pomembna v zakonu in med geji in lezbijkami → **odsotnost diskriminacije, priznavanje istospolnih partnerstev**

28) spolnost je del ljubezni → **povezava med spolnostjo in odnosom/zvezo**

Intervju D:

19) spolnost ni na 1. mestu → **hierarhija/razvrščanje potreb**

20) spolnost je lahko lepa, je pa lahko dolžnost → **lastno mnenje o spolnosti**

21) v začetku je pomembna, potem pa vedno manj, je bolj odgovornost → **načelo, pravilo**

22) moškim je spolnost potreba, ženskam pa čustveno dejanje → **žensko vpletanje čustev**

23) spolna potreba ni prisotna → **zanikanje spolne potrebe**

24) spolnost pri ženskah kot potreba, ko je zraven ljubezen → **ljubezen kot pogoj za potrebo po spolnosti**

- 25) spolnost dopolnjuje/izboljšuje odnos → **povezava med spolnostjo in odnosom/zvezo**
26) potreba po spolnosti je tam, kjer je ljubezen → **ljubezen kot pogoj za potrebo po spolnosti**

Intervju E (moški):

- 22) bolezen zasenčila ljubezen in spolnost → **osebna življenjska izkušnja**
23) prilagoditev spolnosti, spolnost ni bila na 1. mestu → **hierarhija/razvrščanje potreb**

Intervju F:

- 38) spolnost je pomembna → **spolnost kot ena izmed prioriteta v življenju**
39) zadovoljstvo obeh partnerjev nad spolnimi dejanji → **vzajemen odnos med partnerjema tudi v spolnosti**
40) mož mora biti zvest → **predpostavka, da samo možje varajo**
41) žena ne more odpustiti varanja, lahko potrpi, vendar ne pozabi → **žena naučena živeti z žalostjo v zakonu – lažno odpuščanje**

Intervju G (moški):

- 23) kjer je ljubezen, pride do spolnosti avtomatsko → **povezava med spolnostjo in odnosom/zvezo**
24) en poljubček v zvezi ni dovolj → **ne-enačenje spolnosti z manjšimi gestami**

Intervju H (moški):

- 32) spolnost je pomembna → **spolnost kot ena izmed prioriteta v življenju**
33) spolna nepotešenost vodi v nezadovoljstvo → **vpliv spolnosti na razpoloženje**
34) moški bolj pohlepni in nagnjeni k spolnosti → **povečan libido pri moških**

Intervju I:

- 39) spolnost je pomembna → **spolnost kot ena izmed prioriteta v življenju**
40) ideja o spolni nenadarnosti → **pomanjkanje samozavesti**
41) slabe izkušnje s spolnostjo → **negativen odnos do spolnosti**
42) moške med seksom ne more nič boleti, ženske pa, zaradi sluznice, lahko → **prelaganje krivde za bolečine med spolnostjo na moža**
43) v preteklosti po spolnem odnosu bolečine in vnetje mehurja → **povzročanje fizičnega in čustvenega nelagodja**
44) seks tudi sedaj → **spolnost mogoča tudi na stara leta**
45) sedaj po spolnem odnosu ni problemov in bolečin → **vpliv zaupanja možu**
46) bolečine med in po spolnem odnosu – sum na moževo nezvestobo → **možev varanje kot razlog za boleče spolne odnose**
47) prizadevanje po odvrčanju preteklosti iz misli → **osredotočenje na življenje sedaj**
48) strah pred spolnimi odnosi → **vpliv suma varanja/nezvestobe na čustveno in fizično počutje**
49) družba taka, da se intimnih stvari in težav ni delilo z drugimi → **tabu kot ovira pri zaupanju družbi**

POMEN SPOLNOSTI NA STARA LETA

Intervju A:

- 33) notranje želje po bližini nekoga, tudi sedaj → **potreba po intimnosti tudi v starosti**
34) priznanje zdravniku, da »bi ga kar naprej noter imela« → **odkrito, neposredno komuniciranje o spolnosti**
35) odkritost pomembna vrlina za sporazumevanje → **načelo, pravilo**
36) tudi pri 88-ih želja po spolnosti, da bi → **potreba po spolnosti tudi v starosti**
37) spolnost pomembna tudi na stara leta → **spolnost kot ena izmed prioriteta v življenju**

38) sosedu zaljubljena v moškega stanovalca → »srednješolske« ljubezenske spletke

Intervju B:

24) spolnost prinaša svežino v odnos → **povezava med spolnostjo in odnosom/zvezo**

25) tudi stari sposobni imet spolne odnose → **spolnost mogoča tudi na stara leta**

Intervju C:

29) upad libida → **upad želje po spolnosti v starosti**

30) 6 let brez spolnega kontakta → **upad želje po spolnosti v starosti**

31) bolezni, smrti staršev kar zmanjša razmišljanje o spolnosti → **druge prioritete v življenju**

32) preutrujenost zmanjšala spolnost → **druge prioritete v življenju**

33) norčevanje prijateljic zaradi pomanjkanja spolnosti → **racionalizacija spolnih odnosov**

34) želja po objemu in poljubu, za kaj več pa ne → **upad želje po spolnosti v starosti**

Intervju D:

27) potrebe po spolnosti tudi pri ženskah → **potreba po spolnosti tudi v starosti**

28) potrebe po dotiku, ker je osamljena, potreba po dejanju → **potreba po spolnosti tudi v starosti**

29) razočaranje ženske ob spoznanju, da moški misli samo na seks → **žensko vpletanje čustev**

30) trditev, da moški ne prestando misliti na seks → **tolažba za ženske v razočaranih ljubeznih**

31) lepi občutki, ko moški pogleda žensko → **zavedanje lastnih atributov, kako očarati moškega**

32) pri 85-ih ni stara, ampak starejša, pamet še ni stara → **občutek mladosti, sodobnosti**

33) odraščanje z otroki, poznavanje popularnih glasbenih skupin → **ohranjanje mladosti, sodobnosti**

34) spoprijemanje s sodobno tehnologijo → **ohranjanje mladosti, sodobnosti**

35) delovna trma, vztrajanje → **način doseganja cilja**

36) vsak človek ima talent, ki ga mora najti in izraziti → **način doseganja cilja**

Intervju E (moški):

24) spolnost pri 90-ih letih še pomembna → **spolnost kot ena izmed prioritiet v življenju**

Intervju F:

42) spolnost pomembna tudi na stara leta tam, kjer se imata dva rada → **ljubezen kot pogoj za pomembnost spolnosti**

43) objem, spanje z roko v roki → **enačenje spolnosti z manjšimi gestami**

44) pripadanje drug drugemu, tudi če ni zraven seska → **prilagajanje spolnosti v starosti**

45) partnerja se ne smeta zavračati, se morata spoštovati → **spretnosti partnerjev v razmerju**

Intervju G (moški):

25) ljubezen in spolnost sta celo življenje z ženo pomembna → **povezanost ljubezni s spolnostjo**

Intervju H (moški):

35) presenečenje nad ugašanjem spolne želje → **upad želje po spolnosti v starosti**

36) spolnost upada tudi drugim ljudem, ki so še mlajše starosti → **občutek mladosti, vzdržljivosti, zavedanje, da pridejo bolezni, druge težave**

37) močna želja po spolnosti še vsaj 2 leti nazaj → **potreba po spolnosti tudi v starosti**

38) občutek zavračanja spolnosti s strani ljubljene osebe, zmanjšuje željo po spolnosti → **osebna življenjska izkušnja o spolnosti**

Intervju I:

50) spolnost na stara leta je lepa → **pozitiven odnos do spolnosti**

51) seks se ne zgodi vsak dan → **spolnosti je manj kot včasih**

- 52) moški ne »prosi« za seks – razmišljanje o drugi ženski → **namigovanje na možovo nezvestobo**
- 53) zadrževanje dejstva zase, da sta s partnerjem sposobna imeti spolne odnose → **vpliv razmišljanja v preteklosti na razmišljanje v sedanjosti**
- 54) gretje nog v postelji ob možu → **pripisovanje velikega pomena partnerju**
- 55) skrb za sosedo, ki je že dlje časa vdova → **strah pred izgubo partnerja**
- 56) sosedo ni nikoli imela kakšnega drugega prijatelja → **zvestoba ljubezni in intime za samo eno osebo v življenju**
- 57) predstava o samskem življenju v primeru vdovstva → **ideja o prihodnosti brez drugega moškega, v primeru vdovstva**
- 58) obljuba možu, da bo njegova → **zvestoba ljubezni in intime za samo eno osebo v življenju**
- 59) želja po nežnostih, intimi → **ugodje ob nežnosti in intimi**

VPLIV STARANJA NA SPOLNOST

Intervju A:

- 39) domišljija, ideje za spolnost v starosti → **spolnost mogoča tudi na stara leta**
- 40) pogovor s prijateljem o tem, da je za vznurjenje potrebna domišljija v glavi → **nasveti drugih, načela**
- 41) ljubezen se da izražati tudi s poljubčki → **enačenje spolnosti z manjšimi gestami**
- 42) bolezen, inkontinenca, vedno plenice → **upad želje po spolnosti v starosti**
- 43) ni več prave želje, da bi si želel, da se uresniči → **upad želje po spolnosti v starosti**
- 44) druge stvari ti hodijo po glavi, ne več seks → **druge prioritete v življenju**

Intervju B:

- 26) zavedanje, da staranje prinaša manj spolnosti v odnosu → **sprejemanje sprememb staranja**
- 27) pridejo poljubčki v poštev, če ne drugo → **enačenje spolnosti z manjšimi gestami**
- 28) pogovarjanje o spolnosti s prijateljico → **zaupni odnosi s prijatelji**

Intervju C:

- 35) spolnost se da izraziti tudi na drugačen način, s poljubčki → **enačenje spolnosti z manjšimi gestami**
- 36) osebno podpiranje ljubezni in spolnosti na stara leta → **ljubezen in spolnost sta pomembni prioriteti v življenju**
- 37) obstajajo pari v DSO, ki se poljubljajo in držijo za roke in nežnost delijo z drugimi → **spolnost mogoča tudi na stara leta**
- 38) zaupanje prijateljicam → **zaupni odnosi s prijatelji**
- 39) težko bi dobila moškega → **izražanje strahu pred srečanjem z moškim**

Intervju D:

- 37) prilagajanje starih ljudi → **prilagajanje spolnosti v starosti**
- 38) seks ni vse, je samo pika na i → **druge prioritete v življenju**
- 39) prilagajanje starih ljudi, ki se ljubita → **ljubezen kot pogoj za prilagajanje spolnosti**
- 40) spolna potreba ni prisotna → **zanikanje spolne potrebe**
- 41) pogovori s prijateljicami, vendar ne o spolnosti → **zaupni odnosi s prijatelji**
- 42) humor → **zavedanje osebne lastnosti**
- 43) uživanje ob spravljanju moških v smeh → **zavedanje lastnih atributov, kako očarati moškega**
- 44) postavljanje meja moškimi (prijateljstvo-seks) → **čustveno zavarovanje samega sebe**
- 45) dar, ki ga ima vsak človek → **zavedanje osebne lastnosti**
- 46) nezmožnost sprejemanja → **zavedanje osebne lastnosti**

Intervju E (moški):

- 25) eni prej postanejo nefunkcionalni eni pozneje → **sprejemanje sprememb staranja**
- 26) na spolnost vplivala bolezen in ne starost → **osebna življenjska izkušnja o spolnosti**
- 27) spolne potrebe manjše oz. nikoli tako izrazite zaradi bolezni → **druge prioritete v življenju**

Intervju F:

- 46) partnerja se ne smeta zafrkavat na račun zmanjšane kondicije drugega → **sprejemanje sprememb staranja**
- 47) z drugimi ljubeznivostmi in besedami lajšanje spolnih zadreg → **ustvarjanje sproščenosti in zmanjševanje zadrege med spolnimi dejanji**
- 48) moški mora sprejemati spremembe na ženinem telesu → **sprejemanje sprememb staranja**
- 49) spolna potreba ni prisotna → **zanikanje spolne potrebe**
- 50) en mož je bil dovolj, ni potrebe po novem komandiranju → **želja po svobodi in ne zopet po patriarhalnem odnosu**
- 51) ni teka za spolne potrebe → **druge prioritete v življenju**
- 52) lepo se je pogovarjati z nekom, več ni potrebno → **druge prioritete v življenju**

Intervju G (moški):

- 26) z leti se spolnost zmanjšuje → **upad želje po spolnosti v starosti**
- 27) telo ne dopušča, da starejši človek seksa tako kot v mladih letih → **sprejemanje sprememb staranja**
- 28) spolnost, ki je redkejša, je še bolj zanimiva in lepša → **čarobnost redkih dogodkov povezanih s spolnostjo**
- 29) spolna potreba ni prisotna → **zanikanje spolne potrebe**
- 30) ni potrebe po pogovarjanju u spolnih zadevah → **ohranjanje intimnosti zase**
- 31) odkar je umrla žena ni več potrebe in razmišljanja o spolnosti → **boleči spomini na ljubezen svojega življenja**
- 32) ni zanimanja za druge ženske, samo prijateljstvo z njimi → **zvestoba ljubezni in intime za samo eno osebo v življenju**

Intervju H (moški):

- 39) občutek ženine kontrole → **podrejanje ženski kontroli**
- 40) delo na vrtu, kolesarjenje za ohranjanje dobrega telesnega počutja → **ohranjanje vitalnosti, telesne vzdržljivosti**
- 41) prepričanje o moževi nezvestobi, kontrola nad moškim → **podrejanje ženski kontroli**
- 42) opuščanje dejavnosti, ki ženi niso všeč → **podrejanje ženski kontroli**
- 43) ženina pretirana ljubosumnost → **posestniška ljubosumnost**
- 44) najhujše v razmerju je, da ne zaupaš partnerju → **težave v zakonu/zvezi**
- 45) šibka ljubosumnost je v partnerstvu zdrava → **spretnosti partnerjev v razmerju**
- 46) pogovor o spolnosti z ženo ni mogoč, ker se vedno sprevrže v očitke → **ovira v komunikaciji**

Intervju I:

- 60) starost vpliva na spolnost → **povezava med spolnostjo in starostjo**
- 61) komunikacija o spolnosti med partnerjema je mogoča → **urejen odnos s partnerjem**
- 62) spolno dejanje pred kratkim → **spolnost mogoča tudi na stara leta**
- 63) pogovor o prijetnosti zadnjega spolnega odnosa → **odkritost med partnerjema**

ŽIVLJENJE V DSO

Intervju A:

- 45) združevanje starih ljudi v DSO → **sklepanje vezi tudi v DSO**

Intervju B:

- 29) tudi v DSO se da zadovoljiti spolne potrebe, če imaš partnerja → **dopuščanje spolnosti, intimnosti v DSO**
30) večja potreba po prijateljstvu → **hierarhija/razvrščanje potreb**

Intervju C:

- 40) občutek ovire v DSO → **nezadovoljstvo, tesnoba nad izražanjem spolnosti v DSO**
41) opravljanje v DSO → **nevoščljivost drugih, krajšanje prostega časa**
42) doma imaš obiske brez oporekanja → **svoboda v domači hiši, brez ovir**
43) vsaka vest se razširi med stanovalci → **nevoščljivost drugih, krajšanje prostega časa**

Intervju D:

- 47) stanovalci DSO imajo možnost izkazovanja ljubezni → **dopuščanje spolnosti, intimnosti v DSO**

Intervju E (moški):

- 28) ni izkušenj s spoznavanjem partnerjev v DSO → **izraz želje po druženju, bližini in odnosih**
29) za zaljubljene pare DSO ni ovira → **sklepanje vezi tudi v DSO**
30) dom ne ovira želje po ljubezni in intimnosti → **dopuščanje spolnosti, intimnosti v DSO**

Intervju F:

- 53) bivanje v domu je plus → **zadovoljstvo nad bivanjem v DSO**
54) 10 let bivanja v DSO → **dolga doba bivanja v DSO**
55) ni želje in potrebe za poglobljanje odnosov → **svobodna, samosvoja oseba**
56) zadovoljstvo nad svojim življenjem → **dosežek osebnega miru**
57) oseba, ki rabi svoj mir in svobodo → **zavedanje osebne lastnosti**
58) ljudje v DSO spoznajo veliko ljudi → **sklepanje vezi tudi v DSO**

Intervju G (moški):

- 33) življenje v DSO ni ovira → **zadovoljstvo nad bivanjem v DSO**
34) možnost reševanja težav pri socialni delavki → **dostopnost in pripravljenost socialne delavke za pomoč**
35) vedenje za moške, ki bi radi spoznali ženske → **izraz želje po druženju, bližini in odnosih**
36) sklepanje globljih vezi med 80-letniki je težava → **starost kot ovira za sklepanje vezi/prijateljstev**

Intervju H (moški):

/

Intervju I:

/

SPOLNOST, INTIMA IN NEŽNOST V DSO

Intervju A:

- 46) zapiranje in zaklepanje v sobe → **ustvarjanje zasebnosti, intime**
47) seks je super, ko vrata zakleneš, daš deko čez vrata, pa še omaro zraven → **odkrito, neposredno komuniciranje o spolnosti**
48) hecanje med spolnostjo ustvarja sproščenost → **ustvarjanje sproščenosti in zmanjševanje zadrege med spolnimi dejanji**
49) prisotna zmožnost ogovarjanja moškega → **poudarjanje svojih zmožnosti v starosti**

50) zaposleni DSO spoštujejo intimnost para, ki se npr. zaklene v sobo → **dopuščanje spolnosti, intimnosti v DSO**

51) ni ničesar kar se v DSO ne bi smelo → **ne občutenje pravil kot ovira**

Intervju B:

31) soba je prostor za izražanje spolnosti, intimnosti → **ustvarjanje zasebnosti, intime**

32) v dvoposteljnih sobah je izražanje spolnosti težje → **življenje v DSO kot ovira za spolnost**

33) želja po intimnosti samo z določenim gospodom → **želja po intimnosti z ljubljeno osebo**

34) zaposleni spoštujejo intimnost stanovalcev → **dopuščanje spolnosti, intimnosti v DSO**

Intervju C:

44) pokojna prijateljica se srečevala s prijateljem v sobi → **ustvarjanje zasebnosti, intime**

45) druge stanovalke plezale čez balkon in špegale → **nevoščljivost drugih, krajšanje prostega časa**

46) tanke stene med sobami prepuščajo zvok → **v DSO ni veliko zasebnosti**

47) skupen prostor za druženja, kjer pa nimaš miru s partnerjem → **v DSO ni veliko zasebnosti**

48) sobe so najbolj intimne → **ustvarjanje zasebnosti, intime**

49) vodstvo podpira oz. razume spolne potrebe stanovalcev → **dopuščanje spolnosti, intimnosti v DSO**

50) direktor je odprt do stvari, ki se tičejo spolnosti → **dopuščanje spolnosti, intimnosti v DSO**

51) občutek nad podpiranjem spolnosti in druženja s strani zaposlenih → **dopuščanje spolnosti, intimnosti v DSO**

52) želja po pogovoru → **iskanje bližine, dobrega prijatelja**

53) mogoče se bi iz pogovorov razvilo kaj več → **dopuščanje možnosti za sprejemanje morebitnih čustev, nežnosti**

54) želja po prijateljevanju z nekom, ki veliko ve o življenju → **želja po pogovoru, vedoželjnosti**

55) občutek, da bi v DSO težko navezala globlji stik z moškimi → **dom kot ovira za osebno sklepanje novih poznanstev z moškimi**

56) spolna potreba ni prisotna → **zanikanje spolne potrebe**

57) prijateljice so dovolj → **ni potrebe po druženju z moškimi**

58) zapečkarški tip človeka → **negotovost vase**

59) udeleževanje dejavnosti v DSO → **želja po druženju, ustvarjanju**

60) redki obiski centra s prijateljicami → **pripravljenost navezovanja stikov tudi izven DSO**

61) ni moči za spoznavanje novih moških → **psihična nepripravljenost za navezovanje stikov**

Intervju D:

48) stanovalci imajo možnosti za spolnost v svojih sobah → **ustvarjanje zasebnosti, intime**

49) neodobravanje dotikov → **nesprejemanje fizičnega kontakta**

50) ugajanje pogovorov z moškimi → **pripravljenost vzpostavljanja odnosa z moškimi**

51) vodstvo naj bi vedelo, da se tudi v DSO seksa → **dopuščanje spolnosti, intimnosti v DSO**

Intervju E (moški):

31) vodstvo ne oporeka spolnim dejanjem → **dopuščanje spolnosti, intimnosti v DSO**

32) želja po pogovoru → **druge prioritete v življenju**

33) zanikanje spolnih potreb → **druge prioritete v življenju**

34) ni ideje o ničemer kar se v DSO ne bi smelo → **spoznavanje domskih pravil in hišnega reda**

35) če sta dva za skupaj, lahko stanujeta skupaj → **dopuščanje spolnosti, intimnosti v DSO**

36) želja po nežnosti, intimi → **potreba po intimnosti tudi v starosti**

37) previsoka starost za nove intimne odnose → **starost kot ovira za intimnost**

38) lepe ženske vzbujajo želje in zanimanje → **potreba po intimnosti tudi v starosti**

39) starost in pamet ne gresta skupaj z željami → **definiranje povezave telesa in uma**

Intervju F:

59) v DSO se najdejo kakšni novi pari → **sklepanje vezi tudi v DSO**

60) ljudje so prosti, vodstvo jih ne ovira → **dopuščanje spolnosti, intimnosti v DSO**

61) ob spoznanju osebe, ki ti je izredno všeč, greš lahko tudi preko pomislekov, če jih imaš → **razbijanje lastnih predsodkov in meja za ljubezen**

62) želja po svobodi, brez komandiranja → **svobodna, samosvoja oseba**

63) sobe za izražanje spolnosti → **ustvarjanje zasebnosti, intime**

64) pari, ki se po domovih držijo za rokice → **enačenje spolnosti z manjšimi gestami**

65) sprejemanje ljudi, ki se imajo radi → **pozitiven odnos do spolnosti**

66) usmerjanje pozornosti drugam, ne zaljubljenih ljudi → **druge prioritete v življenju**

67) vsak posameznik je svoboden in lahko dela kar hoče → **lastno načelo**

Intervju G (moški):

37) ženskam ne daje možnosti do svojega srca → **upiranje priložnostim za novo ljubezen**

38) ob spominu na ženo mine vse → **boleči spomini na ljubezen svojega življenja**

39) s sostanovalci zafrkavanje o seksu → **sproščen odnos do spolnosti**

40) v DSO manj možnosti za izražanje spolnih potreb, sploh v večposteljnih sobah → **življenje v DSO kot ovira za spolnost**

41) ni pravil, ki se tičejo spolnosti → **dopuščanje spolnosti, intimnosti v DSO**

42) obstajajo druga stroga pravila → **poznavanje domskih pravil in hišnega reda**

Intervju H (moški):

47) odhod v dom ne bo potreben, ker se bo lastno življenje zaključilo prej → **občutek pešanja življenjske moči**

48) težko navezovanje stikov → **zavedanje osebne lastnosti**

49) pogovor o seksu in spolnih potrebah lažji, kot pred 20-imi leti → **družbene spremembe glede odnosa do spolnosti**

50) če bi v DSO ženska napeljevala druženje bi ga najverjetneje sprejel → **ideja o sprejemanju ženskega napeljevanja za druženje v DSO na podlagi družbenega spreminjanja**

51) nič ozaveščanja o SPB → **spolnost kot tabu razlog za neosveščanje**

52) pri vojakih zavračanje priložnosti za intimnost z dekleti → **vpliv kmečkega načina življenja**

Intervju I:

64) stanovalci najverjetneje imajo možnost za spolnost v DSO → **ideja o spolnosti tudi v DSO**

65) vdove, ki so v DSO spoznale nove partnerje → **sklepanje vezi tudi v DSO**

66) tudi vdove/vdovci si lahko ponovno najdejo partnerje → **ne ozirajoč se na norme, ki jih družba določa**

67) potreba po spolnosti trenutno ni toliko izrazita → **druge prioritete v življenju**

68) lažje odpravim s seksom s sedaj → **seks kot dolžnost, ugoditev partnerju**

69) moževa pobuda za obisk psihiatra v zvezi s težavami v spolnosti → **vpliv patriarhalnega odnosa na odločanje o sebi in svojem duševnem stanju**

70) stiska v zakonu → **težave v zakonu/zvezi**

71) moževo poniževanje žene → **psihično nasilje**

72) obisk odvetnika, CSD in psihiatra na lastno pobudo → **stiska v zakonu, občutek utesnjenosti, neizbežnosti**

73) pretepanje žene → **fizično nasilje**

74) depresije zaradi zadrževanja problemov → **stiska v zakonu**

75) upor proti možu → **emancipacija, samoobramba ženske**

76) mož hotel imeti ženo samo za sebe doma → **moški nadzor in kontrola nad žensko**

77) moževo obžalovanje preteklih dejanj → **priznanje moževe napake**

78) kljub nesporazumom, obstaja med partnerjema močna vez → **vztrajnost in potrpežljivost v zakonu**

- **OSNO KODIRANJE –
stanovalci, stari ljudje**

STAROSTNA OPREDELITEV

- **starost:**
 - 88 let A
 - 82 let B
 - 76 let C
 - 85 let D
 - 90 let E
 - 89 let F
 - 65 let G
 - 76 let H
 - 75 let I
- **ovira v življenju:**
 - okvara govora B
 - začetki demence, izgubljanje spomina E
- **zadovoljstvo nad bivanjem v DSO:**
 - prenavljanje sobe B
 - bivanje v domu prijetno E
- **pripravljenost na sodelovanje:**
 - za direktno vprašanje, direkten odgovor C
- **dolga doba bivanja v DSO:**
 - 17 let bivanja v DSO C
- **ohranjanje mladosti, sodobnosti:**
 - ni občutka po tolikšni starosti E

ZAKONSKI STAN

- **življenje s partnerjem:**
 - poročena, mož že 40 let pokojen A
 - 2x poročena, oba moža pokojna B
 - 30 let življenja na Švedskem, zaradi zaposlitve B
 - vdova C, F, D

- 6 let vdova D
- poročen 26 let, žena že 8 let pokojna G
- zlata poroka z ženo H
- 50 let zakona I
- **spomini na preteklost:**
 - vsi bližnji že pokojni A
 - moža spoznala med vojsko, v bolnišnici, bila je medicinska B
- **ovira v življenju:**
 - možganska kap povzročila pozabljanje, izgubljanje spomina B
 - tumor v možganih C
- **norčevanje na račun sebe:**
 - občutek neumnosti, kot pri mladih A
- **občutek obremenjevanja svojcev:**
 - smrt moža, sin ima svojo družino C
- **razbremenitev svojcev:**
 - prostovoljna odločitev o odhodu v dom C
- **zadovoljstvo nad bivanjem v DSO:**
 - občutek varnosti, zadovoljstvo nad domom C
 - prenavljanje sob v DSO, lepi občutki C
- **zaupni odnosi s prijatelji:**
 - druženje s prijateljicami, »kosmati« vici C
- **boleči spomini na ljubezen svojega življenja:**
 - obisk starega stanovanja, bolečina ob spominu na življenje z možem C
- **osredotočenje na življenje sedaj:**
 - prenehanje obiskovanja starega stanovanja in prijateljev v Beogradu C
- **samostojnost:**
 - prilagajanje sobe po svoje C
- **izjema za tisti čas:**
 - pozna poroka, pozno prvi otrok D

- pozna poroka E
- **ponos:**
 - veliko potomcev F

LJUBEZEN IN ZALJUBLJENOST

- **dojemanje ljubezni:**
 - zaljubljenost v drugega moškega in ne v moža A
 - ljubezen do prvega moža, do drugega ne B
 - partnerja ljubila z vsem srcem C
 - ljubezen do drugega moškega več let D
 - obojestranska ljubezen E, G
 - občutek zaljubljenosti E
 - močna, včasih premočna ljubezen do moža F
 - vedno ljubil ženo, samo nekdam močnejše H
- **razlog za skupno življenje:**
 - poroka iz spoštovanja, zaradi cenjenja moža A
 - želja si ustvariti družino D
- **preprosto sožitje, sobivanje:**
 - ljubezni med partnerjema ni bilo, vseeno sta se imela rada A
 - normalen, povprečen zakon D
 - ne more reči, da nima rada moža I
- **najstniške ljubezni:**
 - zaljubljena že prej – gledanje, špikanje s fanti A
 - simpatije pred ljubeznijo E
 - simpatija iz srednje šole G
 - zaljubljenost povzroča blebetanje neumnosti H
- **otroške zaljubljenosti:**
 - opazovanje deklice, ki je pritegovala pozornost zaradi lepote H
- **nesrečna, razočarana ljubezen:**
 - zaljubljena v fanta, s katerim bi se poročila, vendar je žal umrl A
 - pozna poroka zaradi ljubezni do drugega moškega D
- **žalovanje, nedostopnost:**
 - po fantovi smrti je nihče ni zanimal A
- **že oddano srce:**
 - fantje hodili, osvajali A
 - drugi fantje jo osvajali, ni bilo nobene simpatije F
- **spomini na preteklost:**
 - hranjenje pisma, dopisovanja s fantom na Madžarsko A
 - prijetni spomini na začetek skupnega življenja E
 - začetek ljubezni ravno v povojnem, težkem času F
- **del zgodovine družine:**
 - shramba pisma za spomin A
- **trenutno stanje zaljubljenosti:**
 - ni zaljubljenosti A, C, D, E, G
 - ni zaljubljenosti, ni želje F
 - ni ljubezni H
 - neumnostim kot v zaljubljenosti ne bi nasedal, ima pa rad človeka H
 - sedaj pravi, da ima moža rada I
- **neizmerna ljubezen do žene:**
 - pogledovanje drugih žensk, simpatije v mladosti, prava ljubezen samo do žene H
- **življenje s partnerjem:**
 - občasni nesporazumi s partnerjem, ki so samo medel spomin C
 - mož pokojen F
- **nasveti drugih, načela:**
 - tolažba prijateljice, ki ji je umrl mož C
- **pozitiven pogled na ljubezen in izkušnjo:**
 - ljubezen lahko ugasne, ni žalovanja nad neuslišano ljubeznijo D
- **spoznanje o ljubezni:**
 - zavedanje ljubezni takrat, ko jo je bilo konec, pograšanje ljubezni D
 - ljubila v pretekliku I
- **naivnost mladih v ljubezni:**
 - mladost, starejši človek drugače gleda na ljubezen D
 - zaljubljen mlad človek ne razmišlja razumno H

- **starost kot ovira za sklepanje vezi/prijateljstev:**
 - uživanje ob ženski družbi, pomanjkanje druženja zaradi starosti E
- **moški glavni v družini, patriarhalni odnos:**
 - sebičen mož, kar se ljubezni tiče F
 - mož je rad jedel z veliko žlico, žena imela veliko dela F
- **emancipacija ženske:**
 - delo doma, nato iskanje službe zaradi samostojnosti F
- **bogatejša družina:**
 - hišne pomočnice F
- **ohranjanje stikov:**
 - stiki s hišnimi pomočnicami F
- **ponos:**
 - otroci preskrbljeni za lastno življenje F
- **zadovoljstvo nad družino:**
 - družinsko življenje v prijateljstvu F
- **prostovoljna, pozitivna odločitev:**
 - moža si izbrala F
- **iskrice zaljubljenosti:**
 - edini mož takoj ujel uspeh/ljubezen F
- **ljubezen trenutno preveliko breme:**
 - ljubezen in moški F
- **moški kot taki, zahtevajo svojo pozornost:**
 - za moške potreben čas F
- **spretnosti partnerjev v razmerju:**
 - v partnerstvu se zahteva pozornost drug drugega F
- **druge prioritete v življenju:**
 - aktivnosti z društvom, družino, ni časa za ljubezen F
- **aktivno življenje, aktivno staranje:**
 - vodja izletov v društvu upokojencev F
- **spomin na začetek ljubezni:**
 - prvo srečanje na vaškem plesu G
- **spomini na zaljubljenosti:**
 - lepi spomini na zaljubljenost I
- **pojmovanje zaljubljenosti:**
 - težko pričakovanje svojega fanta, svoje simpatije I
- **pripravljenost narediti vse za partnerja:**
 - tako rad imel ženo, da je posvojil njeno hčerko iz prvega zakona G
- **osebna življenjska izkušnja:**
 - z ženo nič otrok G
- **smrt partnerja, ljubezni:**
 - trije zaporedni infarkti, zadnji usoden za ženo G
- **osvajanje, dvorjenje:**
 - prosil za ples, se dogovorila za zmenke, po letu dni poroka G
 - spoznavanje partnerja, osvajanje pri 15-ih letih I
- **zadovoljstvo nad bivanjem v DSO:**
 - prijetni občutki v domu G
- **sklepanje vezi tudi v DSO:**
 - prijateljevanje s sestanovalko G
- **želja po druženju, pogovoru:**
 - druženje, pogovori s prijateljico G
- **želja po svobodi:**
 - ni ideje/predstave o drugi ženski H
 - ideja o prijateljici, če bi bil samski, vendar ne o ženski, ki komandira H
- **povezanost ljubezni z odnosom:**
 - določene stvari ljubezen zmanjšajo, ohladijo H
 - določene stvari vplivajo na ljubezen I
- **povezovanje ljubezni z brezglavimi dejanji:**
 - na stara leta ni več močne zaljubljenosti, ampak imaš človeka bolj rad, ker mu ne več tako nasedeš H
- **skrb za sočloveka, za ljubljeno osebo:**
 - infarkt, pomoč prijateljici G
- **vzajemnost, odvisnost:**
 - kot partnerja se potrebujeta I
- **drugačna pričakovanja partnerja glede ljubezni:**
 - mož vidi zaljubljenost samo v seksu I
- **spolnost mogoča tudi na stara leta:**
 - priznanje moža, da je še pred dvema letoma imel močne potrebe po spolnosti I
- **dojemanje drugih žensk v odnosu do partnerice:**
 - pogledovanje za ženskami E

- **dojemanje drugih moških v odnosu do partnerja:**
 - edina ljubezen mož I

OPREDELITEV LJUBEZNI

- **prvo srečanje s spolnostjo:**
 - prvi seks pri 23-ih A
- **najstniške ljubezni:**
 - velikokrat ljubezenska razočaranja v mladosti A
- **dojemanje ljubezni:**
 - močne ljubezni ni bilo nikoli A
 - ljubezen do fanta B
 - že drugič v življenju občutek zaljubljenosti B
 - prepričanje, da tudi moški ljubi njo B
- **spoznanje o ljubezni:**
 - žalitev, da partner ne vrača in ne vidi truda, ki ga vlaga drugi partner H
- **lastna definicija ljubezni:**
 - si izbereš ljubezen, jo spoštuješ, nihče drugi več ne obstaja A
 - imeti nekoga rad z vsem srcem in želja po njegovi stalni prisotnosti B
 - prijateljstvo kot izražanje ljubezni B
 - ljubezen kot hrepenenje in neizmerna sreča C
 - zaljubljenost v začetku, kar preraste v prijateljstvo in ljubezen C
 - ljubezen se ne izraža, ampak čuti D
 - ljubiti nekoga takšnega, kakršen je D
 - kemija preraste v fiziko-dejanja, potem je zaljubljenost in nato ljubezen D
 - srečanje žene in fanta, poroka, družina E
 - ljubezen je del poroke in združitve E
 - ljubezen je bolj močna kot zaljubljenost E
 - ljubezen ni samo med žensko in moškim, ampak povsod drugje, imaš rad vse ljudi F
 - ljubezen je globoka, ki jo čutiš do moža, otrok, staršev F
 - ljubezen pride potem in preraste v pravo prijateljstvo F

- pri ljubezni sprejmeš osebo z napakami F
- ljubezen kot intimnost, dva, ki se imata zares rada in živita složno G
- ljubezen pride iz srca in je ne pozabiš nikdar G
- ljubezen bolj globoka, zahteva pravo poznanstvo partnerja G
- za ljubečo osebo narediti vse naj H
- imeti rad je enako ljubiti H
- zaljubljenost je na prvi pogled, potem človeka spoznaš in to preraste v ljubezen H
- ljubosumnost kot znak ljubezni I
- spoštovanje I
- hrepenenje po nekom I
- ljubezen je močnejša od zaljubljenosti I
- ljubezen lahko ugasne, ampak imaš človeka še vedno rad I
- narediti za ljubljeno osebo vse in ga močno stiskati k sebi, da ga ne bi nikdar izpustil I
- **pojmovanje zaljubljenosti:**
 - trepetanje, metuljčki v trebuhu C
 - zaljubljenost pride na začetku F
 - zaljubljenost je mladeniška F
 - površna ljubezen, na prvi pogled G
 - zaljubljenost ni ljubezen G
 - ko si slep za okolico, si zaljubljen H
- **trenutno stanje zaljubljenosti:**
 - prisotna ljubezen B
 - zaljubljenost je minila, sedaj ima moža rada I
- **posebna močna vez, ki ni ljubezen:**
 - prijateljska čustva do prijateljice B
 - prijateljska čustva do prijateljic in do snahe in sina C
 - močna čustva do vse ostale družine E
 - prijateljska čustva do prijateljice G
- **več tipov ljubezni:**
 - ljubezen do vnučkov in moža C
 - imeti rad tudi svoje otroke F
 - neizmerna čustva do moža, otrok, svoje družine, drugačni stiki z možem I

- **oteženo ubesedanje razlik:**
 - težava ubesediti ljubezen in zaljubljenost E
- **razlika v dojemaju ljubezni med starimi in mladimi:**
 - ko smo mlajši se stiskamo, sedaj imamo drugačne nazore I
- **enačenje zaljubljenosti z ljubeznijo:**
 - podobnosti med zaljubljenostjo in ljubeznijo B
 - negotovost o razlikovanju ljubezni in zaljubljenosti E
- **razlikovanje med imeti rad in ljubiti:**
 - rad pa lahko imaš vse ljudi, tiste, ki so dobri, ne moreš jih ljubiti F
- **ljubezen te naredi slepega:**
 - ljubiti barabo D
 - ko je človek zaljubljen, vidiš samo ljubljeno osebo in ne ozadje njenega življenja H
 - zaljubljenost povzroča spregledovanje partnerjevih napak H
- **postavljanje čustev pred dejanja:**
 - debela ženska, ki je z moškim samo zaradi seksa B
- **veliko truda in vlaganja za življenje v dvoje:**
 - ljubezen ni dovolj za nepretrgan zakon D
 - prizadevanje za dober zakon, odvisen od financ, razpoloženja H
 - za uspešno zvezo je potrebno zaupanje in ne prikrivanje česar koli I
 - obžalovanje za nesoglasja v zakonu I
- **življenje s partnerjem:**
 - veliko lepih trenutkov v dvoje, lahko bi jih bilo več H
- **izkoriščanje partnerjeve ljubezni:**
 - »če me imaš rad, boš to naredil« H
- **težave v zakonu/zvezi:**
 - mož začel piti A
 - prehojena življenjska pot je bila težka, mož kuha neumnosti I
- **moški glavni v družini, patriarhalni odnos:**
 - spoštovanje moža, upoštevanje, da je glava družine A
- **potrpljenje za dobro moža:**
 - sprjaznjenost z moževim pitjem A
- **v zakonu v dobrem in slabem:**
 - med boleznijo izrazita skrb moža, hvaležnost za pomoč C
- **popolno razmerje, urejen zakon:**
 - poleg ljubezni mora biti še pravo prijateljstvo D
 - sreča v zakonu, kjer je prijateljstvo in ljubezen F
- **občutek biti prevaran:**
 - boleče srce ob vedenju, da hodi z drugo na kosilo B
- **občutek varnosti, zavetja v zakonu:**
 - zaupanje samo do moža I
- **sebičen partner/ka:**
 - trud za zakon, vrnjenega ni veliko H
- **odvisnost od partnerja, strah pred izgubo partnerja:**
 - močna čustva do moža, bojazen, da prej ostane sama I
- **zvestoba ljubezni in intime za samo eno osebo v življenju:**
 - žena in punca samo od svojega moža I
- **sumničavost glede zvestobe:**
 - moževo očitiranje o ljubosumnosti I
- **nezvestoba, neiskrenost:**
 - ideja o moževih ljubicah I
- **tradicionalen, katoliški način življenja:**
 - vzgoja, kjer se o ljubezni in seksu ne govori, povzroča zavrtost osebe H
 - nasprotovanje duhovnikov proti seksu, pogledovanju žensk H
- **tabu razlog za verbalno neizpovedovanje ljubezni:**
 - »ljubim« je v uporabi malokrat, ker je to bilo tabu H
- **ideja o slabem vplivu družbe na moža:**
 - moško prepričanje, da ni treba vsega povedati svoji ženski kam greš I
- **čast, družbene norme:**
 - upoštevanje moškega mnenja: »te bo en podru, pa bodo rekli saj so te vsi« A

- **osebna življenjska izkušnja:**
 - v primeru alkoholizma, moraš človeku pomagati in ne ga zmerjati A
 - ljubezen med dvema osebama iz različnih družinskih gnezd, pripelje do težkega prilagajanja in nesrečne ljubezni D
 - ljubezen med dvema osebama iz različnih družin, povzroči drugačno dožemanje ljubezni I
- **nasveti drugih, načela:**
 - poslušanje drugih ljudi A
- **načelo, pravilo:**
 - pijani človek nič ne ve in ne razume A
- **preprosto sožitje, sobivanje:**
 - »A sem ti kaj hudega naredil?« A
 - razmerje ni bilo nikoli tisto pravo, partnerja se nista ujela H
- **ovira v življenju:**
 - demenca, pozabljanje besed E
- **spustiti otroke z vrvice:**
 - dopuščanje svobodomiselnosti otrokom F
- **čustveno zavarovanje samega sebe:**
 - izločevanje slabih ljudi, ki niso dobri F
- **zaupni odnosi s prijatelji:**
 - dobra prijateljica, na isti valovni dolžini F
- **ovira v komunikaciji:**
 - moževo očitavanje o ženinem nerazumevanju ljubezni I
- **slaba, »gostilniška« vzgoja:**
 - moževe sestre zgodaj spolno aktivne, sloves, da so lahke I
- **že oddano srce:**
 - fantje osvajali, vendar se niso zdeli vredni zaupanja I
- **tolažba:**
 - sum tudi moževega ljubosumja I
- biti zvest svoji ljubezni, se družiti z njo B
- objemi, poljubčki, izpoved, da imaš nekoga rad C
- ljubezenske besede, »ljubim te« pomeni, da je nekaj resnega G
- dobra dejanja do ljubljene osebe H
- intimnosti, ki z leti upadejo H
- **obravnavanje moža kot velikega gospoda:**
 - pozorna do moža, skrb, da je urejen in čist F
- **ustrežljivost ženske v odnosu:**
 - ni zahtevna do moža (z večerjami npr.) F
- **ženska tista, ki v zakonu skrbeti tudi za otroke:**
 - poleg moža ne smeš pozabiti na otroke F
- **nesrečna, razočarana ljubezen:**
 - možki šel z drugo, kar povzroča srčne bolečine B
- **pogrešanje starih navad, tesnejših odnosov z bližnjimi:**
 - s sinom izgubila odnos C
- **osvajanje, dvorjenje:**
 - prva srečanja, dobivanja in zmenki E
- **življenje s partnerjem:**
 - obojestranska izpoved ljubezni, ustvarjanje družine E
- **prikupovanje, približevanje ljubljene osebi:**
 - na začetku je prijaznost do osebe G
- **potreba po intimnosti tudi v starosti:**
 - še pred dvema letoma močno prisotna želja po intimnosti H
- **manj izkazovanja ljubezni:**
 - objemanja in ljubčkanja vse manj I
- **majhna dejanja ljubezni:**
 - žgečkanje, ščipanje I

IZRAŽANJE LJUBEZNI

- **način izpovedovanja ljubezni:**
 - partnerju pokažeš, da je edini zate, da je ljubljene A

ODNOS DO SPOLNOSTI

- **sproščen odnos do spolnosti:**
 - odkriti odgovori glede spolnosti A
- **pozitiven odnos do spolnosti:**

- spolnost je lepa, oba partnerja si jo morata želeti in pravilno izkazovati A
- zadovoljstvo nad svojo spolnostjo B
- **negativen odnos do spolnosti:**
 - slabe izkušnje s spolnostjo I
- **povezava med spolnostjo in odnosom/zvezo:**
 - spolnost in odnos sta vzajemna A
 - spolnost pomembna, vpliva na odnos B
 - spolnost je del ljubezni C
 - spolnost dopolnjuje/izboljšuje odnos D
 - kjer je ljubezen, pride do spolnosti avtomatsko G
- **spretnosti partnerjev v razmerju:**
 - partnerja se v odnosu učita, morata se pogovarjati kaj jima odgovarja A
 - potrebno je zaupanje s partnerjem B
- **spolnost kot ena izmed prioriteta v življenju:**
 - spolnost je v zakonu pomembna C
 - spolnost je pomembna F, H, I
- **hierarhija/razvrščanje potreb:**
 - spolnost ni na 1. mestu D
 - prilagoditev spolnosti, spolnost ni bila na 1. mestu E
- **zanikanje spolne potrebe:**
 - spolna potreba ni prisotna D
- **spolnost mogoča tudi na stara leta:**
 - seks tudi sedaj I
- **ljubezen kot pogoj za potrebo po spolnosti:**
 - spolnost pri ženskah kot potreba, ko je zraven ljubezen D
 - potreba po spolnosti je tam, kjer je ljubezen D
- **vzajemen odnos med partnerjema tudi v spolnosti:**
 - zadovoljstvo obeh partnerjev nad spolnimi dejanji F
- **predpostavka, da samo moške varajo:**
 - mož mora biti zvest F
- **žena naučena živeti z žalostjo v zakonu – lažno odpuščanje:**
 - žena ne more odpustiti varanja, lahko potrpi, vendar ne pozabi F
- **pomanjkanje samozavesti:**
 - ideja o spolni nenadarjenosti I
- **prelaganje krivde za bolečine med spolnostjo na moža:**
 - moške med seksom ne more nič boleti, ženske pa, zaradi sluznice, lahko I
- **povzročanje fizičnega in čustvenega nelagodja:**
 - v preteklosti po spolnem odnosu bolečine in vnetje mehurja I
- **vpliv zaupanja možu:**
 - sedaj po spolnem odnosu ni problemov in bolečin I
- **možev varanje kot razlog za boleče spolne odnose:**
 - bolečine med in po spolnem odnos – sum na možev nezvestobo I
- **osredotočenje na življenje sedaj:**
 - prizadevanje po odvrčanju preteklosti iz misli I
- **vpliv suma varanja/nezvestobe na čustveno in fizično počutje:**
 - strah pred spolnimi odnosi I
- **moški glavni v družini, patriarhalni odnos:**
 - moški dal vedeti, da spolnost ne bo vedno mogoča A
- **odsotnost diskriminacije, priznavanje istospolnih partnerstev:**
 - spolnost pomembna v zakonu in med geji in lezbijkami C
- **lastno mnenje o spolnosti:**
 - spolnost je lahko lepa, je pa lahko dolžnost D
- **načelo, pravilo:**
 - v začetku je pomembna, potem pa vedno manj, je bolj odgovornost D
- **žensko vpletanje čustev:**
 - moškimi je spolnost potreba, ženskam pa čustveno dejanje D
- **osebna življenjska izkušnja:**
 - bolezen zasenčila ljubezen in spolnost E
- **ne-enačenje spolnosti z manjšimi gestami:**
 - en poljubček v zvezi ni dovolj G

- **vpliv spolnosti na razpoloženje:**
 - spolna nepotešenost vodi v nezadovoljstvo H
- **povečan libido pri moških:**
 - moški bolj pohlepni in nagnjeni k spolnosti H
- **tabu kot ovira pri zaupanju družbi:**
 - družba taka, da se intimnih stvari in težav ni delilo z drugimi I

POMEN SPOLNOSTI NA STARA LETA

- **potreba po intimnosti tudi v starosti:**
 - notranje želje po bližini nekoga, tudi sedaj A
- **potreba po spolnosti tudi v starosti:**
 - tudi pri 88-ih želja po spolnosti, da bi A
 - potrebe po spolnosti tudi pri ženskah D
 - potrebe po dotiku, ker je osamljena, potreba po dejanju D
 - močna želja po spolnosti še vsaj 2 leti nazaj H
- **upad želje po spolnosti v starosti:**
 - upad libida C
 - 6 let brez spolnega kontakta C
 - želja po objemu in poljubu, za kaj več pa ne C
 - presenečenje nad ugašanjem spolne želje H
- **spolnost mogoča tudi na stara leta:**
 - tudi stari sposobni imet spolne odnose B
- **spolnost kot ena izmed prioritet v življenju:**
 - spolnost pomembna tudi na stara leta A
 - spolnost pri 90-ih letih še pomembna E
- **povezava med spolnostjo in odnosom/zvezo:**
 - spolnost prinaša svežino v odnos B
- **povezanost ljubezni s spolnostjo:**
 - ljubezen in spolnost sta celo življenje z ženo pomembna G
- **druge prioritete v življenju:**
 - bolezn, smrti staršev kar zmanjša razmišljanje o spolnosti C
 - preutrujenost zmanjšala spolnost C
- **ljubezen kot pogoj za pomembnost spolnosti:**
 - spolnost pomembna tudi na stara leta tam, kjer se imata dva rada F
- **enačenje spolnosti z manjšimi gestami:**
 - objem, spanje z roko v roki F
- **prilagajanje spolnosti v starosti:**
 - pripadanje drug drugemu, tudi če ni zraven seska F
- **spretnosti partnerjev v razmerju:**
 - partnerja se ne smeta zavračati, se morata spoštovati F
- **občutek mladosti, sodobnosti:**
 - pri 85-ih ni stara, ampak starejša, pamet še ni stara D
- **ohranjanje mladosti, sodobnosti:**
 - odraščanje z otroki, poznavanje popularnih glasbenih skupin D
 - spoprijemanje s sodobno tehnologijo D
- **občutek mladosti, vzdržljivosti, zavedanje, da pridejo bolezni, druge težave:**
 - spolnost upada tudi drugim ljudem, ki so še mlajše starosti H
- **odkrito, neposredno komuniciranje o spolnosti:**
 - priznanje zdravniku, da »bi ga kar naprej noter imela« A
- **zavedanje lastnih atributov, kako očarati moškega:**
 - lepi občutki, ko moški pogleda žensko D
- **osebna življenjska izkušnja o spolnosti:**
 - občutek zavračanja spolnosti s strani ljubljene osebe, zmanjšuje željo po spolnosti H
- **pozitiven odnos do spolnosti:**
 - spolnost na stara leta je lepa I
- **spolnosti je manj kot včasih:**
 - seks se ne zgodi vsak dan I
- **namigovanje na možovo nezvestobo:**
 - moški ne »prosi« za seks – razmišljanje o drugi ženski I
- **ugodje ob nežnosti in intimi:**
 - želja po nežnostih, intimi I

- **zvestoba ljubezni in intime za samo eno osebo v življenju:**
 - soseda ni nikoli imela kakšnega drugega prijatelja I
 - obljuba možu, da bo njegova I
- **strah pred izgubo partnerja:**
 - skrb za sosedo, ki je že dlje časa vdova I
- **racionalizacija spolnih odnosov:**
 - norčevanje prijateljic zaradi pomanjkanja spolnosti C
- **žensko vpletanje čustev:**
 - razočaranje ženske ob spoznanju, da moški misli samo na seks D
- **tolažba za ženske v razočaranih ljubeznih:**
 - trditev, da moški neprestano mislijo na seks D
- **»srednješolske« ljubezenske spletke:**
 - soseda zaljubljena v moškega stanovalca A
- **način doseganja cilja:**
 - delovna trma, vztrajanje D
 - vsak človek ima talent, ki ga mora najti in izraziti D
- **načelo, pravilo:**
 - odkritost pomembna vrлина za sporazumevanje A
- **ideja o prihodnosti brez drugega moškega, v primeru vdovstva:**
 - predstava o samskem življenju v primeru vdovstva
- **pripisovanje velikega pomena partnerju:**
 - gretje nog v postelji ob možu
- **vpliv razmišljanja v preteklosti na razmišljanje v sedanjosti:**
 - zadrževanje dejstva zase, da sta s partnerjem sposobna imeti spolne odnose
- z leti se spolnost zmanjšuje G
- **spolnost mogoča tudi na stara leta:**
 - domišljija, ideje za spolnost v starosti A
 - obstajajo pari v DSO, ki se poljubljajo in držijo za roke in nežnost delijo z drugimi C
 - spolno dejanje pred kratkim I
- **zanikanje spolne potrebe:**
 - spolna potreba ni prisotna D, F, G
- **povezava med spolnostjo in starostjo:**
 - starost vpliva na spolnost I
- **enačenje spolnosti z manjšimi gestami:**
 - ljubezen se da izražati tudi s poljubčki A
 - pridejo poljubčki v poštev, če ne drugo B
 - spolnost se da izraziti tudi na drugačen način, s poljubčki C
- **sprejemanje sprememb staranja:**
 - zavedanje, da staranje prinaša manj spolnosti v odnosu B
 - eni prej postanejo nefunkcionalni eni pozneje E
 - partnerja se ne smeta zafrkavat na račun zmanjšane kondicije drugega F
 - moški mora sprejemati spremembe na ženinem telesu F
 - telo ne dopušča, da starejši človek seksa tako kot v mladih letih G
- **druge prioritete v življenju:**
 - druge stvari ti hodijo po glavi, ne več seks A
 - seks ni vse, je samo pika na i D
 - spolne potrebe manjše oz. nikoli tako izrazite zaradi bolezni E
 - ni teka za spolne potrebe F
 - lepo se je pogovarjati z nekom, več ni potrebno F
- **zaupni odnosi s prijatelji:**
 - pogovarjanje o spolnosti s prijateljico B
 - zaupanje prijateljicam C
 - pogovori s prijateljicami, vendar ne o spolnosti D
- **ljubezen in spolnost sta pomembni prioriteti v življenju:**

VPLIV STARANJA NA SPOLNOST

- **upad želje po spolnosti v starosti:**
 - bolezen, inkontinenca, vedno plenice A
 - ni več prave želje, da bi si želel, da se uresniči A

- osebno podpiranje ljubezni in spolnosti na stara leta C
- **prilagajanje spolnosti v starosti:**
 - prilagajanje starih ljudi D
- **ljubezen kot pogoj za prilagajanje spolnosti:**
 - prilagajanje starih ljudi, ki se ljubita D
- **ustvarjanje sproščenosti in zmanjševanje zadrege med spolnimi dejanji:**
 - z drugimi ljubeznivostmi in besedami lajšanje spolnih zadreg F
- **osebna življenjska izkušnja o spolnosti:**
 - na spolnost vplivala bolezen in ne starost E
- **zavedanje lastnih atributov, kako očarati moškega:**
 - uživanje ob spravljanju moških v smeh D
- **zavedanje osebne lastnosti:**
 - humor D
 - dar, ki ga ima vsak človek D
 - nezmožnost sprejemanja D
- **zvestoba ljubezni in intime za samo eno osebo v življenju:**
 - ni zanimanja za druge ženske, samo prijateljstvo z njimi G
- **čarobnost redkih dogodkov povezanih s spolnostjo:**
 - spolnost, ki je redkejša, je še bolj zanimiva in lepša G
- **ohranjanje intimnosti zase:**
 - ni potrebe po pogovarjanju u spolnih zadevah G
- **boleči spomini na ljubezen svojega življenja:**
 - odkar je umrla žena ni več potrebe in razmišljanja o spolnosti G
- **izražanje strahu pred srečanjem z moškimi:**
 - težko bi dobila moškega C
- **želja po svobodi in ne zopet po patriarhalnem odnosu:**
 - en mož je bil dovolj, ni potrebe po novem komandiranju F
- **podrejanje ženski kontroli:**
 - občutek ženske kontrole H
 - opuščanje dejavnosti, ki ženi niso všeč H
 - prepričanje o moževi nezvestobi, kontrola nad moškim H
- **posestniška ljubosumnost:**
 - ženina pretirana ljubosumnost H
- **težave v zakonu/zvezi:**
 - najhujše v razmerju je, da ne zaupaš partnerju H
- **spretnosti partnerjev v razmerju:**
 - šibka ljubosumnost je v partnerstvu zdrava H
- **ovira v komunikaciji:**
 - pogovor o spolnosti z ženo ni mogoč, ker se vedno sprevrže v očitke H
- **urejen odnos s partnerjem:**
 - komunikacija o spolnosti med partnerjema je mogoča I
- **odkritost med partnerjema:**
 - pogovor o prijetnosti zadnjega spolnega odnosa I
- **ohranjanje vitalnosti, telesne vzdržljivosti:**
 - delo na vrtu, kolesarjenje za ohranjanje dobrega telesnega počutja H
- **nasveti drugih, načela:**
 - pogovor s prijateljem o tem, da je za vznburjenje potrebna domišljija v glavi A
- **čustveno zavarovanje samega sebe:**
 - postavljanje meja moškimi (prijateljstvo-seks) D

ŽIVLJENJE V DSO

- **sklepanje vezi tudi v DSO:**
 - združevanje starih ljudi v DSO A
 - za zaljubljene pare DSO ni ovira E
 - ljudje v DSO spoznajo veliko ljudi F
- **dopuščanje spolnosti, intimnosti v DSO:**
 - tudi v DSO se da zadovoljiti spolne potrebe, če imaš partnerja B
 - stanovalci DSO imajo možnost izkazovanja ljubezni D

- dom ne ovira želje po ljubezni in intimnosti E
 - **zadovoljstvo nad bivanjem v DSO:**
 - bivanje v domu je plus F
 - življenje v DSO ni ovira G
 - **nezadovoljstvo, tesnoba nad izražanjem spolnosti v DSO:**
 - občutek ovire v DSO C
 - **dostopnost in pripravljenost socialne delavke za pomoč:**
 - možnost reševanja težav pri socialni delavki G
 - **nevoščljivost drugih, krajšanje prostega časa:**
 - opravljanje v DSO C
 - vsaka vest se razširi med stanovalci C
 - **dolga doba bivanja v DSO:**
 - 10 let bivanje v DSO F
 - **izraz želje po druženju, bližini in odnosih:**
 - ni izkušenj s spoznavanjem partnerjev v DSO E
 - vedenje za moške, ki bi radi spoznali ženske G
 - **starost kot ovira za sklepanje vezi/prijateljstev:**
 - sklepanje globljih vezi med 80-letniki je težava G
 - **svobodna, samosvoja oseba:**
 - ni želje in potrebe za poglobljanje odnosov F
 - **dosežek osebnega miru:**
 - zadovoljstvo nad svojim življenjem F
 - **zavedanje osebne lastnosti:**
 - oseba, ki rabi svoj mir in svobodo F
 - **hierarhija/razvrščanje potreb:**
 - večja potreba po prijateljstvu B
 - **svoboda v domači hiši, brez ovir:**
 - doma imaš obiske brez oporekanja C
- SPOLNOST, INTIMA IN NEŽNOST V DSO**
- **ustvarjanje zasebnosti, intime:**
 - zapiranje in zaklepanje v sobe A
 - soba je prostor za izražanje spolnosti, intimnosti B
 - sobe so najbolj intimne C
 - pokojna prijateljica se srečevala s prijateljem v sobi C
 - stanovalci imajo možnosti za spolnost v svojih sobah D
 - sobe za izražanje spolnosti F
 - **ustvarjanje sproščenosti in zmanjševanje zadrege med spolnimi dejanji:**
 - hecanje med spolnostjo ustvarja sproščenost A
 - **dopušcanje spolnosti, intimnosti v DSO:**
 - zaposleni DSO spoštujejo intimnost para, ki se npr. zaklene v sobo A
 - zaposleni spoštujejo intimnost stanovalcev B
 - vodstvo podpira oz. razume spolne potrebe stanovalcev C
 - občutek nad podpiranjem spolnosti in druženja s strani zaposlenih C
 - direktor je odprt do stvari, ki se tičejo spolnosti C
 - vodstvo naj bi vedelo, da se tudi v DSO seksa D
 - vodstvo ne oporeka spolnim dejanjem E
 - če sta dva za skupaj, lahko stanujeta skupaj E
 - ljudje so prosti, vodstvo jih ne ovira F
 - ni pravil, ki se tičejo spolnosti G
 - **ideja o spolnosti tudi v DSO:**
 - stanovalci najverjetneje imajo možnost za spolnost v DSO I
 - **življenje v DSO kot ovira za spolnost:**
 - v dvoposteljnih sobah je izražanje spolnosti težje B
 - v DSO manj možnosti za izražanje spolnih potreb, sploh v večposteljnih sobah G
 - **v DSO ni veliko zasebnosti:**
 - tanke stene med sobami prepuščajo zvok C

- skupen prostor za druženja, kjer pa nimaš miru s partnerjem C
- **dom kot ovira za osebno sklepanje novih poznanstev z moškimi:**
 - občutek, da bi v DSO težko navezala globlji stik z moškim C
- **sklepanje vezi tudi v DSO:**
 - v DSO se najdejo kakšni novi pari F
 - vd
 - ove, ki so v DSO spoznale nove partnerje I
- **ideja o sprejemanju ženskega napeljevanja za druženje v DSO na podlagi družbenega spreminjanja:**
 - če bi v DSO ženska napeljevala druženje bi ga najverjetneje sprejel H
- **želja po intimnosti z ljubljeno osebo:**
 - želja po intimnosti samo z določenim gospodom B
- **potreba po intimnosti tudi v starosti:**
 - želja po nežnosti, intimi E
 - lepe ženske vzbujajo želje in zanimanje E
- **starost kot ovira za intimnost:**
 - previsoka starost za nove intimne odnose E
- **druge prioritete v življenju:**
 - želja po pogovoru E
 - zanikanje spolnih potreb E
 - usmerjanje pozornosti drugam, ne zaljubljene ljudi F
 - potreba po spolnosti trenutno ni toliko izrazita I
- **odkrito, neposredno komuniciranje o spolnosti:**
 - seks je super, ko vrata zakleneš, daš deko čez vrata, pa še omaro zraven A
- **zanikanje spolne potrebe:**
 - spolna potreba ni prisotna C
- **pozitiven odnos do spolnosti:**
 - sprejemanje ljudi, ki se imajo radi F
- **sproščen odnos do spolnosti:**
 - s sostanovalci zafrkavanje o seksu G
- **enačenje spolnosti z manjšimi gestami:**
 - pari, ki se po domovih držijo za rokice F
- **seks kot dolžnost, ugoditev partnerju:**
 - laž
 - je odpravim s seksom s sedaj I
- **vpliv patriarhalnega odnosa na odločanje o sebi in svojem duševnem stanju:**
 - mo
 - ževa pobuda za obisk psihiatra v zvezi s težavami v spolnosti I
- **želja po druženju, ustvarjanju:**
 - udeleževanje dejavnosti v DSO C
- **ni potrebe po druženju z moškimi:**
 - prijateljice so dovolj C
- **pripravljenost vzpostavljanja odnosa z moškimi:**
 - ugajanje pogovorov z moškimi D
- **iskanje bližine, dobrega prijatelja:**
 - želja po pogovoru C
- **dopuščanje možnosti za sprejemanje morebitnih čustev, nežnosti:**
 - mogoče se bi iz pogovorov razvilo kaj več C
- **upiranje priložnostim za novo ljubezen:**
 - ženskam ne daje možnosti do svojega srca G
- **razbijanje lastnih predsodkov in meja za ljubezen:**
 - ob spoznanju osebe, ki ti je izredno všeč, greš lahko tudi preko pomislekov, če jih imaš F
- **želja po pogovoru, vedoželjnosti:**
 - želja po prijateljstvu z nekom, ki veliko ve o življenju C
- **pripravljenost navezovanja stikov tudi izven DSO:**
 - redek obisk centra s prijateljicami C
- **psihična nepripravljenost za navezovanje stikov:**
 - ni moči za spoznavanje novih moških C
- **nesprejemanje fizičnega kontakta:**
 - neodobravanje dotikov D
- **poznavanje domskih pravil in hišnega reda:**
 - ni ideje o ničemer kar se v DSO ne bi smelo E

- obstajajo druga stroga pravila G
- **ne občutenje pravil kot ovira:**
 - ni ničesar kar se v DSO ne bi smelo A
- **poudarjanje svojih zmožnosti v starosti:**
 - prisotna zmožnost ogovarjanja moškega A
- **nevoščljivost drugih, krajšanje prostega časa:**
 - druge stanovalke plezale čez balkon in špegale C
- **negotovost vase:**
 - zapečkarški tip človeka C
- **svobodna, samosvoja oseba:**
 - želja po svobodi, brez komandiranja F
- **lastno načelo:**
 - vsak posameznik je svoboden in lahko dela kar hoče F
- **boleči spomini na ljubezen svojega življenja:**
 - ob spominu na ženo mine vse G
- **občutek pešanja življenjske moči:**
 - odhod v dom ne bo potreben, ker se bo lastno življenje zaključilo prej H
- **zavedanje osebne lastnosti:**
 - težko navezovanje stikov H
- **družbene spremembe glede odnosa do spolnosti:**
 - pogovor o seksu in spolnih potrebah lažji, kot pred 20-imi leti H
- **spolnost kot tabu razlog za neosveščanje:**
 - nič ozaveščanja o SPB H
- **vpliv kmečkega načina življenja:**
 - pri vojaki zavračanje priložnosti za intimnost z dekleti H
- **ne ozirajoč se na norme, ki jih družba določa:**
 - i vdove/vdovci si lahko ponovno najdejo partnerje I
- **težave v zakonu/zvezi:**
 - ka v zakonu I stis
- **psihično nasilje:**
 - ževo poniževanje žene I mo
- **stiska v zakonu, občutek utesnjenosti, neizbežnosti:**
 - sk odvetnika, CSD in psihiatra na lastno pobudo I obi
- **fizično nasilje:**
 - tepanje žene I pre
- **stiska v zakonu:**
 - presije zaradi zadrževanja problemov I de
- **emancipacija, samoobramba ženske:**
 - or proti možu I up
- **moški nadzor in kontrola nad žensko:**
 - ž hotel imeti ženo samo za sebe doma I mo
- **priznanje moške napake:**
 - ževo obžalovanje preteklih dejanj I mo
- **vztrajnost in potrpežljivost v zakonu:**
 - ub nesporazumom, obstaja med partnerjema močna vez I klj
- **definiranje povezave telesa in uma:**
 - rost in pamet ne gresta skupaj z željami E sta

9.2. Zapis intervjuja in analiza pogovora s socialno delavko, zaposleno v DSO

• Vprašalnik

- Ali se je kdaj v vašem domu zgodilo (v letih, ko ste tu zaposleni), da so se med stanovalci spletle intimne vezi?
- Ste izvedeli za to? Kako ste na to odreagirali?
- Mislite, da imajo tudi stari ljudje potrebe po spolnosti, intimi in nežnosti?
- Ali imajo vaši stanovalci (tako pari, kot samski), po vašem mnenju, prostore oz. možnosti za izražanje spolnih/intimnih potreb?
- Imate kakšna interna pravila v zvezi s tem?
- V primeru, da se dva (denimo moški in ženska) zakleneta v sobo in vi to izveste – kako na to odreagirate/ravnate?
- Do kolikšne mere dopuščate stanovalcem svobodo pri izražanju ljubezni/nežnosti?
- Se na vas obrne kakšen stanovalec s problemom, ki se tiče spolnosti ali ljubezni?
- Mislite, da je oskrba za stare v DSO na nivoju in je za stare ljudi, ki tam živijo, dobro poskrbljeno na vseh področjih?

• Pogovor s socialno delavko

Ali se je kdaj v vašem domu zgodilo (v letih, ko ste tu zaposleni), da so se med stanovalci spletle intimne vezi?

Sedaj tako, jaz sem tukaj zaposlena zelo kratek čas, prišla sem julija leta 2012. Tako, da za daljše obdobje težko rečem. Ko sem prišla sem, je tukaj noter že bil en zakonski par, ki imata skupno sobo. Potem sem v enem letu sprejela še en zakonski par, vendar je gospod kmalu umrl, tako, da je gospa tukaj ostala sama. Imamo pa pač, oz. vem za enega gospoda, ki si je našel tukaj prijateljico, ampak on ima še "spotoma" še drugo prijateljico. Recimo tako se zgodi. *(smeh)* No, pa potem je ena izmed teh dveh gospe prišla k meni, se malo potožila. Tako, je rabila malce tolažbe in pogovora.

Torej tako, se pridejo obrniti tudi do vas v kakšnih takšnih primerih, ne?

Pridejo, ja.

Kako pa recimo reagirate v primeru, ko slišite za nov par, ali pa ko ste slišala za to zvezo moškega z dvema ženskama?

Jaz samo rečem, hvala bogu, da so toliko živi, da živijo in uživajo življenje, da jih starost sploh ne obremenjuje in ovira. Jaz sem res vesela, da se to dogaja. Konec koncev, ko je bil ta ljubezenski trikotnik med stanovalci, če lahko tako rečem, so se dogajale takšne smešne situacije, ti ljubosumni izpadi pa to. Ampak sej tako je tudi v življenju, ne. Ne vidim no nobene razlike, zakaj se tukaj ne bi smelo to dogajati in kaj spletati med ljudmi. Je pa res, da ljudje zelo radi govorijo o drugih ljudeh in najbrž bi

se spletel še kakšen drug tak par, mogoče bi se še kdo spoznal s kom, pa si mogoče ne upa, češ "kaj bodo pa rekli", a ne. Pogostokrat slišim to: "Joj, saj sem vdova, kaj si bodo pa mislili." Rečem kdaj kakšni gospe tako za hec: "Ste bila pa s tem gospodom na kavi," pa ne mislim nič namigovat, samo opazim kakšno naklonjenost med ljudmi, pa takoj zanikajo in rečejo: "Ne ne, jaz sem vdova, kaj bodo pa rekli ljudje." Mogoče to tako družba narekuje, je ena taka stigma, ker zdaj je pa vdova in mora do konca življenja žalovat za svojim možem, čeprav je mogoče pokojen žal že več kot 15 let. Tako, zelo različno ljudje gledajo na to in je lahko življenje v domu ena ovira. No, imamo tukaj v domu še en par – vendar je težko definirati njun odnos, ker je gospa dementna, na enoti s povečano pozornostjo, gospod pa je samostojno orientiran in živi v drugem oddelku. Ampak sta pa mož in žena in ne živita skupaj! Ampak imata različne potrebe. Težko je definirat res, ker ne vemo koliko ona njega sploh še pozna. Smo meli pa še en par – oz. en gospod in ena gospa sta prijateljeva. Zdaj ne vem, če je šlo tukaj za kakršnokoli ljubezen ali spolnost. Ampak onadva sta bila velikokrat videna skupaj, skupaj sta šla v trgovino, na kosilo... Potem pa je gospa postala dementna, se je ta veza nekako razbila. Tudi ta gospod je potem deloval tako: "pa sej zdej z njo ni nič več..." Žal se je tako zgodilo. Imamo drugače pa pri nas 2 gospoda, ki živita v domu, oba pa imata ženi, ki ne živita v domu. In ne vemo kakšen odnos imajo ti pari. Drugače pa pretežno živijo tukaj v domu vdovci oz. vdove. Ko si sam, potem greš v dom, prej pa še nekako ne, a ne. Drugače pa meni je všeč, da ljudje tukaj koga spoznajo, spletejo kakšne vezi. Ko vidim kdaj kakšne naklonjenosti med stanovalci si mislim, da zakaj pa ne bi imel človek še kakšno romanco. Potem pa pride ta pritisk družbe, ki določa vedenje vsakega posameznika. Človek ne dela več tistega kar si sam želi in čuti, ampak se naslanja na družbo. To je še ta generacija, ampak se mi zdi, da bo situacija pri nas, ko bomo stari, drugačna. Ljudje iz prejšnjih generacij so imeli načrt za življenje: spoznaš moškega, se poročiš, imata otroke, ko mož umre si pa sama. In greš v dom. Mislim, da se bo to spremenilo.

Mislite, da imajo tudi stari ljudje potrebe po spolnosti, intimi in nežnosti?

Ja, seveda jih imajo! Pa hvalabogu! Pa sej, ko vidiš že koliko jim dotik pomeni. Sej spolnost je sklop enim dotikov. To je telesno in duševno ugodje. Tako, da če vidiš koliko enim človeku pomeni, da ga objameš in pobožaš, ja sigurno si vsi zaslužijo imet, tudi iz tega vidika, spolnost. Jaz bi vsakemu privoščila spolnost, ker gotovo globoko v sebi si veliko ljudi to želi, pa potem zaradi različnih vzgibov, ne pride do tega. Bi bili ljudje tudi bolj zadovoljni in srečni. Ker bi se jim nekaj dogajalo. Saj to je dogodek! Ok, boleznim prinesejo druge probleme in se tudi stari izogibajo spolnosti. Ampak, tisti ljudje, ki so drugače v redu, pa naj si privoščijo! Saj ne rabijo imet sedaj razburkanega seksualnega življenja – ampak tako, za družabništvo, da se neka čustva razvijejo. Konec koncev, a ni lepo imet nekoga tukaj v hiši, ki ti je blizu, si lahko sproščen z njim. Ker otroci pridejo 2x na teden na obisk in je to to.

Ali imajo vaši stanovalci (tako pari, kot samski), po vašem mnenju, prostore oz. možnosti za izražanje spolnih/intimnih potreb?

V sobah, ja. Imajo. Se da, se lahko zaklenejo v sobo in imajo prostor zase. Je pa tako – v enoposteljnih sobah je to mogoče, v dvoposteljnih pa... Je malo drugačna situacija. Drugače v enoposteljnih ni problema. Tudi jaz sem prišla gor, do ene gospe, pa sem potrkala, pa sta mi 2 odgovorila z "ja", pa sta onadva oba na postelji ležala. (*smeh*) Na srečo nisem bila priča nobenemu dogajanju, ampak sta ležala in se malo stiskala.

(smeh) Kaj pa vem – mogoče imamo mi tudi kakšne skrivne pare, pa sploh ne vemo kaj se vse dogaja...

Imate kakšna interna pravila v zvezi s tem?

Ne. Pri nas, v hišnem redu, imamo zapisano kaj je tisto, kar ni dopustno pri nas. Recimo nedostojno obnašanje, nasilje, opuščanje prostorske higiene, prepiri med stanovalci/zaposlenimi, pijančevanje... Take stvari. Mi smo dom in v domu naj bi bilo tako okolje, ki je čim bolj blizu temu, kar si imel doma. Čim bolj prijazno človeku.

V primeru, da se dva (denimo moški in ženska) zakleneta v sobo in vi to izveste – kako na to odreagirate/ravnate? Oz. kako ste reagirala, ko ste v sobi našla tisti par na postelji, ki je tesno objel ležal skupaj.

V redu, ful mi je bilo lepo! Ker sta res tako, prisrčno ležala drug ob drugem. Jaz res nimam ovir v zvezi s tem. Meni je vse dopustno. Vsak ima pravico do svoje zasebnosti in to moramo spoštovati. Nadzorovat moramo samo to, da karkoli ljudje pač počnejo, da ni to pod prisilo. Smo čisto odprti.

Do kolikšne mere dopuščate stanovalcem svobodo pri izražanju ljubezni/nežnosti?

Dajemo ljudem možnost in prostor, da si kažejo čustva in naklonjenosti. Prej bi rekla, da to vzpodbujajo, kot pa da bi si želeli, da se ljudje med seboj grdo gledajo. (smeh) Imela sem en primer... Mi imamo zelo majhno število moških stanovalcev. In ko jaz sprejemem moškega, je to v bistvu dogodek. In sem sprejela prvega moškega v 5.nadstropje. Do takrat je bil tisto ženski štuk. In sem zato tako delala, da bi tudi to nadstropje bilo mešano, da se malo razbije to. No, sedaj imamo v tem nadstropju že 2 moška. To sta taka odprta gospoda, oba samostojna. In do mene so prihajale gospe – prišle so nekaj urejat in potem so "spotoma", ampak to je bilo kar velikokrat, se pozanimale kdo je ta nov gospod, ali je vdovec ali ne. Veš, tako sem videla, da je zanimanje za njega. Pa oba sta prijetna, sogovornika. Enkrat pa sem v 4. nadstropje enega gospoda sprejela. Ta je pa tak bolj eleganten gospod, s pokončno držo. In on pride dol in reče: »Poslušajte, a je to navada, da se mi vsi iz nadstropja pridejo predstaviti?« In so ga ženske hodile gledat. In ta vest je šla kot veter: "imamo novega moškega". Ampak, nikoli pa se ni z nobenim nič spletlo. Ampak se mi zdi, da je to znak po želji po kakšnih globljih stikih, ne vem. V glavnem, ko pride moški, se to hitro razve. Sploh, če je tak, ki je vdovec, pa samostojen, a veš. Je pa zraven teh dveh moških v 5. nadstropju, sosedja, ki je pa bila čisto zgrožena, da sem moškega naselila. Pravi, da so bile tukaj vedno ženske in kako sem si jaz moškega drznila naseliti. Ta gospa je bolj odklonila in bolj tradicionalna. Tega nisem vedela, nisem bila seznanjena s tem in mogoče je imela s kakšnim moškim kakšno slabo izkušnjo, ne vem.

Se na vas obrne kakšen stanovalec s problemom, ki se tiče spolnosti ali ljubezni?

Ja, tista gospa, ki je vpletena v nek ljubezenski trikotnik, ne. Ona se velikokrat obrne name, ampak ona se že drugače velikokrat obrača name z drugimi problemi, če lahko tako rečem, ki ji predstavljajo izziv in za katere misli, da jih ne more sama rešiti. Je pa težko svetovat njej, ker ima ta moški 2 gospe. Kaj pa naj jaz rečem? Tukaj se res nisem znašla. Malo sem jo potolažila, da je potem pljuvala čez moške od jeze... Čez en teden pa sta bila nazaj skupaj, a ne. (smeh) Drugače pride do mene velikokrat en zakonski par, ki se veliko prepira – pa se hočeta preseliti, pa je eden drugega užalil, pa bi spet rada živela skupaj... In se potem pogovorimo. Je hecno, ker sem potem kot en

terapevt. Drugače pridejo velikokrat sem, ker rabijo samo nekoga, da jim prisluhne. Ko gre za nek problem, potem ta problem posameznika vzamem resno, iz katerekoli narave je že. Mogoče pridejo največkrat k meni zaradi družinskih preprirov. Ljubezenske zadeve, so res malo bolj intimne.

Mislite, da je oskrba za stare v DSO na nivoju in je za stare ljudi, ki tam živijo, dobro poskrbljeno na vseh področjih?

To je spet odvisno na kakšen dom naletiš, ker se domovi res razlikujejo. Jaz sem nekaj domov že videla in bi težko rekla v katerega bi šla ali ne. Odločala bi se na podlagi tega kaj ti določen dom ponudi ali pa, če koga poznaš v nekem domu, da ti sam pove kako se tam počuti. Dom je pač dom – je institucija, kjer se je treba podrediti določenim pravilom. Tako je. Največji problem, ki ga jaz vidim je, da se ljudje, ki so zaposleni v domovih... Tako bom rekla, v domu morajo delat ljudje, ki res znajo in si želijo delati z ljudmi. Ljudje, ki ne hitijo in ki si vzamejo čas tudi po 15. uri, da rešijo kakšno težavo. V slovenskih domovih tega žal ni veliko.

• **Odprto kodiranje – intervju s socialno delavko**

INTIMNE VEZI MED STANOVALCI V DSO (*Ali se je kdaj v vašem domu zgodilo (v letih, ko ste tu zaposleni), da so se med stanovalci spletle intimne vezi?*)

Sedaj tako, jaz sem tukaj zaposlena zelo kratek čas, prišla sem julija leta 2012. Tako, da za daljše obdobje težko rečem./ (1) Ko sem prišla sem, je tukaj noter že bil en zakonski par, ki imata skupno sobo. Potem sem v enem letu sprejela še en zakonski par, vendar je gospod kmalu umrl, tako, da je gospa tukaj ostala sama./ (2) Imamo pa pač, oz. vem za enega gospoda, ki si je našel tukaj prijateljico, ampak on ima še "spotoma" še drugo prijateljico. Recimo tako se zgodi. (smeh)/ (3) No, pa potem je ena izmed teh dveh gospe prišla k meni, se malo potožit. Tako, je rabila malce tolažbe in pogovora./ (4)

SPREJEMANJE TEŽAV, PRIMEROV POVEZANIH Z LJUBEZNIJO IN SPOLNOSTJO (*Torej tako, se pridejo obrniti tudi do vas v kakšnih takšnih primerih, ne? Se na vas obrne kakšen stanovalec s problemom, ki se tiče spolnosti ali ljubezni?*)

Pridejo, ja./

Ja, tista gospa, ki je vpletena v nek ljubezenski trikotnik, ne./ (5) Ona se velikokrat obrne name, ampak ona se že drugače velikokrat obrača name z drugimi problemi, če lahko tako rečem, ki ji predstavljajo izziv in za katere misli, da jih ne more sama rešiti./ (6) Je pa težko svetovat njej, ker ima ta moški 2 gospe. Kaj pa naj jaz rečem? Tukaj se res nisem znašla./ (7) Malo sem jo potolažila, da je potem pljuvala čez moške od jeze.../ (8) Čez en teden pa sta bila nazaj skupaj, a ne. (smeh)/ (9) Drugače pride do mene velikokrat en zakonski par, ki se veliko prepira – pa se hočeta preseliti, pa je eden drugega užalil, pa bi spet rada živela skupaj.../ (10) In se potem pogovorimo./ (11) Je hecno, ker sem potem kot en terapevt./ (12) Drugače pridejo velikokrat sem, ker rabijo samo nekoga, da jim prisluhne./ (13) Ko gre za nek problem, potem ta problem posameznika vzamem resno, iz katerekoli narave je že./ (14) Mogoče pridejo največkrat k meni zaradi družinskih preprirov. Ljubezenske zadeve, so res malo bolj intimne./ (15)

RAVNANJE OZ. OBRAVNAVANJE IN SODELOVANJE Z NOVONASTALIMI PARI (*Kako pa recimo reagirate v primeru, ko slišite za nov par, ali pa ko ste slišala za to zvezo moškega z dvema ženskama? V primeru, da se dva (denimo moški in ženska) zakleneta v sobo in vi to izveste – kako na to odreagirate/ravnate? Oz. kako ste reagirala, ko ste v sobi našla tisti par na postelji, ki je tesno objel ležal skupaj?*)

Jaz samo rečem, hvala bogu, da so toliko živi, da živijo in uživajo življenje, da jih starost sploh ne obremenjuje in ovira. Jaz sem res vesela, da se to dogaja./ (16) Konec koncev, ko je bil ta ljubezenski trikotnik med stanovalci, če lahko tako rečem, so se dogajale takšne smešne situacije, ti ljubosumni izpadi pa to./ (17) Ampak sej tako je tudi v življenju, ne. Ne vidim no nobene razlike, zakaj se tukaj ne bi smelo to dogajati in kaj spletati med ljudmi./ (18) Je pa res, da ljudje zelo radi govorijo o drugih ljudeh in najbrž bi se spletel še kakšen drug tak par, mogoče bi se še kdo spoznal s kom, pa si mogoče ne upa, češ "kaj bodo pa rekli", a ne./ (19) Pogostokrat slišim to: "Joj, saj sem vdova, kaj si bodo pa mislili." Rečem kdaj kakšni gospe tako za hec: "Ste bila pa s tem gospodom na kavi," pa ne mislim nič namigovat, samo opazim kakšno naklonjenost med ljudmi, pa takoj zanikajo in rečejo: "Ne ne, jaz sem vdova, kaj bodo pa rekli ljudje."/ (20) Mogoče to tako družba narekuje, je ena taka stigma, ker zdaj je pa vdova in mora do konca življenja žalovati za svojim možem, čeprav je mogoče pokojen žal že več kot 15 let. Tako, zelo različno ljudje gledajo na to in je lahko življenje v domu ena ovira./ (21) No, imamo tukaj v domu še en par – vendar je težko definirati njun odnos, ker je gospa dementna, na enoti s povečano pozornostjo, gospod pa je samostojno orientiran in živi v drugem oddelku. Ampak sta pa mož in žena in ne živita skupaj! Ampak imata različne potrebe. Težko je definirati res, ker ne vemo koliko ona njega sploh še pozna./ (22) Smo meli pa še en par – oz. en gospod in ena gospa sta prijateljeva. Zdaj ne vem, če je šlo tukaj za kakršnokoli ljubezen ali spolnost. Ampak onadva sta bila velikokrat videna skupaj, skupaj sta šla v trgovino, na kosilo.../ (23) Potem pa je gospa postala dementna, se je ta veza nekako razbila. Tudi ta gospod je potem deloval tako: "pa sej zdej z njo ni nič več..." Žal se je tako zgodilo./ (24) Imamo drugače pa pri nas 2 gospoda, ki živita v domu, oba pa imata ženi, ki ne živita v domu. In ne vemo kakšen odnos imajo ti pari./ (25) Drugače pa pretežno živijo tukaj v domu vdovci oz. vdove. Ko si sam, potem greš v dom, prej pa še nekako ne, a ne./ (26) Drugače pa meni je všeč, da ljudje tukaj koga spoznajo, spletejo kakšne vezi. Ko vidim kdaj kakšne naklonjenosti med stanovalci si mislim, da zakaj pa ne bi imel človek še kakšno romanco./ (27) Potem pa pride ta pritisk družbe, ki določa vedenje vsakega posameznika. Človek ne dela več tistega kar si sam želi in čuti, ampak se naslanja na družbo./ (28) To je še ta generacija, ampak se mi zdi, da bo situacija pri nas, ko bomo stari, drugačna. Ljudje iz prejšnjih generacij so imeli načrt za življenje: spoznaš moškega, se poročiš, imata otroke, ko mož umre si pa sama. In greš v dom. Mislim, da se bo to spremenilo./ (29)

V redu, ful mi je bilo lepo! Ker sta res tako, pristrčno ležala drug ob drugem./ (30) Jaz res nimam ovir v zvezi s tem. Meni je vse dopustno./ (31) Vsak ima pravico do svoje zasebnosti in to moramo spoštovati./ (32) Nadzorovat moramo samo to, da karkoli ljudje pač počnejo, da ni to pod prisilo. Smo čisto odprti./ (33)

POTREBA PO SPOLNOSTI, INTIMI, NEŽNOSTI MED STARIMI LJUDMI (*Mislite, da imajo tudi stari ljudje potrebe po spolnosti, intimi in nežnosti?*)

Ja, seveda jih imajo! Pa hvalabogu! (34) Pa sej, ko vidiš že koliko jim dotik pomeni./ (35) Sej spolnost je sklop enih dotikov. To je telesno in duševno ugodje./ (36) Tako, da če vidiš koliko enem človeku pomeni, da ga objameš in pobožaš.../ (37) /...ja sigurno si vsi zaslužijo imet, tudi iz tega vidika, spolnost./ (38) Jaz bi vsakemu privoščila spolnost, ker gotovo globoko v sebi si veliko ljudi to želi, pa potem zaradi različnih vzgibov, ne pride do tega. Bi bili ljudje tudi bolj zadovoljni in srečni. Ker bi se jim nekaj dogajalo. Saj to je dogodek! (39) Ok, boleznj prinesejo druge probleme in se tudi stari izogibajo spolnosti./ (40) Ampak, tisti ljudje, ki so drugače v redu, pa naj si privoščijo! (41) Saj ne rabijo imet sedaj razburkanega seksualnega življenja – ampak tako, za družabništvo, da se neka čustva razvijejo. Konec koncev, a ni lepo imet nekoga tukaj v hiši, ki ti je blizu, si lahko sproščen z njim./ (42) Ker otroci pridejo 2x na teden na obisk in je to to./ (43)

MOŽNOST IZRAŽANJA SPOLNIH/INTIMNIH POTREB STANOVALCEV (*Ali imajo vaši stanovalci (tako pari, kot samski), po vašem mnenju, prostore oz. možnosti za izražanje spolnih/intimnih potreb?*)

V sobah, ja. Imajo. Se da, se lahko zaklenejo v sobo in imajo prostor zase./ (44) Je pa tako – v enoposteljnih sobah je to mogoče, v dvoposteljnih pa... Je malo drugačna situacija. Drugače v enoposteljnih ni problema./ (45) Tudi jaz sem prišla gor, do ene gospe, pa sem potrkala, pa sta mi 2 odgovorila z "ja", pa sta onadva oba na postelji ležala. (smeh) Na srečo nisem bila priča nobenemu dogajanju, ampak sta ležala in se malo stiskala. (smeh)/ (46) Kaj pa vem – mogoče imamo mi tudi kakšne skrivne pare, pa sploh ne vemo kaj se vse dogaja.../ (47)

PRAVILA, KI SE NANAŠAJO NA IZRAŽANJE LJUBEZNI IN SPOLNOSTI (*Imate kakšna interna pravila v zvezi s tem?*)

Ne. Pri nas, v hišnem redu, imamo zapisano kaj je tisto, kar ni dopustno pri nas. Recimo nedostojno obnašanje, nasilje, opuščanje prostorske higijene, prepiri med stanovalci/zaposlenimi, pijančevanje... Take stvari./ (48) Mi smo dom in v domu naj bi bilo tako okolje, ki je čim bolj blizu temu, kar si imel doma. Čim bolj prijazno človeku./ (49)

MOŽNOST IZRAŽANJA LJUBEZNI/NEŽNOSTI STANOVALCEV (*Do kolikšne mere dopuščate stanovalcem svobodo pri izražanju ljubezni/nežnosti?*)

Dajemo ljudem možnost in prostor, da si kažejo čustva in naklonjenosti. Prej bi rekla, da to vzpodbujajo, kot pa da bi si želeli, da se ljudje med seboj grdo gledajo. (smeh)/ (50) Imela sem en primer.../ Mi imamo zelo majhno število moških stanovalcev./ (51) In ko jaz sprejemem moškega, je to v bistvu dogodek./ (52) In sem sprejela prvega moškega v 5.nadstropje. Do takrat je bil tisto ženski štuk. In sem zato tako delala, da bi tudi to nadstropje bilo mešano, da se malo razbije to. No, sedaj imamo v tem nadstropju že 2 moška./ (53) To sta taka odprta gospoda, oba samostojna. In do mene so prihajale gospe – prišle so nekaj urejat in potem so "spotoma", ampak to je bilo kar velikokrat, se pozanimale kdo je ta nov gospod, ali je vdovec ali ne. Veš, tako sem videla, da je zanimanje za njega. Pa oba sta prijetna, sogovornika./ (54) Enkrat pa sem v 4. nadstropje enega gospoda sprejela. Ta je pa tak bolj eleganten gospod, s pokončno držo. In on pride dol in reče: »Poslušajte, a je to navada, da se mi vsi iz nadstropja pridejo predstaviti?« In so ga ženske hodile gledat./ (55) In ta vest je šla kot veter: "imamo novega moškega"./ (56) Ampak, nikoli pa se ni z nobenim nič spletlo./ (57) Ampak se mi zdi,

da je to znak po želji po kakšnih globljih stikih, ne vem./ (58) V glavnem, ko pride moški, se to hitro razve. Sploh, če je tak, ki je vdovec, pa samostojen, a več./ (59) Je pa zraven teh dveh moških v 5. nadstropju, soseda, ki je pa bila čisto zgrožena, da sem moškega naselila. Pravi, da so bile tukaj vedno ženske in kako sem si jaz moškega drznila naseliti. Ta gospa je bolj odklonila in bolj tradicionalna. Tega nisem vedela, nisem bila seznanjena s tem in mogoče je imela s kakšnim moškim kakšno slabo izkušnjo, ne vem./ (60)

OCENA OSKRBE ZA STARE LJUDI V DSO (*Mislite, da je oskrba za stare v DSO na nivoju in je za stare ljudi, ki tam živijo, dobro poskrbljeno na vseh področjih?*)

To je spet odvisno na kakšen dom naletiš, ker se domovi res razlikujejo. Jaz sem nekaj domov že videla in bi težko rekla v katerega bi šla ali ne./ (61) Odločala bi se na podlagi tega kaj ti določen dom ponudi ali pa, če koga poznaš v nekem domu, da ti sam pove kako se tam počuti./ (62) Dom je pač dom – je institucija, kjer se je treba podrediti določenim pravilom. Tako je./ (63) Največji problem, ki ga jaz vidim je, da se ljudje, ki so zaposleni v domovih... Tako bom rekla, v domu morajo delat ljudje, ki res znajo in si želijo delati z ljudmi./ (64) Ljudje, ki ne hitijo in ki si vzamejo čas tudi po 15. uri, da rešijo kakšno težavo. V slovenskih domovih tega žal ni veliko./ (65)

• Določitev enot kodiranja – intervju s socialno delavko

INTIMNE VEZI MED STANOVALCI V DSO

- 1) kratek čas zaposlena v DSO → **kratkotrajna zaposlitev kot vpliv na poznavanje situacije v DSO**
- 2) naštevane zakonskih parov → **prisotnost stanujočih parov v DSO**
- 3) opisovanje stanovalca, ki ima hkrati 2 ženski (prijateljici) → **neodobravanje stanovalčevega čustvovanja (žigolo)**
- 4) iskanje tolažbe, pogovora pri SD → **spretnosti SD: tolažnik, slušatelj, pogovor**

SPREJEMANJE TEŽAV, PRIMEROV POVEZANIH Z LJUBEZNIJO IN SPOLNOSTJO

- 5) problem v ljubezenskem trikotniku → **iskanje pomoči pri SD**
- 6) reševanje problemov, ki predstavljajo izzive → **iskanje pomoči pri SD**
- 7) brez idej in rešitev pri svetovanju v ljubezenskem trikotniku → **izražanje občasne nemoči kot SD**
- 8) tolažba stanovalke → **spretnosti SD: tolažnik, slušatelj, pogovor**
- 9) razdor ljubezni, pa spet rojstvo ljubezni → **pestre povezave med stanovalci DSO**
- 10) dinamičen par, ki ima pogosto probleme in išče rešitve pri SD → **pestre povezave med stanovalci DSO**
- 11) pogovor → **spretnosti SD: tolažnik, slušatelj, pogovor**
- 12) uporaba terapevtskih znanj → **spretnosti SD: tolažnik, slušatelj, pogovor**
- 13) iskanje nekoga, ki bi problemom prisluhnil → **iskanje pomoči pri SD**
- 14) prisluhniti vsakemu problemu, pa naj bo iz katerekoli narave → **spretnosti SD: tolažnik, slušatelj, pogovor**

15) zaupanje problemov, ki se najpogosteje navezujejo na družinske konflikte, ljubezenske zadeve zadržujejo zase → **iskanje pomoči pri SD**

RAVNANJE OZ. OBRAVNAVANJE IN SODELOVANJE Z NOVONASTALIMI PARI

16) veselje nad spoznanjem, da stare ljudi starost ne obremenjuje → **podpiranje/odobravanje ljubezni in spolnosti med starimi v DSO**

17) ljubezenski trikotnik med stanovalci → **pestre povezave med stanovalci DSO**

18) ni razlike med življenjem in življenjem v DSO → **enačenje življenja v DSO z življenjem izven DSO**

19) opravljanje, poznavanje drug drugega, strah pred tem kaj si bodo drugi mislili o meni → **povzročanje občutka utesnjenosti v DSO**

20) prepričanje starih, da druženje z drugimi moškimi za vdovo ni spodobno → **družbene norme, ki omejujejo človekov lasten razum**

21) družbene norme, različno mišljenje različnih ljudi, prisotnost stigem v DSO → **razumevanje SD, da je življenje v DSO lahko tudi ovira**

22) mož in žena v DSO, ki ne živita skupaj, žena ima demenco → **različne oblike skupnega življenja v DSO**

23) prijateljevanje gospoda in gospe, vedno videna skupaj → **prisotnost stanujočih parov v DSO**

24) demenca kot posledica razpadle zveze → **demenca kot ovira v skupnem življenju**

25) 2 stanovalca DSO, katerih ženi živita doma → **različne oblike skupnega življenja v DSO**

26) v DSO pretežno živijo vdovci oz. vdove → **primerjava domske populacije na podlagi zakonskega stanu**

27) zadovoljstvo ob morebitnem spletnju vezi med stanovalci → **podpiranje/odobravanje ljubezni in spolnosti med starimi v DSO**

28) pritisk družbe – človek ne počne tistega kar si sam želi, ampak v okviru družbenih norm → **družbene norme, ki omejujejo človekov lasten razum**

29) starejše generacije imajo načrt za življenje, ki se ga držijo, pri mlajših generacijah bo to drugače → **starejše generacije sledijo »šablonam« za življenje**

30) pozitiven odziv na »zasačeno« in gospoda v sobi → **možnost izražanja spolnih/intimnih potreb**

31) spolnost dopustna, ni ovir v zvezi s tem → **pozitiven odnos do spolnosti med starimi ljudmi**

32) vsak posameznik ima pravico do zasebnosti → **ohranjanje človekovih pravic, svoboščin**

33) ohranjanje nadzora, da nihče ne dela nič pod prisilo → **naloge zaposlenih v DSO**

POTREBA PO SPOLNOSTI, INTIMI, NEŽNOSTI MED STARIMI LJUDMI

34) prepričanje, da imajo tudi stari ljudje potrebe po spolnosti → **podpiranje/odobravanje ljubezni in spolnosti med starimi v DSO**

- 35) pripisovanje pomena dotikom → **razumevanje, poznavanje potreb in navad starih**
- 36) ljubezen kot sklop dotikov, telesno in duševno ugodje → **lastna definicija spolnosti**
- 37) med starimi želja po spolnosti zaradi objemov, dotikov → **razumevanje, poznavanje potreb in navad starih**
- 38) stari si zaslužijo imeti spolnost → **podpiranje/odobravanje ljubezni in spolnosti med starimi v DSO**
- 39) spolnost je dogodek, vsem jo privošči, ker bi zaradi tega bili bolj srečni → **razumevanje, poznavanje potreb in navad starih**
- 40) izogibanje spolnosti zaradi bolezni → **razumevanje, poznavanje potreb in navad starih**
- 41) ljudje, ki so zdravi, naj si spolnost privoščijo → **podpiranje/odobravanje ljubezni in spolnosti med starimi v DSO**
- 42) podpiranje navezovanja stikov za družabništvo, da imaš nekoga, ki ti je blizu, da si sproščen z njim → **prizadevanje preprečevanja osamljenosti starih v DSO**
- 43) redko obiskovanje otrok/svojcev → **osamljenost starih v DSO**

MOŽNOST IZRAŽANJA SPOLNIH/INTIMNIH POTREB STANOVALCEV

- 44) zaklepanje v sobe, ustvarjanje prostora zase → **možnost izražanja spolnih/intimnih potreb v DSO**
- 45) v enoposteljnih sobah je mogoče izražati spolnost/intimno → **razlika med bivanjem v enoposteljnih in večposteljnih sobah – privilegirani tisti, ki bivajo v enoposteljnih sobah**
- 46) odkritje gospe in gospoda, ki sta objeta ležala na postelji in se stiskala → **tudi pri starih prisotna potreba po izražanju spolnosti/intimnosti**
- 47) priznavanje, da ni mogoče vedeti kaj vse se dogaja med stanovalci v DSO → **dopuščanje zasebnosti stanovalcem**

PRAVILA, KI SE NANAŠAJO NA IZRAŽANJE LJUBEZNI IN SPOLNOSTI

- 48) ravnanja, ki se smatrajo za nedopustna med stanovalci → **navajanje hišnega reda**
- 49) prizadevanje, da se stanovalci DSO počutijo kot doma → **naloge zaposlenih v DSO**

MOŽNOST IZRAŽANJA LJUBEZNI/NEŽNOSTI STANOVALCEV

- 50) omogočanje prostora in priložnosti, da si stanovalci kažejo čustva in naklonjenost → **podpiranje/odobravanje ljubezni in spolnosti med starimi v DSO**
- 51) majhno število moških stanovalcev → **pretežno »ženski DSO«**
- 52) sprejem moškega v DSO je dogodek → **vroča novica**
- 53) naseljevanje moških v »žensko« nadstropje, da se razbije monotonost → **prizadevanje ustvarjanja možnosti za zблиževanja, nova poznanstva**
- 54) naselitev dveh gospodov v »žensko« nadstropje, kar je pritegnilo zanimanje žensk ali je kateri vdovec ali ne → **žensko grebenje za neodddanimi samostojnimi moškimi**

- 55) naselitev gospoda v 4. nadstropje, ženske so se mu hodile predstavljati → **ogledovanje moških stanovalcev na prebrisan način**
- 56) širjenje vesti po DSO o novih stanovalcih → **hitro širjenje aktualnih vesti**
- 57) med ženskimi stanovalkami je zanimanje za moške, vendar se z nobenim ni nič spletlo → **predstava o redkih novih partnerskih in čustvenih povezavah**
- 58) želje po globljih stikih med stanovalci → **razumevanje, poznavanje potreb in navad starih**
- 59) hitro širjenje vesti o moškem stanovalcu v DSO → **vroča novica**
- 60) žensko neodobravanje nad naseljevanjem moških v žensko nadstropje → **prisotnost tradicionalnosti**

OCENA OSKRBE ZA STARE LJUDI V DSO

- 61) raznolikost domov za stare po Sloveniji → **poznavanje značilnosti DSO**
- 62) odločanje o ustreznem DSO na podlagi mnenj stanovalcev → **najzanesljivejše informacije o DSO ti lahko dajo stanovalci sami**
- 63) DSO je institucija, kjer se je treba podrediti določenim institucijam → **značilnost totalne institucije**
- 64) zaposlitev v DSO je primerna za tiste, ki si želijo delati z ljudmi → **stanovalci (stari ljudje) zahtevajo določeno pozornost in čas**
- 65) zaposleni, ki se jim vedno mudi domov in si ne vzamejo časa za stanovalce → **sebičnost zaposlenih; zaposleni, ki bi si morali poiskati drugo službo**

- **OSNO KODIRANJE –**

- **intervju s socialno delavko**

INTIMNE VEZI MED STANOVALCI V DSO

- **kratkotrajna zaposlitev kot vpliv na poznavanje situacije v DSO:**
 - kratek čas zaposlena v DSO
- **prisotnost stanujočih parov v DSO:**
 - naštevanje zakonskih parov
- **neodobravanje stanovalčevega čustvovanja (žigolo):**
 - opisovanje stanovalca, ki ima hkrati 2 ženski (prijateljici)
- **spretnosti SD: tolažnik, slušatelj, pogovor:**
 - iskanje tolažbe, pogovora pri SD

SPREJEMANJE TEŽAV, PRIMEROV

POVEZANIH Z LJUBEZNIJO IN

SPOLNOSTJO

- **iskanje pomoči pri SD:**
 - problem v ljubezenskem trikotniku
 - reševanje problemov, ki predstavljajo izzive
 - iskanje nekoga, ki bi problemom prisluhnil
 - zaupanje problemov, ki se najpogosteje navezujejo na družinske konflikte, ljubezenske zadeve zadržujejo zase
- **izražanje občasne nemoči kot SD:**
 - brez idej in rešitev pri svetovanju v ljubezenskem trikotniku
- **spretnosti SD: tolažnik, slušatelj, pogovor:**
 - tolažba stanovalke
 - pogovor
 - prisluhniti vsakemu problemu, pa naj bo iz katerekoli narave
- **pestre povezave med stanovalci DSO:**
 - razdor ljubezni, pa spet rojstvo ljubezni

- dinamičen par, ki ima pogosto probleme in išče rešitve pri SD
- uporaba terapevtskih znanj

RAVNANJE OZ. OBRAVNAVANJE IN

SODELOVANJE Z NOVONASTALIMI PARI

- **podpiranje/odobravanje ljubezni in spolnosti med starimi v DSO:**
 - veselje nad spoznanjem, da stare ljudi starost ne obremenjuje
 - zadovoljstvo ob morebitnem spletnju vezi med stanovalci
- **pestre povezave med stanovalci DSO:**
 - ljubezenski trikotnik med stanovalci
- **enačenje življenja v DSO z življenjem izven DSO:**
 - ni razlike med življenjem in življenjem v DSO
- **povzročanje občutka utesnjenosti v DSO:**
 - opravljanje, poznavanje drug drugega, strah pred tem kaj si bodo drugi mislili o meni
- **družbene norme, ki omejujejo človekov lasten razum:**
 - prepričanje starih, da druženje z drugimi moškimi za vdovo ni spodobno
 - pritisk družbe – človek ne počne tistega kar si sam želi, ampak v okviru družbenih norm
- **razumevanje SD, da je življenje v DSO lahko tudi ovira:**
 - družbene norme, različno mišljenje različnih ljudi, prisotnost stigem v DSO
- **različne oblike skupnega življenja v DSO:**
 - mož in žena v DSO, ki ne živita skupaj, žena ima demenco
 - 2 stanovalca DSO, katerih ženi živita doma
- **prisotnost stanujočih parov v DSO:**

- prijateljevanje gospoda in gospe, vedno videna skupaj
- **demenca kot ovira v skupnem življenju:**
 - demenca kot posledica razpadle zveze
- **primerjava domske populacije na podlagi zakonskega stanu:**
 - v DSO pretežno živijo vdovci oz. vdove
- **starejše generacije sledijo »šablonam« za življenje:**
 - starejše generacije imajo načrt za življenje, ki se ga držijo, pri mlajših generacijah bo to drugače
- **možnost izražanja spolnih/intimnih potreb:**
 - pozitiven odziv na »zasačeno« in gospoda v sobi
- **pozitiven odnos do spolnosti med starimi ljudmi:**
 - spolnost dopustna, ni ovir v zvezi s tem
- **ohranjanje človekovih pravic, svoboščin:**
 - vsak posameznik ima pravico do zasebnosti
- **naloge zaposlenih v DSO:**
 - ohranjanje nadzora, da nihče ne dela nič pod prisilo

POTREBA PO SPOLNOSTI, INTIMI, NEŽNOSTI MED STARIMI LJUDMI

- **podpiranje/odobravanje ljubezni in spolnosti med starimi v DSO:**
 - prepričanje, da imajo tudi stari ljudje potrebe po spolnosti
 - stari si zaslužijo imeti spolnost
 - ljudje, ki so zdravi, naj si spolnost privoščijo
- **razumevanje, poznavanje potreb in navad starih:**
 - pripisovanje pomena dotikom
 - med starimi želja po spolnosti zaradi objemov, dotikov
 - spolnost je dogodek, vsem jo privoščijo, ker bi zaradi tega bili bolj srečni
 - izogibanje spolnosti zaradi bolezn

- **lastna definicija spolnosti:**
 - ljubezen kot sklop dotikov, telesno in duševno ugodje
- **prizadevanje preprečevanja osamljenosti starih v DSO:**
 - podpiranje navezovanja stikov za družabništvo, da imaš nekoga, ki ti je blizu, da si sproščen z njim
- **osamljenost starih v DSO:**
 - redko obiskovanje otrok/svojcev

MOŽNOST IZRAŽANJA

SPOLNIH/INTIMNIH POTREB

STANOVALCEV

- **možnost izražanja spolnih/intimnih potreb v DSO:**
 - zaklepanje v sobe, ustvarjanje prostora zase
- **razlika med bivanjem v enoposteljnih in večposteljnih sobah – privilegirani tisti, ki bivajo v enoposteljnih sobah:**
 - v enoposteljnih sobah je mogoče izražati spolnost/intimno
- **tudi pri starih prisotna potreba po izražanju spolnosti/intimnosti:**
 - odkritje gospe in gospoda, ki sta objeta ležala na postelji in se stiskala
- **dopuščanje zasebnosti stanovalcem:**
 - priznavanje, da ni mogoče vedeti kaj vse se dogaja med stanovalci v DSO

PRAVILA, KI SE NANAŠAJO NA

IZRAŽANJE LJUBEZNI IN SPOLNOSTI

- **navajanje hišnega reda:**
 - ravnanja, ki se smatrajo za nedopustna med stanovalci
- **naloge zaposlenih v DSO:**
 - prizadevanje, da se stanovalci DSO počutijo kot doma

MOŽNOST IZRAŽANJA

LJUBEZNI/NEŽNOSTI STANOVALCEV

- **podpiranje/odobravanje ljubezni in spolnosti med starimi v DSO:**
 - omogočanje prostora in priložnosti, da si stanovalci kažejo čustva in naklonjenost
- **pretežno »ženski DSO«:**
 - majhno število moških stanovalcev
- **vroča novica:**
 - sprejem moškega v DSO je dogodek
 - hitro širjenje vesti o moškem stanovalcu v DSO
- **prizadevanje ustvarjanja možnosti za zблиževanja, nova poznanstva:**
 - naseljevanje moških v »žensko« nadstropje, da se razbije monotonost
- **žensko »grebenje« za neoddanimi samostojnimi moškimi:**
 - naselitev dveh gospodov v »žensko« nadstropje, kar je pritegnilo zanimanje žensk ali je kateri vdovec ali ne
- **ogledovanje moških stanovalcev na prebrisan način:**
 - naselitev gospoda v 4. nadstropje, ženske so se mu hodile predstavljati
- **hitro širjenje aktualnih vesti:**
 - širjenje vesti po DSO o novih stanovalcih
- **predstava o redkih novih partnerskih in čustvenih povezavah:**

- med ženskimi stanovalkami je zanimanje za moške, vendar se z nobenim ni nič spletlo
- **razumevanje, poznavanje potreb in navad starih:**
 - želje po globljih stikih med stanovalci
- **prisotnost tradicionalnosti:**
 - žensko neodobravanje nad naseljevanjem moških v žensko nadstropje

OCENA OSKRBE ZA STARE LJUDI V DSO

- **poznavanje značilnosti DSO:**
 - raznolikost domov za stare po Sloveniji
- **najzanesljivejše informacije o DSO ti lahko dajo stanovalci sami:**
 - odločanje o ustreznem DSO na podlagi mnenj stanovalcev
- **značilnost totalne institucije:**
 - DSO je institucija, kjer se je treba podrediti določenim institucijam
- **stanovalci (stari ljudje) zahtevajo določeno pozornost in čas:**
 - zaposlitev v DSO je primerna za tiste, ki si želijo delati z ljudmi
- **sebičnost zaposlenih; zaposleni, ki bi si morali poiskati drugo službo:**
 - zaposleni, ki se jim vedno mudi domov in si ne vzamejo časa za stanovalce

Povzetek

V diplomski nalogi sem se osredotočila na tematiko ljubezni in spolnosti ljudi, starejših od 65 let. Tematiko oz. problemsko situacijo sem raziskovala med ljudmi, ki živijo v domovih za starejše občane in med ljudmi, ki živijo v domači skupnosti. Želela sem raziskati to dokaj neznano področje in tako ustvariti nekakšen zemljevid omenjene tematike. V prvi vrsti me je zanimalo, ali imajo stari ljudje še vedno potrebo po ljubezni in spolnosti, nadalje pa še, kako te potrebe dojemajo, kažejo in zadovoljujejo.

V teoretičnem delu se osredotočam na starost in staranje prebivalstva. Opisujem staranje in demografske spremembe, ko je med ljudmi vedno več pripadnikov starejše generacije. Osredotočam se tudi na sam pojav staranja in na mejo, ki določa kdaj lahko staremu človeku rečemo, da je star. Omenjam tudi različne vidike staranja. Večje zanimanje posvečam tudi kakovostnemu staranju, znotraj katerega opisujem normative uspešnega staranja, naloge tretjega življenjskega obdobja, dotaknem pa se tudi stresa in krize srednjih let. Nadalje se osredotočam na potrebe starih ljudi, kjer v ospredje postavljam potrebo po ljubezni in potrebo po spolnosti. Opisujem tudi osamljenost, socialne stike, partnerstvo dveh oseb in pa spremembe staranja na moškem in ženski, ki vplivajo na spolnost v starosti. Dotaknem se tudi izključevanja starih ljudi, kjer opisujem predsodke, starostno diskriminacijo in ageizem. Nadalje omenjam bivanje v domovih za stare občane, značilnosti domov, posvetim pa se tudi spolnosti v domovih. Kot bodoča socialna delavka sem poglavje namenila tudi socialnemu delu na splošno in socialnemu delu s starimi ljudmi.

Sledi problem in reševanje problema oz. empirični del diplomske naloge. Empirični del sem izvedla s kvalitativno analizo 10-ih intervjujev – 9 intervjujev sem opravila s predstavniki starejše generacije, enega pa s socialno delavko, zaposleno v DSO Šiška. 7 starejših intervjuvancev živi v DSO Šiška ali Ilirska Bistrica, 2 intervjuvanca pa v domači hiši, v domačem okolju. Empirični del zaključujem z interpretacijo in povzetkom dobljenih rezultatov.

Zaključim in povzamem lahko, da imajo tudi stari ljudje še vedno čustva in tako tudi potrebo po ljubezni in spolnosti. Potreba je prisotna tudi pri ljudeh, ki stanujejo v domovih za stare, čeprav imajo tam manj priložnosti za izražanje le te. Potreba po spolnosti se nekoliko zmanjša, vendar želja po bližini nekoga še vedno ostaja.